

”Heidän perintönsä on hyvissä käsissä”

Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin representaatio itäsaksalaisessa Neues Deutschland-sanomalehdessä 1949-1989

Pro gradu

Ville Eskelinen

Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Luxemburg, Liebknecht ja SED:n historiapolitiikka.....	1
1.2 Aiempi tutkimus	3
1.3 Tutkimuskysymykset.....	6
1.4 Metodologia	9
1.5 Aineiston esittely ja rajaukset	12
2. DDR:n perustaminen ja perinnön käsite – SED Luxemburgin ja Liebknechtin perinnön jatkajana.....	16
2.1 Marttyyristatuksen saavuttaminen.....	18
2.2 Neues Deutschland määrittelee Luxemburgin ja Liebknechtin perintöä.....	24
3. Walter Ulbrichtin aika – perinnön jatkuminen Itä-Saksassa	33
3.1 Itä-Saksan perustaminen ja aatteellinen <i>Aufbau</i>	35
3.2 Vuoden 1953 kansannousu ja legitimititeettikriisi	40
3.3 Rauhan perinnön korostuksesta Berliinin muuriin	50
4. Erich Honeckerin aika – perinnön toteutuminen.....	62
4.1 1971 & 1979: Honeckerin valtaannousun muutokset Luxemburgin ja Liebknechtin muistelemisessa.....	64
4.2 1980-luku: Puolueen asettamat ihanteet haastetaan	71
4.3 Rosa Luxemburg haasteena DDR:n muistipolitiikalle	76
5. Päätäntä	86
Lähteet.....	92

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Historian ja etnologian laitos
Tekijä: Eskelinen Ville Juuso Einari	
Työn nimi ”Heidän perintönsä on hyvissä käsissä” - Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin representaatio itäsaksalaisessa Neues Deutschland-sanomalehdessä 1949-1989	
Oppiaine Yleinen historia	Työn laji Pro gradu
Aika Maaliskuu 2021	Sivumäärä 91
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tässä työssä on tarkasteltu saksalaisten sosialistien, Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin kuvausta Itä-Saksalaisessa Neues Deutschland-sanomalehdessä. Luxemburg ja Liebknecht aikanaan olivat saksalaisen Spartakisti-liikkeen johtohahmoja, sekä Saksan kommunistisen puolueen perustajia. Epäonnistuneen vallankumousyrityksen myötä, heidät murhattiin Berliinissä 1919.</p> <p>Tutkielmassa pyrin selvittämään millä tavoin Neues Deutschland on pyrkinyt esittämään kaksikon, ja kuinka heitä on käytetty osana Itä-Saksan valtuutuspuolue SED:n historiapolitiikkaa sekä poliittista viestintää. Aineistonani olen käyttänyt rajatusti vuosien 1949-1989 välillä julkaistuja lehtiä. Olen hyödyntänyt pääasiallisena metodinani diskurssianalyysiä. Lähestymistavassani olen peilannut Neues Deutschlandin artikkeleiden sisältöä ja viestintää julkaisuajankohdan aikaiseen tilanteeseen Itä-Saksassa ja siten samalla selvittää kuinka lehden tuottama Luxemburg-Liebknecht-diskurssi on ajan myötä kehittynyt. Tärkeimpiä tarkasteltavia asioita työssäni on ollut Luxemburgiin ja Liebknechtiin liitetyt teemat ja sanavalinnat. Kaksikkoon liitettiin läpi tarkastelemani ajanjakson velvoittavaa viestiä perinnöstä, jonka Itä-Saksan hallinto oli saanut toteutettavakseen. Työssäni olenkin osoittanut, kuinka Luxemburgia ja Liebknechtiä käytettiin osana SED:n pyrkimyksiä oman valtansa legitimoimiseen sekä uuden sosialistisen kulttuurin asettamiseen Itä-Saksan alueelle. Kaksikko esitettiin marttyyreinä saksalaisen työväenliikkeen kamppailussa, ja heidän uhraustaan käytettiin osana velvoittavaa viestintää siitä, että jokaisen Itä-Saksan kansalaisen tulisi olla mukana yhteisissä ponnistuksissa sosialistisen Saksan valtion rakentamisen eteen.</p> <p>Itä-Saksan olemassaolon viimeisinä vuosina Luxemburgista tuli symboli hallituksen vastaisissa mielenosoituksissa. Poliittista vapautta tavoitelleen mielenosoittajat käyttivät Luxemburgin tekstejä hallituksen vastustamisessa ja samalla osoittivat SED:n historiapolitiikan haavoittuvaisuuden.</p>	
Asiasanat: Luxemburg Rosa, Liebknecht Karl, sosialismi, Itä-Saksa, sanomalehdet, kommunismi, 1900-luku	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

1. Johdanto

1.1 Luxemburg, Liebknecht ja SED:n historiapolitiikka

Maisterintutkielmassani tarkoitukseni on lähestyä Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin hahmoja Itä-Saksan valtapuolue SED:n harjoittaman historiapolitiikan kautta. Luxemburgin ja Liebknechtin hahmot ovat olleet hyvin näkyviä saksalaisessa sosialismissa 1900-luvulla, ja varsinkin Saksan kommunistisessa puolueessa.

Luxemburg ja Liebknecht ovat henkilöinä hyvin näkyviä, kun tarkastellaan esimerkiksi Saksan kommunistisen puolueen perustamista tai ensimmäisen maailmansodan jälkeen vaikuttanutta Spartakus-liikettä, jonka perustajia he olivat. Tutkimuksessani pyrin tarkastelemaan sitä, millä tavoin SED:n äänenkannattajalehti *Neues Deutschland* on esittänyt Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin, sekä millaisen roolin puolue on kaksikolle antanut osana sen poliittista viestintää

Kaksikon rooli Saksan kommunistisen puolueen perustamisessa teki heistä jo kunnioitettuja hahmoja, minkä lisäksi heidän näkyvyytensä kansainvälisen sosialismin sisällä lisää heidän merkitystään. Esimerkiksi Luxemburgin käsitykset siitä, kuinka sosialistista politiikkaa tulisi toteuttaa suhteessa parlamentarismiin aiheuttivat jakoa sekä saksalaisten sosialistien sisällä että myös kansainvälisestikin.¹ Kaksikon kuolemasta on juuri tullut täyteen sata vuotta, minkä johdosta aihe on sinällään myös ajankohtainen. Vuospäivän myötä kaksikko on noussut esiin useissa yhteyksissä, minkä lisäksi he ovat edelleen näkyviä hahmoja vasemmistolaisessa ajattelussa, mikä näkyy esimerkiksi edelleen vuosittain järjestetyissä muistotilaisuuksissa.² Tämän lisäksi Luxemburg on esimerkkinsä kautta ollut tärkeä hahmo naisasialiikkeelle. Luxemburg totesi teoksessaan *Naisten äänioikeus ja luokkataistelu* kuitenkin naisten äänioikeuskamppailun kulkevan osana luokkakamppailua³.

¹ Jörke & Llanque 2016 267-268.

² Der Tagesspiegel "Tod im Tiergarten" viitattu 8.11.2020

³ *Frauenwahlrechts und Klasskampf* vuodelta 1912

Hänen mukaansa työväenliike edisti jo naisten poliittista aktivoitumista sekä heidän vaikutusmahdollisuuksiaan ja oli siten paras mahdollinen keino saada naisten äänioikeuskamppailua eteenpäin.⁴

Itä-Saksaa on aiheena tutkittu paljon. Monet tutkimukset painottuvat Itä-Saksan politiikkaan ja sen historialliseen kehitykseen, sekä myös monesti yksittäisiin tapahtumiin, kuten Berliinin muurin rakentamiseen tai vastavuoroisesti sen murtumiseen vuonna 1989. Itä-Saksa on myös suosittu aihe ns. populäärihistoriassa lukuisten elokuvien ja kirjojen sijoituessa sen maaperälle. Koen, että DDR:n harjoittaman historiapolitiikan lähestyminen Luxemburgin ja Liebknechtin kautta tarjoaa uuden väylän tarkastella valtioiden tapaa rakentaa haluttua kuvaa omasta menneisyydestään – ja DDR:n tapauksessa myös omasta tulevaisuudestaan. Itä-Saksassa historiankirjoitusta toteutettiin historiallisen materialismin teorian kautta. Propagandakoneiston käyttöön mukautettu historiankirjoitus tähtäsi niin Itä-Saksan omien kansalaisten kuin ulkovaltojenkin vakuuttamiseen siitä, että maa oli välttämätön päätepiste historialliselle jatkumolle.⁵ DDR:n historiankirjoitus pyrki edistämään positiivista kuvaa Itä-Saksasta ja etenkin sen yhteiskuntajärjestelmän ylivertaisuutta suhteessa Länsi-Saksaan.

⁴ Luxemburg 2010 168.

⁵ Hentilä 1994 182-183.

1.2 Aiempi tutkimus

Tutkimusta tehdessäni olen hyödyntänyt paljon yleisteoksia ja esityksiä Itä-Saksan eri vaiheista. Tämä on ollut mielestäni hyvin tärkeää oman taustoitukseni kannalta.

Tutkimuksessa painopiste on ollut hyvin yksityiskohtaisessa osassa itäsaksalaista yhteiskuntaa ja maan johdon poliittista toimintaa. Vahvan taustakirjallisuuden merkitys on suuri erityisesti kontekstin luomisen kannalta. Tutkimusta tehdessä olen peilannut alkuperäisaineistoani vahvasti sen ympärillä tapahtuneisiin ilmiöihin ja poliittisiin muutoksiin ja aiempi tutkimuskirjallisuus onkin suurimmilta osin keskittynyt näiden selventämiseen.

Omaa tutkimustani lähimpänä on amerikkalaisen Jon Berndt Olsenin vuonna 2015 julkaisema teos *Tailoring Truth: Politizing the Past and Negotiating Memory in East Germany, 1945-1990*. (Berghahn Books, Incorporated. 2015) Teoksessaan Olsen käsittelee Itä-Saksan hallinnon harjoittamaa muistamisen politiikkaa sekä sitä, kuinka SED-puolue pyrki menneisyyden ja historiapolitiikan avulla legitimoimaan valtaansa Itä-Saksassa. Teoksessa ovat esillä myös oman tarkasteluni kohteena olevat Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht. Tästä huolimatta oma tutkimukseni on rajauksiensa sekä lähdeaineistonsa kautta aivan erilaista ja uutta tutkimusta. Tässä tutkielmassa olenkin pyrkinyt selvittämään, kuinka Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin representaatio tapahtui Itä-Saksan Sosialistisen yhtenäispuolueen julkisessa diskurssissa ja kansalle suunnatussa viestinnässä, sekä sitä, mikä heidän roolinsa on ollut, kun ajatusta Itä-Saksan sosialistisesta valtiosta on lähdetty toteuttamaan käytännössä. Oma tutkimukseni erottuu aiemmasta merkittävästi jo lähdeaineistonsa kannalta. Itselläni käsittelyssä ovat poliittiset lehdistödiskurssit, kun taas Berndt Olsenin teos käsittelee Itä-Saksalaista muistipolitiikkaa yleisesti ja erilaisten fyysisten toteuttamistapojen, kuten muistomerkkien, kautta. Kuitenkin koen Jon Berndt Olsenin laajan teoksen tarjoavan viitekehyksen omalle Luxemburgia ja Liebknechtiä tarkastelevalle tutkimukselleni, etenkin teoksen tarjoama kuvaus muistipolitiikan konkreettisuudesta tukee hyvin omaa tutkimustani.

Tarjoankin Olsenin teoksen kaltaisen yleisesityksen sijaan tiukemmin rajatun tapaustutkimuksen, jossa mennään lähemmäs tarkastelemaan, kuinka menneisyyden vaikuttajia käytettiin työkaluina käsityksien muuttamiseksi.

Itä-Saksan ja sosialismin suhdetta on tarkastellut esimerkiksi Catherine Epstein teoksessaan *The Last Revolutionaries*. Epstein käsittelee saksan kommunistisen puolueen veteraanien historiaa ja heidän yhteiskunnallisen asemansa kehitystä Itä-Saksassa 1900-luvun alusta Itä-Saksan kaatumiseen saakka, ja hänen työnsä onkin kattava selostus kommunistisen politiikan ja puolue toiminnan vaiheista. Teoksena se on tarjonnut tutkimukselleni yhden kattavan yleisesityksen Itä-Saksan poliittisesta järjestelmästä. Epstein tarjoaa myös hyvän kuvan saksalaisista kommunisteista, mistä on ollut hyötyä pyrkiessäni asettamaan oman aiheeni laajempaan aatteelliseen ja poliittiseen kontekstiin.

Manfred Wilken teoksesta *The Path to the Berlin Wall: Critical stages in the history of divided Germany* (Berghahn Books, 2014) olen saanut paljon tukea selvittäessäni Itä-Saksan alkuvaiheita ja aikaa ennen Berliinin muurin rakentamista. Teos antaa laajan kuvauksen Itä-Saksan kärsimästä legitimitettivajeesta ja maan hallinnon pyrkimyksistä kamppailla sitä vastaan.

Taustoittavana teoksena olen käyttänyt Pierre Brouen teosta *The German Revolution* (2004, Brill Academic Publishers). Teoksessaan Broue käy läpi Saksan sisäpoliittisia vaiheita ensimmäisen maailmansodan syttymisestä 1920-luvun puolelle, siinä samassa käsitellen myös hyvin sekavaa vasemmistopolitiikan kenttää. Olen hyödyntänyt Brouen teosta lähinnä taustoituksena, erityisesti Luxemburgin ja Liebknechtin murhien edeltävien vaiheiden avaamisessa.

Myös Rosa Luxemburg on ollut suosittu aihe tutkimuksessa ja kaksikosta hän on varmastikin kansainvälisesti tunnetumpi henkilö. Hän poikkeaa selkeästi muista sosialismin aatteen piirissä vaikuttaneista ja vaikuttavista henkilöistä, etenkin omana aikanaan. Luxemburgin kritiikki esimerkiksi Leniniä kohtaan oli aikanaan poikkeavaa, minkä lisäksi hän sukupuolensa ja poikkeuksellisen näkyvyytensä osalta erottui muista oman aikansa vaikuttajista. Sosialismin tavoittelemisen demokratian kautta poikkesi myös vallinneesta linjasta ja asetelmasta kansainvälisessä sosialismissa, jossa Venäjän vallankumouksen esimerkkiä pidettiin suuressa arvossa. Luxemburgin tekstejä,

julkaisuja ja hänen elämäänsä ylipäättään on tutkittu paljon, sekä myös hänen teorioitaan on käsitelty suhteessa muuhun sosialistiseen teoriaan. Kuitenkin kirjallisuus on lähinnä painottunut elämäkertoihin ja henkilökuviin.

Omassa tutkimuksessani en sen suuremmin aio perehtyä Rosa Luxemburgiin elämäntarinaa, vaan enemmän käsittelen SED:n hänestä ja Karl Liebknechtistä tuottamaa representaatiota.

Kuitenkin esimerkiksi Norman Geras on kuitenkin käsitellyt Luxemburgia nimenomaan hänen aatteellisen perintönsä valossa teoksessaan *The Legacy of Rosa Luxemburg* (Verso 2015), joka julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1976. Teoksen tarkoituksena on kuitenkin käsitellä pikemminkin Luxemburgin ajatuksia tämän omana aikanaan ja suhteessa Neuvostoliittoon sekä Leniniin. Karl Liebknechtin osalta tällainen tarkastelu taasen on jäänyt lähes olemattomaksi, tai tutkimuskirjallisuudesta tämänkaltaista lähestymistapaa Liebknechtin hahmoon en ole löytänyt.

Pyrkiessäni tutkimuksessa rakentamaan kuvaa siitä, kuinka Luxemburgin ja Liebknechtin representaatio on tehty ND:ssä, yhdistän useampaa erilaista historian lähestymistapaa.⁶ Lähtökohtaisesti tutkimukseni asettuu aatehistorian tai poliittisen historian alalle.. Käsitemallin ja diskurssianalyysin yhdistelmällä toivon pääseväni syvemmälle Neues Deutschlandin artikkeleissa käytettyjen sanavalintojen, sekä ajatusten taakse. Näitä tulen avaamaan enemmän metodia käsittelevässä alaluvussa. Diskurssianalyysin tukena olen hyödyntänyt Tannenin, Hamiltonin ja Schiffrin toimittamaa teosta *The Handbook of Discourse Analysis*. (John Wiley & Sons, Inc, 2015). Teoksessa on käyty seikkaperäisesti diskurssianalyysin teemoja sekä eri muotoja. Erityisesti olen hyödyntänyt sen kriittistä diskurssianalyysiä käsittelevää osaa, joka käsittelee diskursseja vallan välineinä, ja siten osuu hyvin yhteen oman tutkimukseni kanssa.⁷

Pyrin tutkimuksessani löytämään mahdollisen jatkumon sosialismin sisällä, eritoten 1910-luvun lopulla perustetun KPD:n ja toisen maailmansodan jälkeen Saksaan palanneiden puolueveteraanien uudelleen aloittaman puolue toiminnan välillä. Tällä

⁶ Käytän Neues Deutschland-sanomalehdestä lyhennettä ND.

⁷ Teun Van Dijk, teoksessa *The Handbook of Discourse Analysis* 2015. 466-486.

tarkoitan sitä, miten SED hyödynsi Neues Deutschlandia –sanomalehdessä Rosa Luxemburgia ja Karl Liebknehtiä pyrkimyksissään sijoittaa puolue saksalaisen sosialismin ja kommunismin aikajanalle. Jatkumollisen ajatuksen voi perustaa esimerkiksi sille, miten maanpaosta palanneet puolueveteraanit aloittivat sosialistisen valtion rakentamisen Neuvostoliiton sektorille, eli tulevan Itä-Saksan alueelle, heti sodan päätyttyä 1945.⁸

Puolueveteraanit pyrkivät ainakin esittämään Neuvostoliiton sektorille perustetun Itä-Saksan alusta asti jatkumona ennen Hitlerin valtaannousua harjoitetulle puolue toiminnalle ja tavoitteille. Tätä jatkumoa myös tuki se, että uutta sosialistista valtiota olivat perustamassa maanpaossa olleet puolueen jäsenet.

1.3 Tutkimuskysymykset

Koska tutkielmassa käyttämäni aineisto on laaja, sen haltuun ottamiseksi olen rajannut tutkimuskysymykseni hyvin tarkkaan. Tutkimuskysymykseni eivät perustu millekään teorialle, mutta taustalla kuitenkin vaikuttaa pitkälti ennakkotietoni siitä, että Luxemburgia ja Liebknehtiä pidettiin Itä-Saksassa toisen maailmansodan jälkeenkin erittäin korkeassa arvossa. Perustan tämän väitteen pitkälti heistä kirjoitettujen artikkelien määrään, sekä myös vuosittain heidän muistokseen järjestettyjen juhlallisuuksien laajuuteen.

Tutkimuskysymyksiä on kolme kappaletta:

1. Kuinka Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin hahmot näkyivät Neues Deutschland lehden artikkeleissa?

Kysymyksen tarkoituksena on luoda kokonaiskuva siitä, miten Rosa Luxemburgia ja Karl Liebknehtiä yleisesti käsiteltiin sanomalehden artikkeleissa. Eli tarkoituksena on kartoittaa, minkälaisia artikkeleita kaksikosta kirjoitettiin, miten paljon heidän ajatuksiansa esiteltiin artikkeleissa, sekä myös suhteessa toisiinsa. Artikkeleita on

⁸ Epstein, 2003 2.

todennäköisesti kirjoitettu eniten Liebknechtin ja Luxemburgin kuolinpäivän vuosipäivän tienoilla, sekä heidän syntymäpäiviensä tienoilla.

Kuitenkin tulee ottaa huomioon muutkin aineistoa läpikäydessä esille nousevat ajankohdat, jos ne merkittävästi poikkeavat muistopäivistä. Tällä kysymyksellä pääsen lähemmäksi tietoa siitä, kuinka suuressa arvossa Luxemburgia ja Liebknehtiä pidettiin lehden sivuilla, ja sitä kautta myös SED-puolueen silmissä.

2. Missä yhteyksissä Luxemburgin ja Liebknechtin hahmot tuotiin esille ja minkälaista kuvaa heistä rakennetaan?

Tässä kysymyksessä on paljolti samoja piirteitä kuin ensimmäisessä, mutta tarkoituksena on perehtyä syvemmin sisältöön, ja tarkastella kieltä, sanavalintoja sekä arvoituksia, jotka Liebknechtin ja Luxemburgin hahmoihin liitetään. Mitä artikkeleissa korostetaan kaksikosta puhuttaessa, sekä miten heitä kuvaillaan.

Erityisesti minua kiinnostaa se, miten heidän ajatuksiinsa suhtauduttiin lehden sivuilla, kommentoitiinko niitä millään tavoin, kritisoitiinko heidän ajatuksiaan vai esitetäänkö niitä suopeassa valossa. Lopulta tulisi nousta esiin jonkinasteinen käsitys siitä, minkälaista mielikuvaa Luxemburgista, Liebknechtistä ja 1910-luvun kommunisteista ylipäätään haluttiin puolueen puolesta välittää Itä-Saksassa. Kuitenkin pääasiallinen tarkastelu tapahtui Liebknechtin ja Luxemburgin kautta.

3. Kuinka perintöä terminä hyödynnettiin osana Luxemburg-Liebknecht-diskurssia Neues Deutschlandissa?

Perinnöllä tarkoitan tässä Luxemburgin ja Liebknechtin aatteellista perintöä, heidän kaavailemansa kaltaista yhteiskuntajärjestystä, sekä heidän ajatuksiaan. Tämän kysymyksen kautta on tarkoitus hakea vastausta siihen, liitettiinkö kaksikon ajatuksia yhteen Itä-Saksan hallinnon saavutuksien kanssa. Jälleen kerran sanavalinnoilla on suuri merkitys kysymykseen vastatakseni. Sen selvittäminen, kuinka paljon SED puolueena liitti toimintaansa ja ajatuksiaan vanhoihin kommunisteihin, ja miten se näkyy lehden sivuilla, on tärkeä osa pyrkiessäni luomaan kahden hyvin erilaisen aikakauden välille aatteellista jatkumoa.

Tutkimuskysymykseni eivät siis sinällään käsittele Saksan demokraattista tasavaltaa valtiona tai yhteiskuntaa. DDR, sen politiikka ja yleinen yhteiskunnallinen elämä tarjoavat kuitenkin kontekstin *Neues Deutschland*-sanomalehden ympärille.

Tutkimuskysymysteni kautta tarkoitukseni on päästä lähemmäs tietoa siitä, miten SED puolueena halusi Luxemburgia sekä Liebknechtia esittää. Tässä vaiheessa voidaan jo todeta, että heitä pidettiin kyllä arvossa, mikä pitkälti johtui heidän kohtalostaan joutua murhatuksi poliittisen vakaumuksensa takia.

Itä-Saksan kaltaisessa autoritäärisessä valtiossa, jossa politiikka seuraa pitkälti marxistis-leninististä sosialismin muotoa, Luxemburgin ja Liebknechtin kaltaiset marttyyrit olivat tärkeitä hahmoja aatteen ylläpidossa sekä tietysti sen välittämisessä kansalle. Heidän kaltaistensa hahmojen ympärille oli helppo rakentaa henkilökultti, jossa aate konkretisoitui ja tuli helpommin käsitettäväksi. Luxemburgin ja Liebknechtin tulkinta, sekä heidän representaationsa oli vahvasti säädeltyä valtion tasolta. Tämä näkyi esimerkiksi sensuurina ja valvontana. Kaksikolla oli merkityksellinen rooli SED:n yrittäessä löytää keinoja historiallisen taustansa tukemiseksi ja siksi maan johdolle oli tärkeää pitää oma tulkintansa totuutena, ja myös yleisessä tiedossa. Vaikka Luxemburgin ja Liebknechtin hahmojen merkitys ei ollutkaan verrattavissa Karl Marxiin tai Leniniin, he olivat omien tekojensa ja roolinsa kannalta hyvin merkittäviä hahmoja saksalaiselle sosialismille, sekä tätä kautta tärkeitä linkkejä puolueen historiaan 1910-luvulla. Marttyyrien avulla oli helppo luoda käsitys historiallisesta jatkumosta, jonka osana SED varmasti halusi itsensä puolueena sekä myös sosialismin jatkajana näyttää.

Tämän takia minua kiinnostaakin, millä tavalla DDR:n hallinto mahdollisesti käytti Rosa Luxemburgin ja Liebknechtin hahmoja omiin tarkoituksiinsa, kuten esimerkiksi ajatteluun vaikuttamisessa tai valtion julkikuvan luomisessa. Kehotettiinko artikkeleissa esimerkiksi ajattelemaan kuin Luxemburg tai toimimaan Liebknechtin tavoin, tai missä asiayhteyksissä heidät mahdollisesti esitettiin? Toinen merkittävä seikka on puolueen menneisyyden suhde sen legitimizeettiin. Voin lehden kautta päästä lähelle SED:n tapaa perustella omaa ja DDR:n asemaa. Lopulta pystyn luomaan myös kuvan siitä, säilyttikö SED toiminnassaan paljonkin piirteitä ajattelusta, joka ohjasi Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin toimintaa.

Tämän lisäksi mielenkiintoista on juuri Liebknechtin ja Luxemburgin sekä KPD:n perustamisaikana vallinneiden ideologisten teemojen esiintyminen ND:ssä. Oliko mitään säilynyt noista ajoista tai oliko vastavuoroisesti tapahtunut aatteellista muutosta? Itä-Saksan valtapuolue SED perustettiin KPD:n ja Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen yhteenliittymästä vuonna 1946, ja alusta asti uuden puolueen sisällä oli valtataistelua sosiaalidemokraattien ja kommunistien kesken.

Tilanne, jossa puolue perustettiin, oli hyvin sekava, sillä toisen maailmansodan jälkeen Saksasta poliittista vainoa paenneet kommunistit saapuivat takaisin, ja kaikilla tuntui olevan omanlaisensa näkemys siitä, miten puolue toimintaa pitäisi järjestää.⁹

1.4 Metodologia

Tässä tutkielmassa olen metodina hyödyntänyt pääasiassa diskurssianalyysiä, jonka lisäksi olen soveltanut käsitehistorian menetelmiä, etenkin ensimmäisessä käsittelyluvussa. Tarkemmin sanottuna olen hyödyntänyt diskurssianalyysin kriittistä muotoa, jossa keskityn SED:n tapaa tuottaa omaa valtaansa vahvistavaa diskurssia Luxemburgin ja Liebknechtin hahmoja käyttämällä.¹⁰ Pääasiallisena tarkastelukohteena on kuitenkin Neues Deutschlandissa tuotettu Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin representaatio. Kriittisessä diskurssianalyysissä keskityn siihen, miten artikkeleiden ja Neues Deutschlandin välityksellä SED pyrki määrittelemään todellisuutta.

Diskurssianalyysin avulla pystyn tunnistamaan tekstin välityksellä tapahtunutta vallankäyttöä.¹¹ Neues Deutschland oli äänenkannattajalehtenä vallankäytön väline, ja SED ainoana puolueena piti kontrollia siitä, miten Luxemburg ja Liebknecht esitettiin.

Artikkeleissa rakennettu kuva ja kaksikkoon liitetyt teemat ovatkin tärkeimmät tarkasteltavat kohteet työssäni. Tämänkaltaisten valintojen avulla hallitsevassa asemassa oleva SED pyrkii muokkaamaan Neues Deutschlandin lukijoiden käsityksiä todellisuudesta, puolueesta sekä erityisesti asemasta menneisyyteen. Kriittinen diskurssianalyysi antaa välineet tarkastella tapoja tuottaa tämänkaltaista diskurssia.¹² Kronologisen tarkastelun kautta pääsen myös käsiksi kaksikon representaatioissa

⁹ Epstein 2003 105.

¹⁰ Tannen, Hamilton & Schiffrin 2015 479

¹¹ Tannen, Hamilton & Schiffrin 2015 466.

¹² Tannen, Hamilton & Schiffrin 2015 472.

tapahtuneisiin muutoksiin sekä luomaan kokonaiskuvan Neues Deutschlandin tavasta kuvata ja eritoten käyttää kaksikkoa osana omaa poliittista viestintäänsä. Kaiken viestinnän kuitenkin voi lähtökohtaisesti olettaa olevan tarkoituksen mukaista, ja SED:n tapauksessa hyvin suunnitelmallistakin.¹³

Diskurssianalyysin lisänä käyttämäni käsitehistorialliset menetelmät ovat olleet pääasiassa käytössä, tarkastellessani Luxemburg-Liebnecht diskurssissa esiintyvää perinnön käsitettä. Perintö-termi, jota Neues Deutschland, sekä lehdessä siteeratut poliitikot sekä Itä-Saksan muut merkkihenkilöt hyvin usein liittävät Liebnechtiin ja Luxemburgiin on hyvin yleinen, ja se esiintyy säännöllisesti Neues Deutschlandissa julkaistuissa artikkeleissa.¹⁴ Seuraan työssäni perintö-termin käyttöä, sillä siihen liittyy paljon SED:n kansalle asettamia odotuksia sekä puolueen jatkuva pyrkimys luoda itselleen legitimizeettiä historian kautta. Perinnön varsinaista määrittelyä ei Neues Deutschlandissa tehdä, mutta sen merkitystä SED:n Luxemburg-Liebnecht diskurssissa ei voi olla ohittamatta, ja siksi olen sen ottanutkin erityiseen tarkasteluun.

Koska tarkastelen tässä tutkielmassa SED:n ja Itä-Saksan johdon mahdollisesti kuvaamaa ideologista perintöä, on mielestäni olennaista selvittää myös, kuinka he käyttivät toiminnassaan ja puheessaan erilaisia käsitteitä. Tämän lisäksi niitä on verrattava myös Luxemburgin ja Liebnechtin ajatuksiin, mutta pääroolissa on kuitenkin se, missä yhteydessä ja miten Neues Deutschland esittää kaksikon ajatuksia. Etenkin se, miten Luxemburgin ja Liebnechtin representaatio näyttäytyy DDR:n yhteiskunnallisissa kontekstissa, on tarkastelemisen arvoista.

Kaikella Neues Deutschlandissa julkaistulla oli kuitenkin puolueen äänenkannattajana ja siten poliittisena toimena funktiona vaikuttaminen kansalaisiin.

Marxistinen ideologia, joka heidän ajatteluunsa pitkälti vaikutti, osaltaan rakensi myös sitä poliittista diskurssia, joka teki heidän toiminnastaan merkityksellistä. Tämän takia käsitteiden analyysi ja käsitteiden muutoksen tarkastelu ovat mielestäni tähdellinen lisä

¹³ Johnstone, 2018 83.

¹⁴ Saksankieliset termit *vermächtnis*, *das Erbe*

lähestymistavaksi diskurssianalyysin rinnalle. Ideologiat kuitenkin pitkälti rakentuvat käsitteiden rinnalle, ja ideologian kannattajat muodostavat niille omat merkityksensä.¹⁵

Marxistiseen ajatteluun vahvasti liitoksissa olevina käsitteinä voidaan pitää esimerkiksi sanoja työväenluokka, solidaarisuus, antifasismi ja internationalismi. Tätä käsitteistöä näkyi myös paljon Luxemburgin ja Liebknechtin puheissa ja kirjoituksissa, mutta myös antimilitarismi ja sodan vastustamiseen muuten liittyvä puhe olivat osana heidän tuottamaansa kirjallisuutta. Käsitteiden tarkastelu on osana metodina hyödyntämäni diskurssianalyysiä. Muutos Liebknechtin ja Luxemburgin hahmojen esittämisessä on myös havaittavissa käsitteiden liikkeessa vahvasti ajassa ja paikassa, saaden uusia muotoja ja merkityksiä.¹⁶

Lähestymistapani rakentamisessa olen pitkälti käyttänyt tukena Steinmetzin, Freedenin ja Fernandezin artikkelikokoelmaa *Conceptual History in the European Space* (Berghahn Books, 2017). Teoksessa käydään läpi erilaisia lähtökohtia käsitehistorian tutkimukseen, ja erityisesti Freedenin kirjoittama neljäs luku *Conceptual History: Ideology and Language* (s. 118-138) on toiminut hyvänä lähtökohtana ideologisesti värittyneen kielen ja käsitteistön lähestymiseen, sekä myös niiden tulkintaan.¹⁷

Käsitehistoriallinen lähestymistapa tulee esille merkittävästi etenkin siinä, kun pyrin tutkielmassani löytämään viitteitä mahdollisesta perinnöstä, jonka SED puolueena kokee Luxemburgin, Liebknechtin ja heidän aikalaistensa jäljiltä saaneensa. Kuitenkin työssäni olen keskittynyt diskurssianalyysiin, sen ollessa tehokkain tapahtua aineistoani tutkimuskysymyksiäni ajatellen. Artikkeleja lukemalla ja niiden sanavalintoja verraten pääsen käsiksi siihen, mikä poliittinen viesti SED:llä milloinkin oli tarkoituksena välittää Rosa Luxemburgia ja Karl Liebknehtiä apuna käyttäen. SED:n tapa rakentaa linkkejä menneisyyteen sekä Rosa Luxemburgiin ja Karl Liebknehtiin, selviää tehokkaimmin artikkelien muodostaman kokonaiskuvan kautta, mutta käsitteiden

¹⁵ Steinmetz, Freeden, Fernandez (2017) 119-120.

¹⁶ Armitage 2014 1-2, 4-5.

¹⁷ Steinmetz, Freeden, Fernandez *Conceptual History in the European Space* (Berghahn Books, 2017)

seuraamien ja niiden käytössä tapahtuneiden muutosten seuraamisen koen hyväksi tueksi ja keinona syventää tarkasteluani.

1.5 Aineiston esittely ja rajaukset

Aineistonani olen käyttänyt saksalaista Neues Deutschland-sanomalehteä. Vuonna 1946 perustettu lehti sai alkunsa vain päivä sen jälkeen, kun Itä-Saksassa kommunistinen puolue ja sosiaalidemokraattinen puolue yhdistyivät sosialistiseksi yhtenäispuolueeksi (SED).¹⁸ Pian lehdestä tuli puolueen keskuskomitean alainen, ja samalla sen sisällöstä tuli pitkälti DDR:n hallinnon säätelemää.¹⁹

Lehti saikin pitkälti roolin puolueen äänenkannattajalehtenä. Rooli korostui entisestään sen jälkeen, kun Itä-Saksan valtio varsinaisesti perustettiin 1949. Lehden levikki oli Itä-Saksassa aikoinaan noin miljoona päivässä, minkä myötä se tavoitti suuren osan itäsaksalaisista. Päivittäin julkaistu lehti oli siis tärkeä osa SED:n hallinnon propagandakoneistoa.

Neues Deutschlandin digitaaliarkistosta²⁰ löytyy vuosittain vaihteleva määrä artikkeleita, jotka jotenkin liittyvät Luxemburgiin tai Karl Liebknehtiin. Kuitenkin vaihtelua on merkittävästi, mitä lähemmäs nykypäivää tullaan, tämä näkyy esimerkiksi kaksikkoa koskevien artikkelien määrän vähentymisenä.²¹ Niiden pääasiallinen julkaisuajankohta oli tammikuulla, johon heidän yhteinen kuolinpäivänsäkin asettuu. Tästä voi päätellä sen, että kaksikolle oli varattu selkeästi tilaa lehden sivuilla, ja heidän muistoaan vaalittiin.

Tutkimukseni alkuperäislähteiden määrän ollessa melko suuri kasvaa aineiston käytön rajaamisen merkitys suureksi. Oleellisten artikkelien löytäminen on ollut haaste sinänsä, sillä arkiston hakukone ei itsessään ole tarkin mahdollinen. Pyrin rajausten myötä keskittämään tarkastelun tiukasti SED:n suhtautumiseen Luxemburgia ja Liebknehtiä

¹⁸ Puhutaan siis Neuvostoliiton miehittämän Saksan alueen puolueista *Kommunistische Partei Deutschland* (KPD) ja *Sozialdemokratische Partei Deutschland* (SPD).

¹⁹ <https://www.neues-deutschland.de/kontakt/9> viitattu 20.1.2020

²⁰ www.nd-archiv.de

²¹ Vaihtelu on jotakuinkin 60 artikkelista yli sataan artikkeliin vuodessa. Kuitenkin tulee ottaa huomioon sivuhuomiot kuten esimerkiksi tv-ohjelmistot, paikannimet tms.

kohtaan. Ensimmäisenä aineistoa rajaavana tekijänä nostan Rosa Luxemburgiin ja Liebnechtiin merkittävästi sidoksissa olevat päivämäärät, jotka ovat erityisesti heidän murhansa vuosipäivä, sekä myös molempien syntymäpäivän ajankohdat maalisi- ja elokuussa. Tässä rajauksessa on ensisijaisesti syynä se, että näinä ajankohtina oletettavasti on julkaistu eniten relevantteja artikkeleita, jotka Luxemburgia ja Liebnechtiä käsittelevät.

Heidän kuolemaansa käsittelevien artikkeleiden lisäksi Luxemburgista ja Liebnechtistä kirjoitettiin myös muissa yhteyksissä ja heidän hahmojaan avataan erilaisissa artikkeleissa, kuten Itä-Saksassa korkeassa asemassa vaikuttaneiden henkilöiden (esimerkiksi puolueen korkea-arvoisten jäsenten) kirjoittamissa kommentaareissa.

Toinen rajaus, jonka toteutan aineiston käsittelyn suhteen, ovat tarkasteltavat vuodet. Keskityn tarkastelussa erityisesti murhan kymmenvuosisipäiviin. Tällä tavoin toimiessani saan tarkasteluun selkeät rajat. Muistopäivät, joita SED järjesti tärkeille työväenliikkeen jäsenille, olivat hyvä ajankohta tuottaa propagandaa kansalaisille ja tehdä historiapolitiikkaa näkyväksi ihmisten arjessa.²²

Kymmenen vuoden väliin mahtuu myös ajallista muutosta merkittävässä määrin, mikä tuo tarkasteluuni sen kaipaaman kehityksen tarkastelun näkökulman. Tarkastelemani vuodet tulevat siis olemaan pääasiassa 1949,1959,1969,1979 ja 1989. Kuitenkin saadakseni mukaan myös Itä-Saksan muun yhteiskunnallisen muutoksen tarkastelun viitekehukseksi Luxemburgin ja Liebnechtin hahmojen muutoksen taustalle, otan tarkastelun kohteiksi myös muita DDR:lle itselleen merkityksellisiä tapahtumia ja ajanjaksoja. Näitä ajankohtia ovat esimerkiksi vuoden 1953 kansannousu, Berliinin muurin rakentaminen vuonna 1961, liennytyksen aika sekä DDR:n viimeiset vuodet, jolloin puolueen kontrollin mureneminen oli alkanut.

Esimerkiksi voisin nostaa esiin vuoden 1953 kansannousun. Kesäkuussa 1953 tapahtunut työväen kansannousu johtui pitkälti työväen tyytymättömyydestä työoloihin ja heihin kohdistuneisiin vaatimuksiin. Tämän johdosta he keskeyttivät työnsä lakkoillen sekä järjestivät mielenosoituksia hallintoa vastaan ympäri Itä-Saksaa.

²² Hentilä 1994 182.

Hallituksen toimesta kansannousu tukahdutettiin sotilaallisella väliintulolla, mikä johti väkivaltaisuuksiin.²³ Myös Neues Deutschland kommentoi tapahtumia artikkelissaan kesäkuun 18. päivä samana vuonna.²⁴ Lehdessä kommentoitiin kansannousun päättymistä seuraavasti:

*”(Lännen) provokaatio on epäonnistunut, koska rauhantahtoiset voimat eivät anna ihmisten, mukaan lukien oman saksalaisen kansamme, tulla revityksi sodan partaalle”*²⁵

Erityisesti tämä ajankohta on mielenkiintoinen tutkimukseni kannalta koska Luxemburgin ja Liebknechtin sanomassa olivat pitkälti johtavina teemoina työväen aseman parantaminen ja työväen vallankumous, sekä antimilitarismi. Hallinnon toiminta työväen kansannousun suhteen taasen oli täysin näiden kahden ideaalin vastaista, mikä on jo sinänsä tutkimuksen kannalta merkittävää.

Itä-Saksan historiassa vaiheet, kuten liennytyt ja Berliinin jakaminen kirjaimellisesti muurilla merkitsivät DDR:n politiikassa muutoksia. Muurin rakentamisen myötä maa sulkeutui entisestään, ja sen suhtautuminen esimerkiksi Länsi-Saksaan jyrkkeni, kun taas liennytyksen myötä Itä-Saksan harjoittama politiikka pehmeni, vaikka edelleen sen suhtautuminen esimerkiksi länsimaihin ja Yhdysvaltoihin erityisesti oli epäileväistä ja syyllistävä.²⁶

Itä-Saksan viimeiset vuodet, 1985-1989, muodostavat tärkeän tarkasteltavan ajanjakson. Merkittävää oli myös se, että esimerkiksi Neuvostoliiton ajaessa läpi uudistuksia, kuten *glasnost* ja *perestroika*, Itä-Saksassa politiikan edelleen vannotettiin marxistisen sosialismin suuntausta, ilman merkittäviä uudistamispyrkimyksiä.

Muutoksellisia ajanjaksoja DDR:n historian aikana tarkastellessani pystyn mahdollisesti löytämään muutoksia asenteissa Luxemburgiin ja Liebknehtiin. Myös se, miten SED

²³ Epstein 2003 159-16

²⁴ ND 18.6.1953, s. 1 ”Was ist in Berlin geschehen?” (Mitä Berliinissä tapahtui? “) Artikkelissa syytetään ongelmista länttä ja sen kulttuurin negatiivista vaikutusta Itä-Saksan nuorisoon.

²⁵ ND 18.6.1953 „Die Provokation ist zusammengebrochen, weil die Kräfte des Friedens nicht zulassen, daß die Völker, darunter unser deutsches Volk, auf die Bahn des Krieges gerissen werden.“

²⁶ Esimerkiksi Erich Honecker puheessaan vuonna 1984 totesi Yhdysvaltojen ohjusjärjestelmineen olevan esteenä DDR:n jatkuviin pyrkimyksiin globaalien rauhan saavuttamiseksi.

puolueena toimi näissä tilanteissa suhteessa kaksikon ihanteisiin on mielestäni hyvä ottaa osaksi tarkastelua, vaikka muuten Itä-Saksan politiikan tutkiminen kriisitilanteissa jääkin tarkastelun ulkopuolelle. Poliitikassa tapahtuneet muutokset myös mahdollisesti vaikuttivat tapaan kirjoittaa Luxemburgista ja Liebknechtistä, sekä myös siihen mitä asioita kaksikosta nostettiin esiin.

Työni tulee rakentumaan pitkälti perintö-sanon ympärille. Puhuttaessa Luxemburgista ja Liebknechtistä, järjestelmällisesti heidän yhteyteensä liitettiin perinnön käsite. Alussa t käsitellenkin sitä, kuinka missä yhteyksissä perintö nousee esille, sekä myös taustoitan Luxemburgin ja Liebknechtin vaiheita, ennen heidän murhiansa tammikuussa 1919.

Perinnön määrittelyn myötä siirrymme käsittelemään ”perinnön” toteuttamista, ja sitä kuinka Luxemburg ja Liebknecht toimivat osana SED:n diskurssia, jolla pyrittiin maan johdon legitimitietin rakentamiseen. Tämä luku keskittyy Walter Ulbrichtin valtakauden tapahtumien ympärille.

Viimeisessä käsittelyluvussa keskityn Erich Honeckerin valtakautteen, ja samalla aikaan, jolloin Neues Deutschland julisti perinnön toteutuneen Itä-Saksassa. Tässä luvussa tuon esille kaksikon propagandistiseen hyödyntämiseen liittyviä haasteita. Olen rakentanut luvut sekä keskenään että sisällöltään siten, että Luxemburgin ja Liebknechtin representaatio on havaittavissa DDR:n sisäisten muutosten yhteydessä.

2. DDR:n perustaminen ja perinnön käsite – SED Luxemburgin ja Liebknechtin perinnön jatkajana

*”Taistelu imperialismia ja imperialistista sotaa vastaan, sekä lojaalius kansainväliselle sosialismille on saksalaisen vasemmiston kallein perintö, jonka haluamme jatkuvan”*²⁷

Tammikuun alussa 1949 julkaistussa tekstissään puolueen korkea-arvoinen jäsen Fred Oelßner avaa käsityksiään Rosa Luxemburgista ja Karl Liebknechtistä. Artikkelissa hän käy läpi kaksikon vaiheita sekä selosti heidän merkitystään saksalaisen sosialismin sisällä, sekä kommunistisen puolue toiminnan alkuvaiheissa.

Tässä luvussa määrittelen perinnön käsitettä, joka hyvin paljolti esiintyy Neues Deutschlandin sivuilla. Saksan kielessä, sana perintö kääntyy joko *das Erbe* tai *das Vermnächtnis*, joissa on jonkin verran eroavaisuutta ensin mainitun tarkoittaessa perintöä, siinä missä *Vermnächtnis*-sanan voi kääntää myös testamentiksi. Kuitenkin molempia sanoja esiintyy Neues Deutschlandin artikkeleissa usein eri yhteyksissä puhuttaessa Rosa Luxemburgista tai Karl Liebknechtistä. Aikomukseni on käsitellä niitä ideaaleja mitä DDR itse liitti perintöön, sekä pyrkiä vertailuun löydöksieni sekä Luxemburgin ja Liebknechtin omien välillä.

Itä-Saksaa perustettaessa sen hallinto tarvitsi jonkinlaisen perusteen, jolla sosialistisen vallan voisi kansan silmissä legitimoida. Tässä kohtaa Luxemburgin ja Liebknechtin kaltaiset hahmot tulivat otollisiksi kiinnikkeiksi, joilla natsi-Saksan aikana maanpaossa olleet sosialistit pystyivät liittämään itsensä osaksi sosialismin jatkumoa.

Puolueveteraanit nauttivat korkeasta asemasta kansalaisten silmissä, johtuen heidän jo 1910-luvulla alkaneesta työstään aatteen eteen, minkä takia heidät voitiin nähdä Luxemburgin ja Liebknechtin työn jatkajina.²⁸

²⁷ ND 5.1.1949 *”Diese Tradition des Kampfes gegen Imperialismus und imperialistischen Krieg, der Treue zum internationalen Sozialismus“ ist das teuerste Erbe, das wir von den deutschen Linken übernehmen wollen.*“ Lehdessä julkaistussa esitelmässään Fred Oelssner puhuu Luxemburgin ja Liebknechtin merkityksestä itä-Saksalle. Otsikoinnista päätellen esitelmä on pidetty poliittisessa koulutusillassa.

²⁸ Epstein 2003 9.

Tällaisia puolueen sisällä merkitykseltään suureksi kasvaneita hahmoja on runsaasti, ja heistä useimmat olivat toimineet yhdessä Liebknechtin ja Luxemburgin kanssa.

Kuitenkin Clara Zetkinin tai Paul Levin kaltaiset vallankumouksen ja nuoren KPD:n keulahahmot jäivät selvästi kaksikon varjoon.²⁹ Tähän on syynä varmasti Luxemburgin ja Liebknechtin väkivaltainen kuolema Spartakistikapinan loppuun tammikuun 15.päivä vuonna 1919. Kaksikon toimittua kommunistisen puolueen perustajajäseninä ja sen ensimmäisinä johtohahmoina, oman politiikkansa liittäminen heihin ja muuhun toista maailmansotaa edeltäneeseen kommunistiseen puolue toimintaan olisi DDR:n poliitikoilta oiva keino vakuuttaa kansalaiset asemastaan. Tätä ennen kuitenkin tulee käydä läpi vaiheet, jotka johtivat Luxemburgin ja Liebknechtin kuolemaan ja täten kaksikon saavuttamaan asemaan saksalaisen kommunismin marttyyreinä.

²⁹ Clara Zetkin ja Paul Levi olivat Liebknechtin ja Luxemburgin aatetovereita, jotka jatkoivat puolueen toiminnassa kaksikon kuoleman jälkeen.

2.1 Marttyyristatuksen saavuttaminen

Puolalaissyntyinen Luxemburg ja isänsä jalanjäljissä Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen toimintaan mukaan lähtenyt Karl Liebknecht nousivat yhdessä Saksan kommunistisen puolueen johtoon, kun se perustettiin ensimmäisen maailmansodan jälkimainingeissa.

Rosa Luxemburg syntyi Puolassa vuonna 1871. Juutalaissyntyinen Luxemburg kiinnostui jo nuorella iällä politiikasta ja liittyikin pian Puolan sosiaalidemokraattiseen puolueeseen. Eläessään Rosa Luxemburg otti asiakseen Puolan itsenäisyyden saavuttamisen. Vielä ennen ensimmäistä maailmansotaa maan alue oli jaettu Saksan, Itävalta-Unkarin ja Venäjän kesken. Juutalaistaustansa myötä Luxemburgilla oli vaikeuksia sopeutua Puolan pääasiassa katolilaiseen väestöön.³⁰ Ensikosketuksensa sosialismiin Luxemburg sai jo nuorena liittyttyään lukion jälkeen maan alla toimineeseen Proletariaatti-puolueeseen Varsovassa.

Luxemburg lähti Puolasta vuonna 1888 Sveitsiin. Taustalla olivat pitkälti maan tarjoamat mahdollisuudet saada yliopistokoulutusta. Tämän lisäksi Zürichissä oli laajat sosialistien piirit, mikä tietenkin vetosi Luxemburgiin. Monet 1900-luvun alun vallankumoukselliset saivat oppinsa kaupungissa, kuten esimerkiksi Karl Liebknechtin isä Wilhelm, sekä monet Luxemburgin tulevat kumppanit saksalaisen kommunismin rakentamisessa.³¹ Yliopistossa Luxemburg opiskeli taloustietä sekä filosofiaa.

Opintojensa aikana Luxemburg palasi Puolaan, jossa hän osallistui maan sosiaalidemokraattisen puolueen perustamiseen yhdessä muun muassa Leo Jogischesin kanssa. Puolueen poliittinen ohjelma julkaistiin vuonna 1894.³² Luxemburg muutenkin saavutti mainetta eurooppalaisen vasemmiston keskuudessa. Tämä oli pitkälti seurausta hänen säännöllisesti julkaisemistaan artikkeleista. Esimerkiksi Saksan sosiaalidemokraattinen puolue julkaisi hänen artikkeleitaan runsaasti. Saksa oli jo tuolloin sosialismin keskus Euroopassa. Luxemburg myös osallistui toisen internationaalien kongresseihin vuosina 1894 ja 1896, mikä entisestään kasvatti hänen

³⁰ Harmer 2008 7.

³¹ Harmer 2008 11.

³² Harmer 2008 18.

näkyvyyttä.³³ Luxemburg muuttikin Berliiniin vuonna 1903, mistä lähtien hän alkoi aktiivisesti toimimaan osana Saksan sosiaalidemokraattista puoluetta, SPD:tä.³⁴ Varsinaisiin kansanedustajan tehtäviin Luxemburgilla ei ollut pääsyä, mutta hän tarjoutui kirjoittamaan artikkeleita puolueen lehteen ja pitämään puheita sosiaalidemokraattien tilaisuuksissa. Näissä piireissä hän myös aloitti yhteistyönsä Karl Liebknechtin kanssa.

Karl Liebknecht syntyi Leipzigissä vuonna 1871. Hänen isänsä Wilhelm oli ollut mukana perustamassa Saksan sosiaalidemokraattista puoluetta. Karl Liebknecht oli koulutukseltaan juristi, ja hän usein toimi juristina vasemmistososialistien oikeudenkäynneissä. Liebknecht piti asianajajatoimistoa yhdessä veljensä Theodorin kanssa.³⁵ SPD:n jäseneksi Liebknecht liittyi virallisesti vuonna 1900 ja hän nousi puolueen edustajaksi valtiopäiville vuonna 1912. Puolueen sisällä Liebknecht edusti sen vasenta laitaa.

Ensimmäisen maailmansodan alettua Saksan hallituksen tuli päättää maan sotakuluista ja maan armeijalle myönnettävistä lainoista. Karl Liebknecht oli tuolloin ainoa edustaja valtiopäivillä, joka vastusti armeijalle myönnettäviä lainoja.³⁶ Sosiaalidemokraattisen puolueen sisällä oli syntynyt jo jakoa radikaalimpien ja maltillisempien sosialistien välillä. Radikaali siipi, johon Karl Liebknechtkin kuului, vastusti Saksan sotaan lähtöä, mutta enemmistö puolueesta äänesti lainojen puolesta. Antimilitarismi olikin Liebknechtin poliittisen vakaumuksen merkittävimpiä piirteitä. Liebknecht vangittiin useaan kertaan, johtuen hänen poliittisesta aktiivisuudestaan, kuten esimerkiksi vuonna 1907 hänen julkaistuaan ehkä merkittävimmän teoksensa *Militarismi ja Antimilitarismi*.³⁷ Hän jakoi paljolti samat käsitykset Rosa Luxemburgin kanssa ensimmäisen maailmansodan syistä ja vaikutuksista, mikä johti myöhemmin Spartakusliikkeen perustamiseen. Kaksikko näki, että sota oli kapitalistien ja imperialistien

³³ Harmer 2008 22.

³⁴ Harmer 2008 25

³⁵ <https://www.dhm.de/lemo/biografie/karl-liebknecht> viitattu 24.3.2020

³⁶ <https://www.dhm.de/lemo/biografie/karl-liebknecht> Viitattu 24.3.2020

³⁷ Teoksessaan Liebknecht käy läpi militarismin vaikutuksia maailmassa, sekä sen merkitystä työväenliikkeelle. Hän esimerkiksi näkee militarismin esteenä proletariaatin nousulle, sekä kehoittaa sosialisteja levittämään antimilitaristista propagandaa.

aiheuttama konflikti, jonka kärsijöinä olisi työväenluokka. Työväenluokka heidän mukaansa kävi sotaa omistavan luokan resurssien hallinnasta.

Liebnecht ja Luxemburg aloittivat sotaa ja imperialismia vastustavan kampanjan, jonka yhteydessä he jakoivat niin kutsuttuja Spartakus-kirjeitä, joista Spartakus-liike³⁸ saikin nimensä. Spartakistit kokivat saksalaisten suurimman vihollisen olevan heidän maansa itse harjoittama politiikka, käsittäen pitkälti militaristisen ja imperialistisen politiikan, jota he kokivat Saksan keisarikunnan harjoittavan.³⁹

Myöhemmin, vuonna 1917, osa SPD:n poliitikoista erosi ja järjestäytyi omaksi puolueekseen. Taustalla vaikutti pitkittynyt sota ja siitä seuranneet sisäpoliittiset ongelmat. Puolue nimesi itsensä Itsenäiseksi sosiaalidemokraattiseksi puolueeksi (USPD), ja myöhemmin siihen liittyivät myös Luxemburg, Liebnecht ja muut spartakistit.⁴⁰ Maltilliset sosialistit nousivat ensimmäisen maailmansodan jälkeen Saksan johtoon, sen jälkeen, kun maahan perustettiin väliaikaishallitus ja sosiaalidemokraatit pääsivät sen merkittävimpiin asemiin. SPD:stä Spartakistien jälkeen eronneiden muodostaman USPD:n toiminnan koettiin kuitenkin sodan päätyttyä olevan liian maltillista, sillä edelleen vasemmistoradikaalien haaveissa oli Leninin johtamien bolsevikkien suorittaman vallankumouksen kaltainen vallanvaihdos. Saksalaisten sosialistien sisäisen sekaannuksen voidaan siis nähdä olleen merkittävää. Samankaltaisia aatteen sisäisten suuntausten kiistoja voitiin nähdä myös Venäjän vallankumouksen aikana, mikä aiheutti ongelmia ja johti pian pitkään ja veriseen sisällissotaan.

Luxemburgin mukaan maailmanlaajuisista vallankumousta ei olisi mahdollista toteuttaa pelkästään bolsevikkien voimin, vaan tulisi perustaa uusi revolutionäärinen internationaali.⁴¹ Tämän takia päätettiin perustaa Saksan kommunistinen puolue KPD⁴², joka tulisi toimimaan jatkossa merkittävänä esimerkkinä, sekä perustana Itä-Saksan SED:lle. KPD perustettiin yhdessä Saksassa vähän aikaa toimineen,

³⁸ *Spartakusbund*

³⁹ Broue 2004 64.

⁴⁰ Epstein 2004 18-19.

⁴¹ Broue 2004 212.

⁴² *Kommunistische Partei Deutschlands*

vasemmistoradikaaleista koostuneen, IKD:n kanssa joulukuussa 1918.⁴³ Kuitenkin puoluetta perustettaessa sisäiset kiistat vaikeuttivat puolueen poliittisen linjan ja toimintatapojen muodostamista.

Osa spartakistien johdosta, joukossaan esimerkiksi Rosa Luxemburg, koki että saksalaiset kommunistit eivät olleet vielä tarpeeksi vahvoja, jotta bolsevikkien vallankumousesimerkin seuraaminen olisi mahdollista. Luxemburg muun muassa vertasi Saksan vallankumousta bolsevikkien toteuttamaan niiden keston osalta. Bolsevikkien vallankumoustaistelu oli alkanut jo vuonna 1905, kun taas Saksassa vallankumouskamppailu olisi vasta alussa. Taustalla vaikutti pitkälti Luxemburgin ajatus siitä, että KPD:lla pitäisi olla mahdollisimman laaja kansan tuki, jotta se voisi syrjäyttää valtaa pitävät sosiaalidemokraatit.⁴⁴

Luxemburg pyrki painottamaan, että vallankumous vaatii aikaa eikä suinkaan ole kokonaisvaltaisesti toteutettavissa pelkästään väkivallalla.

Spartakistit ryhtyisivät hänen mukaansa väkivaltaan vain, jos sillä olisi koko proletariaatin tuki.⁴⁵ Tarkoituksena oli pikemminkin hakea KPD:lle legitimizeetti vaalien kautta, jotta voitaisiin varmistaa sen paikka saksalaisen proletariaatin edustajana. Luxemburgin suhtautuminen parlamentarismiin oli tosin hyvin vaihteleva. Toisaalta hän koki, että parlamentarismi altistaa sosialistit porvareiden vaikutuksen alle, mutta samalla hän näki parlamentissa toimimisen hyvänä keinona agitoida kansalaisia.⁴⁶ Weimarin tasavallan perustamisvaalit olivat Luxemburgin mielestä oikea reitti hakea tätä legitimizeettiä, mutta hänen kantansa kuitenkin hävisi KPD:n perustamiskongressissa järjestetyssä äänestyksessä.

⁴³ *Internationale Kommunisten Deutschlands*. Lyhytikäinen radikaalista vasemmistosta koostunut järjestö, joka pyrki seuraamaan bolsevikkien esimerkkiä ja toteuttamaan vastaavan vallankumouksen Saksassa.

⁴⁴ Broue 2004 216.

⁴⁵ Broue 2004 220.

⁴⁶ Jörke & Llanque 2016 267-268

Puolueen radikaalimpi taho koki, että tehokkaampi keino puolueen nostolle valtaan oli tehokas agitoiminen työpaikoilla ja kaduilla, mikä lopulta johtaisi vallankumouksen roihauttamiseen. Myös Karl Liebknecht myöhemmin siirtyi tälle kannalle, jolloin Luxemburgin tahto osallistumisesta vaaleihin jäi vähemmistöön. Tämä hajaannus johti lopulta siihen, että KPD:n perustamiskongressin jäljiltä 31.12.1918 nuori puolue oli syvästi hajaantunut ja eristäytynyt suuresta osasta muita sosialisteja.⁴⁷

Tammikuussa 1919 KPD aloitti suurten lakkojen ja mielenosoitusten järjestämisen ympäri maata. Niin kutsuttu Spartakistikapina käsittää 5. tammikuuta alkaneet mielenosoitukset, lakot ja niiden ympärillä tapahtuneet väkivaltaiset yhteenotot. Suurin näistä mielenosoituksista oli Berliinin poliisipäällikön, Emil Eichhornin, erottamisen seurauksena syntynyt 200 000 hengen kokoontuminen kaupungin keskustassa.⁴⁸ Syy väenpaljouteen oli pitkälti potkujen syystä; Eichhorn ei ollut suostunut puuttumaan sosialistien järjestämiin mielenosoituksiin, mikä johti hänen joutumiseensa epäsuosioon hallituksen silmissä. Karl Liebknecht näki tämän toisten radikaalisosialistijohtajien kanssa hyvänä merkinä siitä, että vallankumoukselle olisi paikkansa ja työväenluokassa olisi tarpeeksi voimaa toteuttaa vallankumous Saksassa.⁴⁹

Vallankumouksen toteuttaminen kuitenkin kaatui mielenosoittajien haluttomuuteen ryhtyä avoimeen taisteluun valtaapitäviä vastaan. Vallankumouskomitea, jossa Liebknechtkin vaikutti, oli arvioinut tilanteen väärin. Sen sijaan hallitus ja sitä tukevat *Freikorps*-joukot olivat valmistautumassa hajauttamaan lakkoilijat ja siten pysäyttämään kansannousun. Pääasiassa entisistä Saksan armeijan sotilaista koostuneet *Freikorps*-joukot olivat puolisotilaallinen, koulutettu ja hyvin aseistettu joukko, joka toimi hallituksen kanssa yhteistyössä.

Kansannousun laannuttua hallitus päätti tukahduttaa haaveet vallankumouksesta kokonaan, ja se pyrki saamaan kiinni kaikki radikaalisosialistien johtajat, kuten Luxemburgin ja Liebknechtin. Suuri osa vallankumouksen avainhenkilöistä pakeni maasta, tai ainakin Berliinistä, mutta kaksikko ei uskonut oman henkensä olevan

⁴⁷ Broue 2004 215

⁴⁸ Broue 2004 241

⁴⁹ Ibid.

vaarassa.⁵⁰ Vastentahtoisesti kaksikko hakeutui piiloon jahtaajiltaan, mutta heidät kuitenkin otettiin kiinni Neuköllnin kaupunginosassa sijainneesta asunnosta tammikuun 15. päivä 1919. Luxemburg ja Liebkecht vietiin Eden-hotelliin Berliinissä, jossa heitä kuulusteltiin ja pahoinpideltiin. Seuraavana päivänä aamun *Vorwärts*-lehdessä ilmoitettiin kaksikon kiinniotosta.⁵¹ Iltapäivään mennessä tieto kaksikon kuolemasta oli jo yleisemmässä tiedossa. Rosa Luxemburg oli murhattu matkalla vankilaan, ja hänen ruumiinsa oli heitetty Landwehr-kanaaliin Berliinissä. Karl Liebkecht oli puolestaan yrittänyt paeta Berliinissä sijaitsevaan Tiergarten-puistoon häntä kuljettaneen auton hajottua, kunnes hänet ammuttiin Freikorpsin toimesta.⁵²

Luxemburgin ja Liebkechtin murhat olivat merkittävä takaisku Saksan kommunistiselle puolueelle, sillä puolue menetti heissä kaksi näkyvintä ja arvostetuinta johtajaansa. Myös kansainvälisesti noteerattu kaksikko oli kolmannen internationaalin merkittävimpiä ei-neuvostoliittolaisia jäseniä.⁵³ Kuolemansa myötä heidän maineensa saksalaisen, ja kansainvälisenkin, vasemmiston keskuudessa kohosi huippuunsa. Tämä tietenkin tulisi olemaan syynä heidän asemaansa 30 vuoden päästä, kun Itä-Saksan valtio syntyi ja SED haki menneisyydestä legitimitettä valta-asemalleen.

⁵⁰ Broue 2004 255

⁵¹ *Vorwärts* oli, ja on edelleen, SPD:n äänenkannattajalehti, jonka tilat sosialistit ottivat haltuun kansannousun aikana tammikuussa.

⁵² Broue 2004 256

⁵³ Broue 2004 257

2.2 Neues Deutschland määrittelee Luxemburgin ja Liebknechtin perintöä

Neues Deutschlandin rooli SED-puolueen äänenkannattajalehtenä merkitsi sitä, että sen tulisi välittää puolueesta kansalaisille uskottavaa kuvaa siitä, että sen olemassaolo olisi oikeutettu, ja että sen poliittisella toiminnalla oli juuret saksalaisten historiassa. Puolue sääteli lehden sisällön ja käytti sitä suorana välineenä kertoessaan kansalle valtion virallisen käsityksen politiikasta, ilmiöistä ja maailman tapahtumista. Erityisesti tärkeää oli perustella se, miksi valtioon tulisi kommunistinen valtionjärjestys ja miksi Itä-Saksan valtion perustaminen olisi oikeutettua. Kuitenkin ajatus ensimmäisinä toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina oli, että Saksan jakaminen miehitysvyöhykkeisiin olisi vain väliaikainen ratkaisu.

Vaikka kommunistien epäonnistuneet yritykset saada valta saksassa 1910- ja 1920-luvuilla eivät sinällään luoneet vakuuttavaa pohjaa kommunistisen Saksan luomiselle, oli kommunistien asema Saksan sisällä kuitenkin muuttunut. Natsi-Saksan vallan aikana (1933-1945) Saksasta pakoon lähteneiden puolueveteraanien asema vaihtui pian maahan palaamisen jälkeen pakolaisista, ja syrjityistä opposition edustajista tärkeiksi toimijoiksi neuvostoviranomaisten rinnalle. Maanpaosta palanneet ja Natsi-Saksan vankiloista ja keskitysleireiltä vapautetut kommunistit aloittivat hallinnollisen järjestyksen jälleenrakentamisen Neuvostoliiton miehitysvyöhykkeellä.⁵⁴ Itä-Saksan asema Neuvostoliiton miehitysvyöhykkeenä teki maasta poikkeuksellisen, kun sitä verrataan muualle Neuvostoliiton miehittämille alueille perustettuihin satelliittivaltioihin.⁵⁵ Ensinnäkin maassa oli jo aiemmin vahvaa kannatusta sosialismille, mutta myös maan asema oli hieman vapaampi kuin esimerkiksi Virolla tai muilla Baltian mailla. Maahan ei niinkään pakotettu sosialistista järjestelmää, vaan Itä-Saksaan palanneita kommunisteja autettiin Neuvostoliiton viranomaisten toimesta haalimaan valta itselleen.

⁵⁴ Epstein 2003 100

⁵⁵ White 2001 13

Sosialistinen yhtenäisyyspuolue, SED, muodostettiin Itä-Saksan puolelle jääneiden sosiaalidemokraattien ja kommunistien yhteenliittymästä vuonna 1946.⁵⁶ Kommunistit olivat edelleen jossain määrin vaikeassa asemassa johtuen Natsi-Saksan aikana syvälle kansan keskuuteen juurtuneesta propagandasta, koskien erityisesti Neuvostoliittoa mutta myös kommunisteja.⁵⁷ Tämän lisäksi muistissa oli edelleen puna-armeijan toteuttama väkivalta sodan loppuvaiheessa saksalaista siviiliväestöä kohtaan, mikä oli jättänyt vakavat arvet kansalaisiin. KPD:n suosio oli laskusuunnassa, minkä takia Neuvostoliiton sotilasviranomaiset pyrkivät vahvistamaan kommunistien asemaa miehitysvyöhykkeellään. Tähän he pyrkivät ajamalla kommunistisen puolueen yhdistymään SPD:n kanssa. SPD:n kanssa yhdistyminen oli järkevää, sillä puolueen suosio oli nousussa, kanssa huhtikuussa 1946.⁵⁸

SED puolueena pyrkikin aktiivisesti vaikuttamaan itäsaksalaisten kollektiiviseen muistiin esimerkiksi poistamalla muistomerkkejä, etenkin Natsi-Saksan ajalta, sekä vanhasta vallasta kertovia merkkejä, kuten esimerkiksi kansallissosialismin symboleita muistomerkeistä ja rakennusten seiniltä.⁵⁹ Näiden tilalle oli tarkoitus rakentaa vastaavia muistomerkkejä, mutta vain sosialismin ja työväenliikkeen merkkipaaluista. Etenkin aatteensa puolesta kamppailleet hahmot pyrittiin nostamaan esiin ja siten vetoamaan työväestöön, jonka poliittisilla liikkeillä oli pitkät perinteet Saksassa.

Itä-Saksan hallinnon pyrkimykset muuttaa maan kansalaisten muistin maisemaa näkyivätkin pitkälti koko sen olemassaolon ajan 1949-1989. Monumentit työväenliikkeen, katujen nimet, koululaitosten uudelleen nimeäminen ja kokonaan uusien instituutioiden perustaminen olivat osa SED:n pyrkimyksiä rakentaa yhtenäinen käsitys kommunismin juurista maan historiassa.⁶⁰ Aate haluttiin ihmisten näkyville, ja sen läsnäolosta pyrittiin tekemään yhteiskunnallinen normi. Patsaiden ja rakennusten lisäksi voi nähdä, että sosialistijohto hyödynsi myös menneisyyden hahmoja uuden hallinnon linkittämisessä maan menneisyyteen, ja tässä vaiheessa Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht, yhdessä muiden KPD:n perustajahahmojen kanssa, astuivat kuvaan.

⁵⁶ Epstein 2003 14

⁵⁷ Epstein 2003 102

⁵⁸ Epstein 2003 104

⁵⁹ Olsen 2015 23

⁶⁰ Olsen 2015 2

Esimerkiksi Luxemburgin ja Liebknechtin hauta berliniläisen Friedrichsfelden hautausmaalla Lichtenbergissä haluttiin nostaa yhdeksi työväenliikkeen tärkeistä muistomerkeistä. Se kunnostettiin valtion toimesta, jolloin pyrkimyksenä oli luoda pyhättö saksalaiselle sosialismille ja etenkin aatteensa puolesta taistelleille spartakisteille.⁶¹

Tässä luvussa tarkastelemaani aatteellista perintöä, joka usein mainitaankin Neues Deutschlandin sivuilla, voi mielestäni pitää yhtenä näistä piirteistä, joilla DDR:n hallinto pyrki vaikuttamaan kansalaisten ajatuksiin uudesta valtionjärjestyksestä. Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht ovat hahmoina tärkeitä, sillä heihin aate oli hyvä personoida. Perinnön käsite liitettiin ND:ssä usein Luxemburgin ja Liebknechtin yhteyteen. Erityisesti antimilitarismi ja imperialismiin vastainen kamppailu, joita kaksikko harjoitti, oli nostettu hyvin laajasti esille esimerkiksi kaksikon kuolinpäivänä julkaistuissa artikkeleissa.

Hyvä malliesimerkki on Neues Deutschlandin artikkeli vuodelta 1988. Tammikuussa Luxemburg ja Liebknecht olivat usein esillä lehden sivuilla, ja heistä uutisoitiin eri asiayhteyksissä. Vuosittain Itä-Berliinissä järjestetyt muistotilaisuudet vetivät paikalle tuhansia puolueen alla toimivien järjestöjen jäseniä sekä muita kansalaisia seuraamaan vierestä SED:n voimannäyttettä. Kyseisessä artikkelissa käytiinkin läpi vuoden 1988 tapahtumaa, jossa jälleen kerran puolueen edustajat ja sen alla toimivat järjestöt, kuten esimerkiksi nuorisojärjestö FDJ, joka oli tuolloin osa SED:n poliittista koneistoa, marssivat Berliinissä Luxemburgin ja Liebknechtin muistomarssilla.⁶² Näyttävästi otsikoitu artikkeli kertoi jälleen kerran Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin kunniaksi järjestetystä muistomarssista.⁶³

”Vahvistamalla omaa tasavaltaamme, toteutamme heidän vallankumouksellisen perintönsä”⁶⁴

⁶¹ Olsen 2015 27

⁶² *Freie Deutsche Jugend*.

⁶³ Käytän sanaa muistomarssi käännöksenä ND:n käyttämästä termistä *Kampfdemonstration*.

⁶⁴ ND 18.1.1988 s.3 „*Mit der Stärkung unserer Republik erfüllen wir ihr revolutionäres Vermächtnis*“

Tammikuun 18. päivä julkaistussa artikkelissa pyrittiin vetämään selkeitä linjoja menneisyyteen, sekä Liebknechtin ja Luxemburgin silloin tekemiin toimiin.

*”Meidän muistomarssimme on joka vuosi osoitus meidän rauhantahdostamme. Karl Liebknechtin ehdoton EI sotalainojen myöntämiselle on muuttunut meidän ehdottomaksi hyväksynnäksemme liennyttämistä ja aseistariisuntaa, keskustelua ja yhteistyötä kohtaan”.*⁶⁵

Liebknecht siis nähtiin Neues Deutschlandin silmissä esimerkkinä Itä-Saksan politiikalle. Sotalainojen vastustaminen ainoana valtiopäivien edustajana toimi laukaisevana tekijänä Spartakisti-liikkeen synnylle, ja siten se voidaan nähdä myös tärkeänä askeleena kohti KPD:n perustamista. Näin SED käytännössä saattoi nähdä puolueen syntyneen ajatukselle sodan ja konfliktien vastustamisesta. Ajankohtaan nähden lehden linja oli hyvin maan hallinnon harjoittaman politiikan mukainen.

Itä-Saksa halusi esittää itsensä rauhaa rakentavana ja kaikkea sotilaallista tai poliittista riitaa vastustavana voimana. Kyseinen linja vallitsikin pitkälti 1980-luvulla, kiihtyen vain mitä lähemmäksi maan hajoamista tultiin. Liennytyksen voidaan katsoa alkaneen viimeistään jo 1970-luvun alussa, kun Walter Ulbricht syrjäytettiin SED:n pääsihteerin paikalta, ja tilalle asettui länsimyönteisempi Erich Honecker.⁶⁶ Erich Honecker puheessaan vuoden 1989 kesällä korostikin maan pyrkimyksiä kohti rauhaa:

*”Kyllä, hyvät ystävät, se sosialismi, jonka vuoksi olemme kamppailleet jo pitkään, se, jonka vuoksi saksalainen työväenliike antoi niin monia uhreja kamppailussa fasismia ja sotaa vastaan, on kehittynyt menestyksekkäästi Saksan demokraattisessa tasavallassa vahvalle pohjalle.”*⁶⁷

⁶⁵ ND 18.1.1988 s.3 „Unsere Kampfdemonstration ist in jedem Jahr eine Bekundung unseres Friedenswillens. Karl Liebknechts entschiedenes NEIN zur Bewilligung von Kriegskrediten ist eingegangen in unser entschiedenes JA zu Entspannung und Abrüstung, zu Dialog und internationaler Zusammenarbeit“

⁶⁶ Epstein 2003 184

⁶⁷ ND 13.5.1989 s.1 Erich Honeckerin puhe FDJ:n kongressissa vuonna 1989. „Ja, liebe Freunde, der Sozialismus, um den wir so lange gerungen haben, für den die deutsche Arbeiterbewegung im Kampf gegen Faschismus und Krieg so viele Opfer gebracht hat, entwickelt sich in der Deutschen Demokratischen Republik erfolgreich und auf einem festen Fundament“

Honeckerin puheessakin mainittu kamppailu onkin pitkälti se, mitä voidaan pitää DDR:n hallinnon omaksumana perintönä; kamppailu on kansaa yhdistävä tekijä ja se tulisi jatkumaan vielä pitkään.

Antifasismin perintö

Siinä missä Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht kamppailivat aikanaan imperialismia ja sen mukanaan tuomaa sotaa vastaan, olivat ajat Saksassa ehtineet muuttua useamman kerran ennen Itä-Saksan valtion syntymistä. Ensimmäisen maailmansodan jälkeinen SPD:n väliaikaishallitus, Weimarin tasavalta ja viimeisimpänä Adolf Hitlerin Natsi-Saksa olivat olleet esteenä sosialistisen Saksan perustamiselle. Neuvostoliiton miehitysalueelle perustettua uutta sosialistista valtaa perusteltaessa mukaan tuli narratiivi siitä, että sosialismin läsnäolo olisi välttämätöntä, jotta fasistinen liikehdintä ei palaisi enää alueelle.⁶⁸ Fasismin vastustamisesta tulikin nopeasti yksi SED-puolueen politiikan kulmakivistä, ja varsinkin julkikuvaa rakentaessa siitä ei unohdettu mainita.

Luxemburgin ja Liebknechtin ajama imperialismia vastustanut liike oli siis SED:n hallinnon alla siirtynyt fasismin vastustamiseen. Neues Deutschlandissa nähtiin imperialismi voitetuksi Saksassa jo vuonna 1918.⁶⁹ Kuitenkin esimerkiksi vuonna 1949 Fred Oelssner artikkelissaan kirjoitti seuraavasti:

”Nimestä Karl Liebknecht tuli symboli sodanvastaiselle kamppailulle, symboli lojaaliudelle kansainvälistä sosialismia kohtaan. Nämä imperialismiin ja imperialistisen sodan vastaisen taistelun perinteet ovat arvokkain perintö, jonka me saksalaisena vasemmistona haluamme periä”⁷⁰

Imperialismin nähtiin siis edelleen olevan uhkana työväestölle, minkä takia SED puolueena ilmoittaa olevansa sitoutunut jatkamaan Liebknechtin perintöä kamppailussaan sitä vastaan. Oelssnerin kirjoituksessa näkyy arvostus Liebknechtin aloittamaa kamppailua kohtaan, ja esimerkiksi sanan ”symboli” käyttö viittaa tähän.

⁶⁸ Olsen 2015 45

⁶⁹ ND 15.1.1949

⁷⁰ ND 5.1.1949 s.4 „Der Name Karl Liebknecht wurde zum Symbol des Kampfes gegen den Krieg, zum Symbol der Treue zum internationalen Sozialismus. Diese Tradition des Kampfes gegen Imperialismus und imperialistischen Krieg, der Treue zum internationalen Sozialismus“ ist das teuerste Erbe, das wir von den deutschen Linken übernehmen wollen.“

Fasismiin voitiin nähdä johtaneen kansalaisten kokemaan kärsimykseen, minkä takia siitä oli helppo luoda vihollinen, jota vastaan kansa, SED:n johtamana voitiin asettaa. Antifasismista tehtiin SED:n agendan kulmakiviä, ja maa pitkälti perustikin omaa olemassaoloaan tälle tehtävälle. Antifasismien julistaminen oli historiapolitiittinen ase ja tapa pestä toisen maailmansodan syyllisyys pois hartioilta ja samalla myös nostaa maa ikään kuin menneisyytensä yläpuolelle.⁷¹ Tämän kaltaisen kamppailun julistaminen olikin helposti rinnastettavissa Luxemburgin, Liebknechtin ja Spartakistien kamppailuun, mitä Neues Deutschlandin sivuilla ahkerasti harjoitettiin. Fasismi nähtiin suorana vastavoimana sosialismille, mikä juontui SED:n linjan mukaan pitkälti jo kaksikon kuolemasta saakka. Neues Deutschland kirjoitti vuonna 1949 Luxemburgin ja Liebknechtin murhien seurauksista ja toteuttamisesta seuraavasti:

” Porvarillisen demokratian tasavalta johdossaan Ebert, Scheidemann ja Noske aloittivat toimintansa murhaamalla suuret rauhantaistelijat Karl Liebknechtin ja Rosa Luxemburgin. Murhaajat, nimeltään Pflug-Hartung, Killinger ja von Epp olivat myöhemmin SS:n perustajia ja Hitlerin sodan organisoojia. ”⁷²

Neues Deutschland näki siis artikkelissaan pitkälti, että Luxemburgin ja Liebknechtin murhat antoivat alkusysäyksen fasismiin nousulle Saksassa, vaikka murhan toteuttajana ja hyväksyjänä toimikin silloinen sosiaalidemokraateista koostuneet tahot. Muutenkin kaksikon murhan sinetöimä marttyyriasema työväenliikkeen sisällä ja saksalaisessa kommunismissa selkeästi tekivät heistä symboleita fasismien vastaiselle kamppailulle ja samalla samaistuttavia uhreja kansalle, jotka olivat ND:n näkemyksen mukaisesti joutuneet Hitlerin fasismien uhreiksi. KPD oli kyllä aikaisemmin jo ilmoittanut olevansa etulinjan taistelija fasismien vastaisessa kamppailussa, joskin sen pyrkimykset aatteen syrjäyttämiseen 1920-luvulla olivat jääneet mitättömiksi.⁷³ Sotien jälkeen lisääntyi ajattelu siitä, että välttämättömät poliittiset katastrofit olivat vain välivaiheita ennen lopullista vallankumousta ja sosialistien nousua johtoon.⁷⁴

⁷¹ Saunders 2007 31

⁷² ND 15.1.1949 s.1 *”Die bürgerlich-demokratische Republik mit Ebert, Scheidemann, Noske an der Spitze begann ihre Existenz im Zeichen der Ermordung der großen Friedenskämpfer Karl Liebknecht und Rosa Luxemburg. Die Mörder, die Pflug-Hartung, Killinger, von Epp und wie sie alle hießen, wurden später die Gründer der SS und Organisatoren des Hitlerkrieges“*

⁷³ Epstein 2003 43

⁷⁴ Herf 1997 15

Antifasismista pyrittiin jo alussa tekemään yksi itäsaksalaisen identiteetin kulmakivistä. Näin fasismin vastustamisesta tuli myös yksi tekijä SED-puolueen ja uuden sosialistisen hallinnon yrityksessä legitimoida omaa valtaansa.⁷⁵

Fasismin määritelmäksi Itä-Saksassa oli jossain määrin omaksuttu vuonna 1933 Kominternin johdossa olleen Georgi Dimitrovin määritelmä fasismin imperialistisen ja kapitalismin äärimmäisenä muotona.⁷⁶ Näin itäsaksalainen historiankirjoitus pystyi liittämään fasismin vastustamisen myös kapitalismin vastustamiseen, mikä vahvisti SED:n itsestään luomaa kuvaa työväenluokan esitaistelijana.

Antimilitarismin ja rauhan perintö

Antimilitarismi oli enemmänkin spartakisteilta yleensä omaksuttu ajattelumalli, jonka SED omaksui osaksi julkikuvaansa. Militarismiin nähtiin johtaneen Saksan ajautumiseen molempiin maailmansotiin, joista kumpikaan ei ollut Saksalle eduksi. Täten etenkin Liebnechtin ajattelussa vahvasti näkynyt antimilitarismi oli SED-puolueen julkikuvan kannalta tärkeä elementti.

Sotilaallisen vallan vastustaminen ja rauhanajattelu näkyivät kyllä lehtien sivuilla Luxemburgin ja Liebnechtin ihannointina, minkä lisäksi DDR:n roolia rauhanrakentajana korostettiin Neues Deutschlandin sivuilla runsaasti. Tästä kaikesta huolimatta maan sisäisten ongelmien hoidossa se ei ajoittain näkynyt, kuten esimerkiksi työväen kansannousussa sekä tavassa, jolla siihen reagoitiin. Maassa oli myös jatkuva sotilaallinen läsnäolo hallituksen puolesta, varsinkin itäblokin sisäisten ongelmien kasvaessa 1900-luvun puolivälin jälkeen sosialismin alla olleiden valtioiden kipuillessa.

Militarismiin nähtiin Neues Deutschlandin sivuilla olevan yksi imperialismien ilmentymiä, ja siten militarismien vastustamisen koettiin olevan osa myös luokkataistelua, jonka SED puolue koki myös perineensä Luxemburgilta ja Liebnechtiltä. Liebnecht kirjoitti jo aikanaan teoksessaan *Militarismi ja Antimilitarismi*, että antimilitarismia kautta voidaan suunnata katse sotilaallistumisen ja ylempien yhteiskuntaluokkien vahvistamisen sijaan sisäisiin ongelmiin ja sosiaaliluokkien välisiin ristiriitoihin.

⁷⁵ Port 2013 71.

⁷⁶ McLellan 2004 74.

”Näin moderni militarismi näyttäytyy edessämme. Se ei halua enempää eikä vähempää kuin tehdä ympyrästä neliön; se aseistaa kansan itseään vastaan, on tarpeeksi häikäilemätön esitelläkseen sosiaaliseen järjestykseen jakautumisen periaatteen iän mukaan – jotta kansalaisista tulisi sortajia, oman luokkansa ja tovereidensa murhaajia, heidän omien vanhempiansa, veljiensä, siskojensa ja lapsiensa, heidän oman menneisyytensä ja tulevaisuutensa murhaajia. Se haluaa olla samaan aikaan demokraattinen ja despoottinen, valaistunut ja konemainen, samaan aikaan palvella valtiota ja olla sen vihollinen.”⁷⁷

Luxemburg ja Liebknecht liitettiin usein antimilitarismin ohella rauhanaatteen yhteyteen. Heidät kuvattiin Neues Deutschlandin sivuilla sotilaallistumisen vastustamisen lisäksi rauhan puolustajina. Heidän murhiansa pidettiinkin Neues Deutschlandin sivuilla suurena tragediana, mutta myös heidän osaltaan uhrauksena jalojen tavoitteiden ja yksilöitä suuremman aatteen eteen:

„Karl Liebknechtin ja Rosa Luxemburgin marttyyrikuolema on kaikille sosialisteille, kaikille rauhan ja kehityksen ystäville muistutus ja samalla myös velvoite. Heidän uhrautuvaisuutensa, omistautuneisuutensa työväenluokan aatteelle ja lojaaliutensa vallankumoukselle tulisi kannustaa meitä seuraamaan heitä ja saattamaan heidän aloittamansa työ loppuun”⁷⁸

Luxemburgin ja Liebknechtin esimerkkiä hyödynnettiin velvoitettaessa kansalaisia toimimaan hallinnon haluamalla tavalla. Kaksikon murhat olivat lehdelle, ja sitä kautta myös Itä-Saksan hallinnolle, selkeästi tärkeä tarttumapinta, jonka kautta aatetta oli mahdollista siirtää, oikeuttaa sekä myös inhimillistä.

Luxemburgin ja Liebknechtin pyrkimykset nostaa vasemmiston ääriä valtaan Saksassa ja toteuttaa bolsevikkien esimerkkiä seuraten vallankumous päättyivät vallankumouksen nopean kukistumisen myötä heidän kuolemaansa. Kuitenkin pelkästään kaksikkoa koskevien artikkelien lukeminen Neues Deutschlandin sivuilta

⁷⁷ K. Liebknecht (1907) *Militarismi ja Antimilitarismi*

⁷⁸ ND 14.1.1949 s.1 ”*Der Opfertod von Karl Liebknecht und Rosa Luxemburg ist für alle Sozialisten, für alle Freunde des Friedens und des Fortschritts Mahnung und Verpflichtung zugleich. Ihre Opferbereitschaft, ihre Hingabe an die Sache der Arbeiterklasse, ihre Treue zur sozialistischen Revolution, sollen uns anspornen, ihnen nachzueifern, das von ihnen begonnene Werk zu vollenden.*“

kertoo paljon heidän jättämästään jäljestä saksalaisen sosialismin ytimeen. DDR:n valtapuolue SED liitti äänenkannattajalehtensä kautta kaksikkoon paljon ideaaleja, moraalisia velvoitteita sekä odotuksia, joita se odotti, tai ainakin toivoi, kansalaisten noudattavan. Marttyyriasemallaan Liebnecht ja Luxemburg symboloivat saksalaisen työväenluokan kamppailua ja samalla toimivat hyvinä koukkuina menneisyyteen, johon SED pystyi aikanaan kiinnittämään legitimitteettinsä. Puolue omaksui nopeasti kaksikolta antifasismia ja antimilitarismia perinteet ja hyödynsi niitä tehokkaasti propagandassaan, jota ND lehtenäkin edusti.

Seuraavissa käsittelyluvuissa tarkoitukseni onkin seurata sitä, kuinka todellinen SED:n itsestään luoma kuva Luxemburgin ja Liebnechtin perinnön jatkajana loppujen lopuksi oli ja kuinka kaksikon hahmojen esittäminen Neues Deutschlandin sivuilla kehittyi vuosien saatossa. Ensin käsittelemme Itä-Saksan alkuvaiheita ja Walter Ulbrichtin aikaa, jonka jälkeen siirrymme liennytykseen ja Honeckerin valtakauteen.

3. Walter Ulbrichtin aika – perinnön jatkuminen Itä-Saksassa

Itä-Saksan perustamisvuonna 1949, sen hallinnon suurimpana haasteena oli oman olemassaolonsa perusteleminen. Sitä varten pyrittiin hakemaan perusteita historiasta, sosialismin aatteesta sekä menneisyydessä kärsimykseen johtaneista virheistä ja sosialismin vastustajien toimista. Mandaattia haettiin myös idästä, Saksan sodassa lyöneestä Neuvostoliitosta. Vuonna merkittävin hahmo kommunismin aatteen sisällä ja siten suurin mahdollinen auktoriteetti oli Neuvostoliiton johtaja Josif Stalin. Itä-Saksan valtion perustamista Stalin Neues Deutschlandin mukaan kommentoi sähköisensä seuraavasti:

*”Saksalaisen rauhaa rakastavan tasavallan perustaminen on käännekohta Euroopan historiassa”*⁷⁹

Stalinin lainaaminen lehdessä ja hänen mandaattinsa saaminen Itä-Saksan valtion perustamiselle oli merkittävä poliittinen voitto SED-puolueelle ja etenkin veteraanisocialisteille, jotka olivat tehneet työtä kommunistisen Saksan perustamisen eteen jo vuodesta 1919. Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin uhraukset eivät olleet jääneet palkitsematta – Natsi-Saksan aikana maanpakoon tai vankileireille joutuneet sosialistit istuivat nyt päättämässä Saksan jälleenrakentamisen suunnasta. Itä-Saksan perustaminen voitiin siis nähdä puolueen jäsenten silmin sankarillisena päätöksenä heidän jo 1910-luvulla aloittamalleen kamppailulle imperialismia ja fasismia vastaan.⁸⁰

Stalinin kuoleman jälkeen vuonna 1953, Neuvostoliitossa vallitsi sekaannuksen aika, kun absoluuttista valtaa pitänyt Stalin jätti jälkeensä valtatyhjiön. Stalinin ajan politiikkaa ja siinä tapahtuneita virheitä nostettiin esiin, mikä aiheutti vaikutuksia myös Itä-Saksan suunnalla. Stalinismista ei vielä sanouduttu irti, vaan Stalin näyttäytyi edelleen tärkeänä hahmona DDR:n johdolle. Tässä vaikutti erityisesti Stalinin voitto

⁷⁹ ND 8.11.1949 s. 4 „Die Gründung der Deutschen Demokratischen friedliebenden Republik ist ein Wendepunkt in der Geschichte Europas.“ Lehdessä on lainattu Stalinin Itä-Saksan johdolle lähettämää sähköistä.

⁸⁰ Epstein 2003 101.

natsi-Saksasta toisessa maailmansodassa. Stalinin hahmo ja sosialismin voitto olivat tärkeä osa antifasismien diskurssia.

Maan legitimitetti oli edelleen vaakalaudalla, mutta puolue jatkoi pyrkimyksiään kohti täydellistä sosialismia Itä-Saksassa. Puolueen harjoittama politiikka johti tyytymättömyyteen, joka purkautui kesän 1953 kansannousussa. Kyseessä oli suuri kriisi Itä-Saksan legitimitetille sekä myös maan pyrkimyksille toteuttaa pitkään rakentamaansa sosialistista politiikkaa.

Tässä luvussa tulen käsittelemään vuosina 1950-1971 vallassa olleen Walter Ulbrichtin aikana tapahtuneita muutoksia Itä-Saksassa. sekä sitä, kuinka Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht toimivat osana Itä-Saksan hallinnon historiapolitiikkaa ja kamppailua oman asemansa vakiinnuttamiseksi.

3.1 Itä-Saksan perustaminen ja aatteellinen *Aufbau*⁸¹

”Saksalaisen työväestön kulku pitkin Golgatan tietä ei ole vielä ohitse, mutta se päivä on jo lähellä”⁸²

Tammikuun alussa 1949 Neues Deutschland kuvasi saksalaisen työväestön kamppailua ja matkaa raamatullisin vertauskuvin. Vertauskuva Jeesuksen kävelemästä kärsimysten tiestä on selvä: saksalainen työväen luokka oli joutunut antamaan paljon uhrauksia ja joutunut samalla kärsimään matkalla kohti unelmaa sosialistisesta Saksasta. Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin katsottiin olleen tärkeitä vaikuttajia tällä matkalla. Artikkelin vertauskuvan myötä kaksikon ympärille pyrittiin rakentamaan metaforaa vastaavan kaltaisesta uhrautuvaisuudesta kuin mitä Jeesus kristinuskossa edustaa. Ihmiskunnan syntien sijaan kaksikon tosin nähtiin kuolleen työväenluokan kamppailussa imperialismia, monopolikapitalismia ja sotaa vastaan.

Näiden kolmen vastustamiseen oli SED myös julistanut omistautuvansa jo perustusvuodestaan lähtien. Kuitenkin heti kylmän sodan alkuvuosina koettiin Itä-Saksan kommunistien keskuudessa länsivaltojen uhkaavan SED:n ja muiden sosialistien tavoitetta globaalista rauhasta. Yhdysvaltojen käynnistämä Marshall-apu, ydinasekilpa, Saksan ja muun Euroopan jakautuminen, sekä viimeisimpänä Berliinin saarto, joka oli päällä vielä keväällä 1949, olivat jo selkeästi luoneet asetelmat tuleville vuosille. Saksan jako oli merkittävä kylmän sodan osapuolten välisissä suhteissa jo pelkästään maan geopoliittisen sijainnin myötä.

Kuitenkin viimeisen sysäyksen yli 40 vuotta kestäneelle jaolle Itä- ja Länsi-Saksaan antoi Länsi-Saksan perustaminen toukokuussa 1949 Yhdysvaltojen, Iso-Britannian ja Saksan miehitysvyöhykkeille. Taustalla oli jo yli puoli vuotta jatkunut Berliinin saarto ja länsivaltojen operoima ilmasilta, jolla Länsi-Berliinin väestön ruoan saannista ja muista tarpeista voitiin pitää huolta Stalinin suljettua maareitit Berliiniin.

⁸¹ Aufbau-sanalla tarkoitetaan jälleenrakentamista, ja sitä käytetään kuvaamaan aikaa Natsi-Saksan kaatumisesta Itä-Saksan alkuvuosiin.

⁸² ND 14.1.1949 s. 1 „*Noch ist der Golgathaweg der deutschen Arbeiterklasse nicht beendet, aber der Tag der Erlösung naht*“

Kun Itä-Saksa perustettiin syksyllä 1949, sen presidentiksi nousi yksi puolueveteraaneista, KPD:n puheenjohtajana toiminut Wilhelm Pieck. Pitkään kommunistisen puolueen toiminnassa vaikuttanut Pieck oli aikanaan työskennellyt aatteensa eteen myös Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin rinnalla, ja Pieck vangittiinkin samaan aikaan kaksikon kanssa Berliinissä vuonna 1919 epäonnistuneen kasannousun jälkimainingeissa. Kun Luxemburg ja Liebknecht murhattiin Freikorpsin toimesta, Pieck onnistui tuolloin pakenemaan vangitsijoiltaan. Ilmeisesti Pieck oli toimittamassa kaksikolle vääriä papereita, jotta nämä olisivat voineet paeta maasta, kun heidät yllätettiin.⁸³

Todennäköisesti Pieckin läheinen suhde Karl Liebknehtiin ja Rosa Luxemburgiin oli omiaan tekemään hänestä arvostetun puolueen jäsenen, mutta kun Itä-Saksaan aloitettiin rakentaa uutta muistikulttuuria, se pyrittiin tekemään jokaisella eri osa-alueella, tällä tarkoittaen niin viestintää hallinnon ja kansan välillä kuin myös arjen todellisuutta tapahtumineen, sekä fyysisine ympäristöineen.

Puolueen näkyvät toimijat olivat tärkeitä liittää osaksi historiallista jatkumoa, ja siksi kaikki mahdolliset yhdistävät tekijät menneisyyteen nostettiin esiin. Sen lisäksi, että esimerkiksi Friedrichsfelden hautausmaasta Berliinissä tehtiin tärkeä muistomerkki työväenliikkeen historialle ja siten konkreettinen linkki menneisyyteen, myös median tasolla toteutettiin muistikulttuurin jälleenrakentamista. Tässä tärkeänä toimijana oli Neues Deutschland.

Kuten pian DDR:n perustamisen jälkeen julkaistussa Wilhelm Pieckistä kertovasta artikkelista ilmenee, myös nykyisen johdon suhde menneisyyteen ja puolueen toiminnassa aiemmin vaikuttaneisiin hahmoihin haluttiin nostaa esiin. Lokakuun 12. päivä vuonna 1949 julkaistu artikkeli oli otsikoitu ”*Wilhelm Pieck – luotettu mies*”.⁸⁴ Artikkelissa kerrotaan yleisesti Wilhelm Pieckistä henkilönä, tämän saavutuksista, sekä hänen roolistaan menneisyyden kamppailussa.

Pieck liitetään artikkelissa vahvasti osaksi Spartakisti-liikettä, sekä myös läheiseen yhteyteen Rosa Luxemburgin ja Liebknechtin kanssa, todeten hänen olleen ystäviä

⁸³ Broue 2004 255-256.

⁸⁴ ND 12.10.1949 s. 4 *Wilhelm Pieck – der Mann des Vertrauens*

kaksikon kanssa.⁸⁵ Kun Rosa Luxemburgiin ja Karl Liebknehtiin liitettiin arvoja kuten anti-imperialismi, antimilitarismi ja työväenliikkeen puolesta kamppaileminen, artikkeli ikään kuin pyrkii kiinnittämään näitä samoja arvoja myös Wilhelm Pieckin julkikuvaan.

”Täytyy katsoa tarkasti hänen ansioluetteloaan, jotta ymmärtäisi kuinka hänestä tuli se, kuka hän nyt on. Se on päämäärätietoinen tie, jossa mitään ei jätetty puolitiehen, siitä ei puutu luonnetta, siinä ei ole epäröintiä. Ei edes varman kuoleman edessä Berliinin Eden-hotellissa. Kauhea kuolema, jonka vain hänen onnistui välttää vuonna 1918 hyödyntäen sattumaa ja kärsivällisyyttä; hänen ystävänsä Karl Liebknecht ja Rosa Luxemburg joutuivat brutaalien upseeritakkisten murhaajiensa uhreiksi.”⁸⁶

Neues Deutschland ja siten myös SED-puolue halusivat siis näin nähdä maan presidentin toimivan suorana jatkajana työlle, jota hän oli aikanaan tehnyt yhteistyössä Spartakistien sekä nuoren kommunistisen puolueen kanssa.

Tällaisten näennäisten jatkumoiden luomista voidaan pitää tärkeänä osana DDR:n yrityksiä jälleenrakentaa kommunistiselle aatteelle paikkaa kansalaisten muistissa, arvoissa ja historiakäsityksissä. SED toivoi ajatuksen jo vuosikymmeniä jatkuneesta kamppailusta sosialistisen Saksan valtion eteen tekevän aatteesta hyväksyttävämpää kansalaisten silmissä. Tässä kamppailussa syntyneitä marttyyrejä pyrittiin myös SED:n muistipolitiikassa hyödyntämään.

Myös Pieckin asettamista presidentin virkaan voidaan pitää symbolisesti arvokkaana voittona entisille KPD:n jäsenille ja heidän aatteelliselle linjalleen, kun ottaa huomioon, että Pieck oli itse mukana, kun Luxemburg ja Liebknecht vietiin Eden-hotelliin kuulusteltaviksi.

SED-puolueen jäsenistä suurinta valtaa pitivätkin veteraanikommunistit, jotka olivat olleet korkeissa viroissa puolueen sisällä jo ennen Hitlerin valtaannousua. Henkilöt kuten Wilhelm Pieck, Franz Dahlem ja Walter Ulbricht kuuluivat näihin

⁸⁵ ND 12.10.1949 s. 4

⁸⁶ ND 12.10.1949 s.4 „Man muß einmal seinen Lebenslauf aufmerksam betrachten, um zu verstehen, wie er zu dem wurde, der er ist. Es ist ein folgerichtiger Weg, auf dem es keine Halbheiten, keine Charakterlosigkeiten, keine Zaghaftheit gibt. Nicht einmal angesichts des sichern Todes im Berliner Eden-Hotel, eines furchtbaren Todes, dem er 1918 nur durch geistesgegenwärtige Nutzung eines Zufalls entgehen konnte; seine Freunde Karl Liebknecht und Rosa Luxemburg flehen den verrohten Mördern im Offiziersrock zum Opfer“

veteraanikommunisteihin, jotka olivat olleet mukana kommunistisen puolueen toiminnassa jo sen perustamisen aikana. On siis jokseenkin luonnollista, että SED:n johto näki oman politiikkansa ja Itä-Saksan valtion perustamisen olleen osa Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin aloittamaa aatteellista jatkumoa.

Myös puolueen tärkeimpien virkojen, kuten esimerkiksi politbyroon, ollessa lähinnä kommunistien hallussa veteraanikommunistit pystyivät vapaammin luomaan ja levittämään käsityksiään Itä-Saksan tilanteesta, tulevaisuudesta sekä suhteesta menneisyyteen. Veteraanipoliitikoiksi voi kutsua kommunisteja, jotka olivat mukana puolueen toiminnassa ennen Hitlerin vallan aikaa ja poliittisia vainoja. Esimerkiksi vuonna 1954 politbyroon yhdeksästä jäsenestä seitsemän oli kommunistisen puolueen veteraanijäseniä.⁸⁷

SPD:n entisenä puheenjohtajana Otto Grotewohl ei asettunut hahmona yhtä hyvin samaan diskurssiin siitä, että Itä-Saksan sosialistinen valtio oli syntynyt pitkäaikaisen kommunistisen kamppailun seurauksena. Puolueena SPD kuitenkin piti valtaa jo aiemminkin; kuten aiemmin mainittiin, SPD nousi valtaan heti ensimmäisen maailmansodan päätyttyä. Puolue oli myös vallassa silloin, kun Liebknecht ja Luxemburg murhattiin, minkä lisäksi natsi-Saksan aikana puolueen jäsenet eivät kärsineet aivan samankaltaista vainoa kuin kommunistisen puolueen jäsenet, jotka ajettiin maanpakoon, leireille tai yksinkertaisesti tapettiin. Valtion johto halusi luoda fasismin uhreista marttyyrejä, joiden kautta voitiin luoda selkeä yhteys valtion tasolta antifasistiseen liikkeeseen. Puolueen narratiivissa sen johto näyttäytyi samalla tavoin fasismin uhreina kuin tavalliset kansalaisetkin.⁸⁸

Otto Grotewohlin saamaa asemaa Pieckin vierellä uuden Itä-Saksan valtion pääministerinä voidaan pitää pakollisena seurauksena sosiaalidemokraattien ja kommunistien yhteenliittymästä vuonna 1946, sillä puolueiden piti päälle päin näyttäytyä samanarvoisina. Puolueiden yhteenliittymisellehän sinänsä oli perusteita,

⁸⁷ Epstein 2004 106.

⁸⁸ Olsen 2015 94-95.

molempien vastustaessa fasismia. Kuitenkin jo pian sosiaalidemokraatteja alettiin työntämään pois SED:n korkeista viroista.⁸⁹

Tässä kaikessa voidaan nähdä olleen kyse pitkälti vain siitä, että SED:n sisällä valta-asemassa olivat nimenomaan kommunistit, jotka eivät itsenäisinä toimijoina välttämättä olisi voineet saavuttaa samanlaista asemaa. Kuitenkin kommunisteilla oli läheisemmät suhteet Neuvostoliiton virkamiehiin miehitysvyöhykkeellä, mikä auttoi heitä ajamaan omaa asiaansa.⁹⁰ Vähitellen syrjäyttämällä sosiaalidemokraatit avainasemista SED:n puolueen sisällä, pystyivät kommunistit ajamaan omaa agendaansa ja sanomaansa Itä-Saksan perustamisesta jo 30 vuotta jatkuneen kamppailun kulminaationa.

Poliittisesta jakautumisesta jo varhaisessa vaiheessa kertovat myös konkreettisten muistomerkkien rakentamiseen liittyvät valinnat. Esimerkiksi jo alusta asti paljon esillä ollut Friedrichsfelden muistomerkki sosialisteille tarjoaa hyvän esimerkin tästä.

Wilhelm Pieck päätti, että muistomerkkiin kirjatut nimet laitettaisiin kahteen eri kehään muistokiven ympärille, joista toinen olisi ulompana kuin toinen. Sisempään kehään Pieck määräsi laitettavan vuoden 1918-1919 vallankumouksessa kuolleita kommunisteja, kun taas SPD:n puolueveteraanit tuli haudata ulommalle kehälle.⁹¹

Tämän Itä-Saksan ensimmäisten vuosien poliittisen tilanteen voikin nähdä aatteellisen jälleenrakennuksen (*Aufbau*) aikana. *Aufbau* toteutettaisiin varsinaisen rakentamisen ja sodan jälkien raivaamisen lisäksi myös politiikan ja menneisyyden hallinnankin saralla. Tässä projektissa Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht toimivat erinomaisesti SED:n kommunistien työkaluina. Kaksikon tarkoituksena olisi toimia yhdistävänä tekijänä puolueen eliitin ja menneisyyden välillä; heissä kahdessa nimittäin SED:n mukaan tiivistyi kaikki se perintö, jonka puolue koki saaneensa kannettavaksi hartioilleen.

⁸⁹ Epstein 2003 106.

⁹⁰ Stangl 2007 414.

⁹¹ Stangl 2007 421.

3.2 Vuoden 1953 kansannousu ja legitimititeettikriisi

Kommunistisen puolueen veteraanipoliitikot pyrkivät luomaan Itä-Saksasta sosialistista yhteiskuntaa. Hitlerin Saksan kaaduttua ja sosialistien otettua vallan Neuvostoliiton miehitysvyöhykkeellä oli painotettu pitkälti antifasismien merkitystä ja haluttu luoda uudesta hallinnosta ja sen edustajista kuvaa vapauttajina, joiden taustalla oli myös samankaltaista fasismin aiheuttamaa inhimillistä kärsimystä kuin tavallisella saksalaisella kansallakin oli. Kuitenkin *Aufbau*-ajanjakson aikana kävi selväksi, että uutta yhteiskunnallista järjestystä tulisivat pitkälti ohjaamaan kommunistit, joilla jo pitkään jatkuneena tavoitteena oli luoda sosialismin malliesimerkki. Stalinin esimerkki ja myötävaikutus ohjasivat tällaista kehitystä Itä-Saksassa, ja vuonna 1952 SED:n pääsihteeri Walter Ulbricht julistikin sosialismin perustan rakentamisen alkaneeksi.⁹²

Neues Deutschlandissa todettiin, että SED:n puoluekokouksessa vuonna 1952 Ulbrichtin ja keskuskomitean ehdotusta ”valtiovallan vahvistamisesta ja sosialismin rakentamisesta Saksan demokraattiseen tasavaltaan” ei pelkästään hyväksytty vaan se otettiin vastaan suurella innokkuudella itäsaksalaisten työläisten keskuudessa.⁹³

Puheessa, jonka Walter Ulbricht piti kyseisessä puoluekokouksessa, välittyi puolueen alusta asti omaksuma historiapolitiikka ja narratiivi kamppailun perinnöstä. Ulbrichtin ja SED-puolueen velvoittavassa retoriikassa vahvasti osana olivat myös Karl Liebknecht ja Rosa Luxemburg. Saksalaisen työväenliikkeen kamppailun katsottiin alkaneen jo vuonna 1848 pitkin Eurooppaa vallinneista levottomuuksista niin kutsuttuna ”Kansojen keväänä”, jolloin kansakuntien alemmat luokat pyrkivät saavuttamaan poliittisia reformeja.

Luxemburg ja Liebknecht liitettiin samaan ketjuun myös Karl Marxin ja Friedrich Engelsin kanssa, ja tästä jatkumosta Ulbricht totesi seuraavasti:

”Tieteellisen historiankirjoituksemme tulisi tuoda saksalaista kansaa lähemmäs

⁹² Epstein 2003 128.

⁹³ ND 17.7.1952 s.1

klassista perintöä, sen tulisi kertoa vallankumouksellisesta kamppailusta sekä kamppailusta vapauden edestä”⁹⁴

Ulbrichtin puheesta siis selkeästi välittyi kehoitus tehdä vallanpitäjiä tukevaa historiantutkimusta, joka jo sinällään osoitti aatteellisen uudelleenrakentamisen keskeneräisyyden. Suurin osa itä-Saksan väestöstä oli vielä sen ikäistä, että kommunismin aate tuli tehdä heille tutuksi, ja tätä varten valtionjohto halusi valjastaa yhteiskunnan akateemiset tutkijat työhön luomaan pohjaa aatteelle. Historioitsijat eivät saisi kertoa pelkästään hallitsevien luokkien saavutuksista ja teoista, vaan historiankirjoituksen tulisi sisältää myös tavallisen kansan vallankumouksellisia tekoja.⁹⁵

Kuitenkin tätä Walter Ulbrichtin julistusta voidaan pitää vuoden 1953 kansannousun alkusysäyksenä. Neuvostomallisen talouden rakentaminen tulisi riistämään monelta kansalaiselta tämän elinkeinon ja ajamaan yhteiskuntaa vakaviin ongelmiin.

Kesäkuun 1953 kansannousussa oli pitkälti kyse työväestön tyytymättömyydestä SED:n politiikkaa kohtaan. Tuotannon kansallistaminen ja investoinnit raskaaseen teollisuuteen muuttivat Itä-Saksan talouden suuntaa. Yksityiset yrittäjät ajettiin ahtaalle kohdistamalla heihin enemmän veroja kuin valtion yrityksille. Maatalouden kollektivisointi taas vaikutti negatiivisesti ruoan tuotantoon – politiikka ajoi itäsaksalaisia maataloustuottajia länteen. Tuottajien vähentäminen ja viljellyn pinta-alan pieneneminen johti siihen, että kaupoissa ei ollut tarpeeksi tuotteita kansalaisille, ja esimerkiksi ruoan hinta lähti nousuun muuttuneen kysynnän ja tarjonnan suhteen myötä.⁹⁶

Taustalla vaikuttivat myös stalinistiset poliittiset vainot, jotka koskettivat kaikkia kansanosia. Itä-Saksassa puolueen ja politiikan vastaisista toimista vangittiin kansalaisia niin työläisten joukosta kuin politiikan huipultakin. Vankiloissa olleiden ihmisten määrä

⁹⁴ ND 11.7.1952 s.7 ” *Unsere wissenschaftliche Geschichtsschreibung soll dem deutschen Volke das klassische Erbe näherbringen, sie soll über die revolutionären Kämpfe und die Freiheitskämpfe berichten*“

⁹⁵ Brinks 2001 115.

⁹⁶ McDermott & Stibbe 2006 39.

kasvoi merkittävästi sen jälkeen, kun Ulbricht puoluekokouksessa kesällä 1952 ilmoitti sosialismin rakentamisen alkaneen DDR:ssä.⁹⁷

Työväestön tyytymättömyys kasvoi entisestään, eikä hallinnon ja valtapuolue SED:n reagointi tähän kasvavaan tyytymättömyyteen ollut riittävää. Itä-Saksasta länteen suurissa määrin loikannut väestö huolestutti Neuvostoliittoa ja etenkin Stalinin kuoleman jälkeen valtaan nousutta hallitusta. Lähes puoli miljoonaa ihmistä pakeni itä-Saksasta länsi-Saksaan vuoden 1951 tammikuun ja huhtikuun 1953 välillä.⁹⁸ Uusi johto Neuvostoliitossa koki DDR:n hallinnon stalinistisen linjan ja aggressiivisen yhteiskunnan sosialistisoinnin vääräksi ja tarpeettoman nopeaksi.⁹⁹ Taustalla heillä olivat heidän omat kokemuksensa Stalinin ajan hirmuhallinnosta ja vainoista Neuvostoliiton alueella. Tämän lisäksi maan suhtautumiseen vaikutti myös Neuvostoliiton toive Saksojen palaamisesta takaisin yhteen demokratian ja rauhan kautta.

Neuvostoliitossakin oli vielä kyseenalaistettu Itä-Saksan valtion suvereniteetti, johtuen pitkälti puna-armeijan vahvasta läsnäolosta maassa.¹⁰⁰ Kuitenkin suurempi ongelma legitimitietin saamisessa oli Länsi-Saksan olemassaolo.¹⁰¹ ”Vaihtoehtoisen” Saksan olemassaolo muistutti aina Itä-Saksan kansalaisia toisesta tavasta tehdä politiikkaa ja rakentaa saksalaista yhteiskuntaa. Varsinkin sosialismin rakentamisen vaiheessa tapahtuneet maatalouksien ja yritysten sosialisoinnit riistivät pois sitä vapautta, mikä lännessä ihmisillä oli.

Neuvostoliiton kommunistisen puolueen politbyroo antoi SED:lle ohjeet siitä, kuinka ohjata maan politiikka takaisin oikeille raiteilleen kesäkuun alussa 1953. Ohjeet toi mukanaan Saksaan Walter Ulbrichtin johtama komitea. Päämääränä ohjeilla oli nostaa itä-saksalaisten elinolosuhteet sellaisiksi, että vastaavia joukkopakoja länteen, mitä vuoden sisällä oli tapahtunut, ei jatkossa enää tulisi. Ongelmana NKP:n politbyroon ohjeiden toteuttamisessa oli kuitenkin se, että SED joutuisi puolueena perumaan omia, edellisvuoden puoluekokouksessa tekemiään päätöksiä. Kuitenkin puolueen sisälläkin

⁹⁷ McDermoot & Stibbe 2006 40.

⁹⁸ Wilke 2014 136

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Epstein s.5

oli epäilyksiä valtion toimintakyvyn osalta. Politbyroon istunnossa Rudolf Herrnstadt ilmaisi, että sekä vuonna 1952 tehdyt linjaukset sosialismin rakentamisesta Itä-Saksaan että myös DDR:n valtion legitimititeettikysymyksistä olivat epärealistisia.¹⁰²

Kyseessä olikin erityisesti legitimitettiin liittyvä kriisi. SED ei ollut pystynyt toteuttamaan omia tavoitteitaan Itä-Saksassa eikä käynnistämään kauan kaipaamaansa ja julistamaansa sosialismin rakentamista kunnolla. Varsinkin sen takia, että sen koko legitimitetti oli aiemmin perustettu ajatukselle SED:stä itsestään perijänä sosialismin aatteelle ja saksalaisille sosialisteille, oli kesäkuun 1953 laaja kansannousu takaisku myös kaikelle aatteelliselle pohjatyölle, jota puolue ja sen äänenkannattajalehti Neues Deutschland olivat vuodesta 1945 saakka harrastaneet.

Varsinainen kansannousu alkoi kesäkuun 17. päivä, kun työläiset lähes kaikkialla Itä-Saksassa aloittivat lakkoilun ja järjestivät mielenosoituksia. Kuitenkin liikehdintää oli ilmennyt työväestön keskuudessa jo muutamaa päivää aiemmin. Mielenilmauksia järjestettiin esimerkiksi Friedrichshainin alueella, sekä Brandenburgin vankilan edustalla. Tämän lisäksi työläisten delegaatio pyrki Otto Grotewohlin puheille.¹⁰³ Grotewohl kieltäytyi ottamasta työläisiä vastaan, mikä ruokki jo ennestään laajaa tyytymättömyyttä. Delegaation oli tarkoitus esittää Grotewohlille suoraan vaatimuksensa muutoksista. Vaatimuksina mielenosoittajilla oli hallituksen ero ja vapaiden vaalien järjestäminen Saksassa. Tämän lisäksi he halusivat Saksojen jälleen yhdistyvän, mikä tapahtuisi poistamalla Saksan jako miehitysvyöhykkeisiin.¹⁰⁴ Tämä oli selkeä merkki siitä, että kansaa ei ollut vakuutettu uudella politiikalla eikä varsinkaan Neuvostoliiton suunnalta tulevalla uudella linjalla.

Reaktion mielenosoituksiin Neuvostoliiton sotilasviranomaisen antoi hätätilajulistuksen suureen osaan maata.¹⁰⁵ Tämä myös toi lopulta Neuvostoliiton armeijan ja kaluston kaduille hajottamaan mielenosoitukset. Neuvostoliittolainen diplomaatti totesi nopean reaktion johtuvan siitä, että kansannousu oli fasistien pyrkimys aiheuttaa häiriötä ja syöstä hallinto pois vallasta. Tämän linjan myös SED:n

¹⁰² Wilke 2014 137.

¹⁰³ Ostermann & Byrne 2001 163.

¹⁰⁴ Wilke 2014 138.

¹⁰⁵ Besier & Stokłosa 2013 495.

johto otti omakseen käsitellessään kansannousua.¹⁰⁶ Tosiasiassa kyseessä oli SED:n oman epätoivoisen tilanteen ajama ratkaisu. Maan johto ei olisi itse voinut kukistaa kansannousua, joten puna-armeijan apuun pyytäminen oli ratkaisu puolueen vallan säilyttämiseksi.¹⁰⁷

Neuvostoliiton väliintulossa kuoli reilut 50 mielenosoittajaa. Puna-armeijan väkivalta oli osittain summittaista. Tuhansia mielenosoituksiin ja lakkoihin osallistuneita kansalaisia pidätettiin.¹⁰⁸Tätä toimintaa perusteltiin yksinkertaisesti vallankaappauksen estämisellä. Tämä näkyi myös Neues Deutschlandin sivuilla, joilla painotettiin taustalla vaikuttaneiden amerikkalaisten, sekä länsisaksalaisten fasistien roolia kansan kiihottamisessa. Lehti kirjoitti esimerkiksi seuraavanlaisesti:

”Fasistien hyökkäys Walter Ulbricht-stadionille epäonnistui”¹⁰⁹

”Näin fasistit järjestivät vallankaappausyrityksensä”¹¹⁰

Ensimmäisessä artikkelissa kerrottiin, että länsi-Berliinistä saapuneet ”huligaanit” pyrkivät järjestämään fasistisen provokaation hajottamalla stadionia ja sen rakennuksia. Kuitenkin henkilökunta onnistui estämään suuremmat tuhot, ja kansan poliisi sekä neuvostosotilaat onnistuivat saamaan provokaattorit kiinni.

Toinen artikkeli käsitteli tapahtumia tehtaalla Berliinissä, jossa fasistien väitettiin yrittäneen organisoida lakkoja työläisten keskuudessa. Työväen kerrottiin estäneen näiden toteuttamisen. Tapahtumapaikalta kerrottiin lehdelle lakkoilijoiden alkaneen laulaa *Deutschlandsliediä*, joka ennen Itä-Saksan perustamista oli ollut virallinen kansallishymni niin Weimarin tasavallassa kuin natsi-Saksassakin. Lakkoilijoiden kerrottiin olleen myös aseistautuneita pesäpallomailoin sekä kantaneen mukanaan happoruiskuja.

¹⁰⁶ Wilke 2014 138-139.

¹⁰⁷ Ostermann & Byrne 2001 415.

¹⁰⁸ Besier & Stokłosa 2013 495.

¹⁰⁹ ND 19.6.1953 *”Faschistischer Sturm auf Das Walter-Ulbricht-Stadion missglückt”*

¹¹⁰ ND 20.6.1953 *”So setzten die Faschisten ihren Putsch in Szene”*

Neues Deutschlandin tarttuminen fasismiin oli yksi SED:n hallinnon keinoista siirtää huomiota siitä tosiasiasta, että kansannousu johtui tyytymättömyydestä puoluetta itseään sekä sen politiikkaa kohtaan. Maan johtajat pyrkivät pitämään kiinni linjastaan, jossa fasismi ja kapitalismi olivat kaiken pahan alku ja juuri. Fasismien vastainen kamppailu oli heidän perintönsä, ja se toimi myös hyvänä perusteena kutsua kaduille Neuvostoliiton puna-armeijan sotilaita.

Fasismien vastainen taistelu oli SED:lle oikeutus käyttää väkivaltaa ja perustella sitä yhteiskuntarauhan suojelulla.¹¹¹ Kuitenkin hallinnon reaktio jätti syvän arven kansaan, ja luottamus hallintoon horjui entisestään. Kansalaiset kokivat että he olivat jääneet yksin uuden autoritäärisen hallinnon alle sekä myös, että länsi olisi hylännyt Itä-Saksan kansan.¹¹²

Kesäkuun kansannousu myös osoitti oman tutkimukseni kannalta oleellisen seikan Itä-Saksan harjoittamasta historiapolitiikasta. Tapahtumien aikana, sekä myös niitä seuranneina lähikuukausina, Karl Liebknechtistä tai Rosa Luxemburgista ei kirjoitettu ollenkaan. Näen tämän osoituksena siitä, että kaksikko ei kansannousun aikana tai sen yhteydessä ollut hallinnolle hyödyllinen hahmo. Työväenliikkeen sankareina ja marttyyreinä sekä myös vallankumouksellisina Liebknecht ja Luxemburg olisivat voineet olla jopa haitallisia hahmoja SED:n pyrkimyksissä purkaa kansannousun tuomaa jännitettä. Tämä tulisi olemaan myöhemminkin SED:n ja DDR:n hallinnon uhkana, kun heidän harjoittamaansa historiapolitiikkaa käännettäisiin heitä vastaan.

Kuitenkin aiemmin keväällä 1953 ja myöhemmin saman vuoden syksyllä Luxemburg ja Liebknecht olivat merkittäviä puheenaiheita, ja heistä kirjoitettiin paljon artikkeleita myös heidän kuolinpäivänsä ulkopuolella. Luxemburgin ja Liebknechtin murhia käsiteltiin tammikuussa 1953 julkaistussa artikkelissa seuraavasti:

¹¹¹ Wilke 2014 139.

¹¹² Ostermann & Byrne 2001 415.

*”7 vuotta sen jälkeen, kun Hitlerin fasismi kaatui, ovat samat voimat vallassa Länsi-Saksassa ja Länsi-Berliinissä, samat, jotka organisoivat ja toteuttivat Karl Liebknechtin ja Rosa Luxemburgin murhat”.*¹¹³

Samassa artikkelissa Luxemburg ja Liebknecht nostettiin esille työväenluokan esitaistelijoina ja esimerkkeinä, joita tulisi seurata, kuten Neues Deutschland oli jo aiemminkin tehnyt. Kuitenkin artikkelissa siteerattiin Luxemburgia myös seuraavasti: *”Taistelu rauhan puolesta tarkoittaa, että varauksetta hyödynnetään kaikkia keinoja, joita työväenluokalla on käytettävissään.”*¹¹⁴

Lakot ja mielenilmaukset olivat juuri niitä pääasiallisia keinoja, joita Luxemburg ja Liebknecht hyödynsivät pyrkimyksissään kohti muutosta. Mielestäni Luxemburgin ja Liebknechtin revolutionäärisyys ja profiloituminen muutokseen ja työväenluokan puolesta kamppailuun tekikin heistä haasteellisen kaksikon historiapolitiikkaa ajatellen. Neues Deutschlandin historiapolitiikan ongelmallisuus tuli selväksi, kun puna-armeija väkivalloin kukisti kansannousun. Tammikuun 1953 artikkelin lopussa lainattiin vielä Wilhelm Pieckin puhetta:

*”Me toimimme Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin hengessä suojaamalla Saksan demokraattista tasavaltaa, linnaketta yhtenäiselle, rauhaa rakastavalle sekä demokraattiselle Saksalle, omaa sosialistista rakennelmaa kaikkia luokkavihollisen hyökkäyksiä vastaan.”*¹¹⁵

Kesällä 1953 rauhaa rakastava ratkaisu kansannousuun oli kuitenkin sotilaallinen väliintulo. SED ei silti nähnyt omaa toimintaansa militarismina. Se oli heidän silmissään antifasistista itsepuolustusta, jonka he mielellään näkivät vertautuvan siihen kamppailuun militarismia ja imperialismia vastaan, jota Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht harjoittivat. Maan johto huomasi vallankumouksen seurauksena sen, kuinka heikko heidän asemansa, ja legitimizeettinsä kansan silmissä oli.¹¹⁶

¹¹³ ND 15.1.1953 s. 3 *”Sieben Jahre nach der Niederwerfung des Hitlerfaschismus haben in Westdeutschland und Westberlin dieselben Kräfte, die den Mord an Karl Liebknecht und Rosa Luxemburg organisierten und durchführten, schon wieder die Macht in den Händen.“*

¹¹⁴ Ibid. *”Um Frieden kämpfen heißt alle Machtmittel der Arbeiterklasse rücksichtslos gebrauchen“*

¹¹⁵ ND 15.1.1953 s.3 *”Wir handeln auch damit im Geiste Rosa Luxemburgs und Karl Liebknechts, indem wir die Deutsche Demokratische Republik, die Bastion des Kampfes für ein- einheitliches, friedliebendes und demokratisches Deutschland, unseren sozialistischen Aufbau gegen alle Angriffe des Klassenfeindes sichern.“*

¹¹⁶ Ostermann & Byrne 2001 416.

Jo joulukuussa 1953 Neues Deutschland kirjoitti, että Luxemburgin, Liebknechtin ja Ernst Thälmannin perintö oli toteutettu Saksassa kommunistien toimesta.¹¹⁷ Thälmann oli ollut KPD:n johdossa 1920-luvulla. Hänet vangittiin vuonna 1933 Adolf Hitlerin noustua valtaan, ja hänet teloitettiin vuonna 1944, joten puolueen sisällä Thälmannin oli selkeästi nähtävissä samankaltaisessa marttyriasemassa kuin Liebknecht ja Luxemburgin.

Artikkelin otsikossa ilmaistiin KPD:n toteuttaneen näiden kolmen perinnön. SED:n koettiin olevan jatkumo KPD:lle. Edelleen siis puolue halusi muistuttaa, että sen toiminnan ansiosta oli päästy työväestölle tärkeisiin tavoitteisiin ja saavutettu jotain lähes pyhää. Kun aiemmin oli kirjoitettu ”Golgatan tiestä”, jota saksalainen työväenluokka ja sosialistit olivat kulkeneet, oli tämä tie nyt SED:n alla tullut päätökseen Itä-Saksassa, Walter Ulbrichtin johtaman SED:n alaisuudessa.

Tätä näkemystä vahvistaa myös puolueen tukeutuminen omaan julistukseensa antifasismista, ja sillä, että hallinto antifasismilla oikeutta poliittisen väkivallan omia kansalaisiaan kohtaan. SED koki tässä vaiheessa, että se puolueena omasi tarpeeksi vahvan legitimitetin, jotta se voisi toimia kuinka vain haluaa, joskin kesäkuun 1953 kansannousu osoitti toisin. Puolueen historiapolitiikka ja sen toiminta todellisuudessa olivat vakavassa ristiriidassa keskenään.

Ristiriitaisena artikkelina esiin nousee joulukuussa 1953 julkaistu artikkeli, joka käsitteli Venäjällä vuosina 1905-1907 alkanutta vallankumousta sekä sen vaikutuksia Saksan työväenluokan omaan kamppailuun. Se kertoi myös työväestön keinoista vaikuttaa suurlakoin sekä kävi läpi Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin suhdetta saksalaiseen työväestöön sekä sen kamppailuun. Kun aiemmin kesällä 1953 työläiset olivat nousseet vastustamaan heihin kohdistunutta epäoikeudenmukaisuutta ja huonoja elinoloja, oli heidät Itä-Saksassa hiljennetty väkivallalla. Tässä mielessä artikkeli, joka käsitteli lakkoja ja mielenosoituksia työväenluokan tärkeimpänä aseena, näyttäytyi hyvin erikoisena. Neues Deutschland esimerkiksi kutsui otsikossaan suurlakkoja työväen uudeksi aseeksi.¹¹⁸

¹¹⁷ ND 30.12.1953 s.3 ”Die KPD erfüllt das Vermächtnis Karl Liebknechts, Rosa Luxemburgs und Ernst Thälmanns“

¹¹⁸ ND 22.12.1953 s.3 ”Der politische Massenstreik – neue Waffe der Arbeiterklasse“

Nimenomaan Spartakistit ja tuolloin lähes kaikki sosialistit kattanut SPD:n vasemmistolaisin siipi nimitettiin artikkelissa suurlakkojen kannattajiksi. SPD:n johto ja mut maltillisemmat sosialistit nimetään opportunisteiksi ja militaristeiksi.

Karl Liebknecht ja Rosa Luxemburg liitettiin oman toimintansa kautta vahvasti tukemaan lakkojen ja mielenilmausten perinnettä osana saksalaisen työväenluokan toimintaa sekä myös historiaa. Karl Liebknechtin kerrottiin osoittaneen lakkoilun tehokkuuden esimerkeillä Venäjältä ja Itävallasta. Luxemburg taas koki, että väestön yhteiset kamppailut ja sen konkreettiset osoitukset, joita mielenosoitukset ja lakot olivat, kasvattavat luokkatietoisuutta ja siten edistävät työväenluokan asiaa.¹¹⁹ Artikkelissa jokseenkin yllättäen käytiin myös kritisoimaan Karl Liebknechtia ja Rosa Luxemburgia:

”Ideologinen heikkous, etenkin Rosa Luxemburgissa, esti saksalaista vasemmistoa täysin ymmärtämästä Venäjän vallankumousta ja bolsevikkien taktiikoita. Heidän suurin vikansa oli työväestön spontaaniuden palvominen ja puolueen roolin johtajana vähättely. Rosa Luxemburg otti sen väärän näkökannan, että suurlakot olisivat osa vallankumousta, jotka syntyisivät spontaanisti ja muuttuisivat itsestään, ilman puolueen johtoa, taloudellisista poliittisiksi.”¹²⁰

Lainaus osoittaa sen, että valtionjohto kieltäytyi uskomasta siihen, että kansa olisi tyytymätön sen harjoittamaan politiikkaan. Sen takia he koettivatkin asettaa kansannousun taustalle fasistit, joiden ND:n mukaan oli osoitettu olleen vaikuttamassa ja agitoimassa työväenluokkaa. Historiapoliitiikan käyttö ja menneisyyden tulkitseminen näyttäytyivät siis tässäkin artikkelissa vahvasti. Vaikka Luxemburgin roolia vallankumouksessa ja työväenliikkeen esitaistelija usein korostettiin ja nostettiin esiin merkityksellisenä myös uuden puolueen SED:n kannalta, tilanteen vaatiessa häneen voitiin siis kohdistaa vakavaakin kritiikkiä.

¹¹⁹ ND 22.12.1953 s.3

¹²⁰ ND 22.12.1953 s.3 *”Ideologische Schwächen, die insbesondere bei Rosa Luxemburg in Erscheinung traten, hinderten die deutschen Linken, das Wesen der russischen Revolution und die Taktik der Bolschewiki voll zu begreifen. Ihr Hauptfehler war die Anbetung der Spontaneität der Massen und die Herabminderung der führenden Rolle der Partei. Rosa Luxemburg vertrat die falsche Auffassung, daß der Massenstreiken Glied der sich spontan vollstreckenden Revolution sei, daß er von allein ausbreche und selbständig, d. h., ohne Führung durch die Partei, aus dem ökonomischen in den politischen Streik umschlägt.“*

Artikkelissa tiivistyi pitkälti se, miten SED kohtasi ensimmäisen todellisen legitimizeettikriisinsä, kuinka se vastasi kriisiin sekä kuinka se hyödynsi historiapolitiittisia keinoja ongelman ratkaisussa. Neues Deutschlandin artikkeli, jossa käsiteltiin lakkojen historiaa sekä Luxemburgia ja Liebknehtiä, ilmensi sitä, kuinka puolueen johto halusi juurruttaa kansalaisiinsa oman tulkintansa menneisyydestä. Kuitenkin se antoi myös osoituksen siitä, kuinka joustavia puolueen sisällä voitiin olla menneisyyden tulkintojen osalta.

Luxemburgiin kohdistettu kritiikki, jota hän kyllä sai osakseen omana aikanaankin, näytti sen joustavuuden skaalan mihin SED historiapolitiikassaan oli tilanteen niin vaatiessa valmis. Puolueen historiapolitiikalle tärkeät hahmot olivat selkeästi aina juuri niin tärkeitä kuin sen politiikan kannalta oli järkevää.

Se, että kansalaiset alkaisivat omien tulkintojensa myötä kyseenalaistaa kommunistien legitimizeetin, olisi Itä-Saksan olemassaolon kannalta ongelmallista. Tammikuussa 1953 Neues Deutschland vielä siteerasi Karl Liebknehtiä ja tämän viestiä työläisille tämän kuolinpäivään liittyvässä artikkelissa:

”Todellinen kansan vihollinen on heidän omassa maassaan! Saksan kansan todellinen vihollinen on Saksassa!”¹²¹

Menneisyydessä omana aikanaaan Liebknecht tarkoitti saksalaisia porvareita ja sotaa tukevia hallituslaisia, jotka aatteellisesti olivat työläisiä vastaan, ja historiapolitiittisesti SED:n artikkeli olikin kirjoitettu pitkälti puolueen itsensä kannalta edullisesti. Kuitenkin kansalaisilla oli ja tulisi edelleen olemaan mahdollisuus tulkita näitä sitaatteja vapaasti ja sen takia Liebknechtin ja Luxemburgin kaltaiset hahmot, kaikessa vallankumouksellisuudessaan, olivatkin haasteellisia hahmoja SED:n ja Neues Deutschlandin historiapolitiikalle.

¹²¹ ND 15.1.1953 s. 3 „Der Hauptfeind jedes Volkes steht in seinem eigenen Land! Der Hauptfeind des deutschen Volkes steht in Deutschland.“

3.3 Rauhan perinnön korostuksesta Berliinin muuriin

”SED:n johdolla ne tavoitteet, joiden vuoksi Karl Liebknecht ja Rosa Luxemburg taistelivat, ovat toteutuneet ensimmäisessä sosialistisessa valtiossa Saksan historiassa”¹²²

Neues Deutschlandissa julkaistiin Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin murhien 40-vuotispäivänä artikkeli, jossa siteerattiin toisissa kansandemokratioissa julkaistuja artikkeleita. Tarkasti harkiten koottu artikkeli oli jälleen perustavanlaatuinen esimerkki siitä, kuinka DDR jatkoi diskurssiaan saamastaan perinnöstä. Vaikka artikkeli oli juhlavasti otsikoitu: *”Perinnöstä tuli todellisuutta”¹²³*, ei se ollut sisällöltään muuta kuin sitaatti bukarestilaisen Vapaa Romania-lehden artikkelista. Kuitenkin tämänkaltaiset pienet artikkelit ovat selkeästi olleet osana Neues Deutschlandin tehtävää tukea Itä-Saksan hallinnon legitimizeettiä. Neues Deutschland tuki perintödiskurssiaan myös siteeraamalla Luxemburgin ja Liebknechtin kanssa aikanaan vaikuttaneita sosialisteja.

”Rosa, Karl ja monet kymmenet tuhannet eivät kaatuneet turhaan. Heidän perintönsä täytettiin DDR:ssä,” painotti Fritz Globig, Karl Liebknechtin entinen ja läheinen kollega tervehdyksessään.”¹²⁴

Fritz Globig oli toiminut osana Spartakus-liikkeen nuoriso-osastoa ja myös KPD:n ohjelmakomission nuorisoedustajana. Globig oli myöhemmin siirtynyt Neuvostoliittoon natsien noustua valtaan. Hän joutui osana Stalinin vainoja työleirille. Itä-Saksaan palattuaan vuonna 1955 hän toimi SED:n palveluksessa Leipzigissa.¹²⁵ Se, oliko Globig Liebknechtin läheinen kollega, on epävarmaa, mutta SED:n viestin kannalta tämä väite oli oleellinen osa kommentin ja artikkelin tavoitteen vahvistamisessa. KPD:n perustajajäsenet olivat olleet Luxemburgin ja Liebknechtin kanssa mukana kamppailussa, ja SED oli saattanut heidän kamppailunsa loppuun.

¹²² Ibid. „*Unter der Führung der SED wurden die Ziele, für die Karl Liebknecht und Rosa Luxemburg kämpften, im ersten sozialistischen Staat in der Geschichte Deutschlands Wirklichkeit.*”

¹²³ ND 17.1.1959 s.5 ”*Vermächtnis würde Wirklichkeit*“

¹²⁴ ND 17.1.1959 s.4 „*Rosa, Karl und viele Zehntausende sind nicht umsonst gefallen. In der DDR wurde ihr Vermächtnis erfüllt*“, betonte Fritz Globig, der ehemalige enge Mitarbeiter Karl Liebknechts, in seiner Ansprache.

¹²⁵ Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur, viitattu 10.11.2020

Tämän perintödiskurssin esittäminen ja painottaminen on selkeästi ollut merkittävä osa legitimizeetin vahvistamista Itä-Saksan kamppaillessa sisäisten ongelmiansa kanssa. Yleisesti poliitikot olivat oppineet hyödyntämään puolueveteraanien statusta omien tarkoitusperiensä tavoittamiseksi. Puolueen sisällä korkeammassa asemassa olleet pystyivät käyttämään hyväksi heikompiiaan. Ulospäin yhtenäistä kuvaa itsestään esittänyt SED oli täynnä sisäistä kilpailua.¹²⁶

Itä-Saksa törmäsi jatkuvasti ongelmiin oman legitimizeettinsä kanssa, mikä johtui pitkälti siitä, että se oli edelleen vahvasti yhteydessä Neuvostoliittoon. Neuvostosotilaat olivat edelleen aktiivisesti läsnä itä-Saksan katukuvassa, ja maan politiikka oli pitkälti mukailnut Stalinin mallia. Kesäkuun 1953 tapahtumat toivat nämä ongelmat vielä selkeämmin esille; Itä-Saksa oli poliittisesti edelleen riippuvainen Neuvostoliitosta, sekä myös tämän ”isoveljen” valvonnan alaisena, mistä esimerkiksi NKP:ltä saatu ohjeistus muuttaa maan politiikkaa osoitti. Itä-Saksan asemaa maailmalla horjutti myös Länsi-Saksan nopeampi nousu toisen maailmansodan jättämistä raunioista. Länsivaltojen avustuksella maa oli nopeasti päässyt jaloilleen ja saanut taloutensa uuteen nousuun. Länsi-Saksalla ei myöskään ollut varsinaisia ongelmia legitimizeettinsä osalta, vaan maa oli varsin itsenäinen toimija jo sen perustamisesta saakka. Viimeistään maan liittyminen sotilasliitto Natoon vuonna 1955 sinetöi maan aseman pitkälti itsenäisenä toimijana. Varsovan liitto perustettiin Naton vastapainoksi vain vähän tämän jälkeen, ja myös Itä-Saksa kuului sen jäsenmaihin.¹²⁷

Itä-Saksa sopi syksyllä 1955 ystävyyssopimuksen Neuvostoliiton kanssa. Taustalla vaikutti pitkälti Saksojen jakoon liittyneen ongelman väistymisen suurempien kysymysten tieltä. Maailmanpolitiikassa merkittävämmäksi aiheeksi oli noussut ydinaseiden kehityskilpailun tuoma sotilaallinen jännite, sekä sen tasoittaminen. Saksojen jälleenyhdistymisestä keskusteltiin Geneven kokouksessa samana vuonna viimeisen kerran ennen vuotta 1990.

¹²⁶ Epstein s.177-178

¹²⁷ Wilke 2014 99.

Geneven kokouksessa sen osanottajamailla oli tavoitteena tasapainon tuominen Eurooppaan ilman että kumpikaan leiri saavuttaisi toista vahvempaa asemaa mantereella.¹²⁸ Keväällä 1956 Neuvostoliitosta saatu poliittinen ohjeistus sai DDR:n johdon muuttamaan ajatteluaan. Itä-Saksan tulisi nyt orientoitua yleiseen politiikkaan Saksojen rauhanomaisesta yhteiselosta, kun aiemmin niin Itä- kuin Länsi-Saksassakin oli kiinnostusta yhdistymiselle.¹²⁹ Walter Ulbricht maan johdossa omaksui rauhanomaisen yhteisolon ajatuksen koko Saksan kysymyksen perustaksi.

Tämä tarkoitti Neues Deutschlandin sivuilla sitä, että rauhanomaisuuteen ja kaikkeen siihen viittaavaan panostettiin myös SED:n viestinnässä. Rauhantahtoisuus tuli DDR:n johdon mukaan perintönä puolueen menneisyydestä. Luxemburgin ja Liebkechtin kaltaisten hahmojen esimerkkiä seuraten SED taistelisi rauhan puolesta.

”Karl ja Rosa murhat olivat syöstä historian suunnan imperialistien tahdon mukaiseen suuntaan. He olivat kuitenkin perustavanlaatuisesti väärässä. Ei sodan pimeät voimat, vaan rauhanpolitiikkamme kirkas mahti voitti ja julistaa, että uusi aikakausi kansallisessa historiassamme on alkanut”¹³⁰

Rauhantahtoisuuden korostaminen oli tärkeä osa Itä-Saksan julkikuvaa. Kuitenkin tämä rauhanomaisen rinnakkaiselon politiikka oli edelleen pitkälti omaksuttu Neuvostoliitolta. Vaikka Ulbricht olikin kiistatta Itä-Saksan päämies, ja ollut tätä jo sosialismin sodanjälkeisen rakentamisen alusta lähtien, seurasi hän toimessaan Neuvostoliitosta saatua mallia.¹³¹ Varsinkin DDR:n alkuvuosina Ulbrichtin toteuttamassa politiikassa oli paljon vaikutteita Neuvostoliiton johtajalta Josif Stalinilta. Muuttunut suhtautuminen Staliniin kohtaan Neuvostoliitossa toi kuitenkin muutoksen tähänkin.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Wilke 2014 103.

¹³⁰ Neues Deutschland 19.1.1959 *”Der Mord an Karl und Rosa sollte den Lauf der Geschichte zugunsten der Imperialisten wenden. Gründlich haben sie sich verrechnet. Nicht des Krieges dunkle Mächte, sondern die leuchtende Kraft unserer Friedenspolitik triumphiert und kündigt, daß eine neue Epoche der nationalen Geschichte unseres Volkes angebrochen ist.”*

¹³¹ Wilke 2014 147-148.

Myös Itä-Saksan politiikkaa historian suhteen oli mietitty tarkasti. Vuonna 1955 julkaistiin säädös koskien historian opetusta sekä tutkimusta. Historiankirjoituksen tuli korostaa vallankumouksellisia toimia sekä erityisesti pohjustaa Itä-Saksan omaa kansallista identiteettiä tukevia seikkoja.¹³² Sosialismin ylivertaisuuden korostaminen ja kansan yhdistäminen aatteen alle oli tämän linjauksen tavoitteena. Taustalla vaikutti myös aiemmin Neuvostoliiton kehotuksesta omaksuttu politiikka rauhanomaisesta rinnakkaiselosta Länsi-Saksan kanssa. Itä-Saksassa pyrittiin synnyttämään sosialistista patriotismia, ikään kuin vastapainona lännen historiankirjoituksen nationalismille. Niin kutsutun porvarillisen historiankirjoituksen kannattajat ja harjoittajat asetettiin akateemisten yhteisöjen ulkopuolelle, ja historian tutkimus oli täysin puolueen tarpeisiin mukautettua.¹³³ Taustalla vaikutti ajatus, että Marxin ja Engelsin kehittämä historiallinen materialismi oli ainoa oikea tapa lähestyä historiaa. Luonnollisesti kyseinen metodi oli kehitetty täysin sosialistisen historiankirjoituksen tarpeisiin.¹³⁴

Sosialistista patriotismia siis rakennettiin puolueen käskystä niin akateemikoiden keskuudessa kuin myös SED:n omassa viestinnässä. Tätä SED:n omaa viestintää olivat juuri Neues Deutschlandin kaltaiset äänenkannattajat, jotka omilla artikkeleillaan tukivat valtion historiapolitiikkaa. 1950-luvun lopulla Itä-Saksan historiapolitiikkaan toi omat haasteensa myös Neuvostoliitosta liikkeelle lähtenyt antistalinistinen politiikka. Etenkin Ulbricht, joka oli pitkään ihailut Stalinia, joutui oman asemansa turvaamiseksi muuttamaan suhtautumistaan häneen.¹³⁵

1950-luvun lopulla itä-Saksa oli alkanut hitaasti kehittyä, ja maan johto oli vakiinnuttanut asemansa. Maan ongelmana kuitenkin oli edelleen se, että ihmisiä pakeni länteen tasaisena virtana, mikä ei edesauttanut maan talouden kehitystä tai asemaa Saksojen keskinäisessä kilpailussa.

¹³² Brinks 2001 130.

¹³³ Brinks 2001 131.

¹³⁴ Hentilä 1994 114.

¹³⁵ Kitchen 2011 339.

Berliinin muurin pystyttäminen

1960-luvulle tultaessa jännitteet idän ja lännen välillä olivat jälleen kasvussa. Kylmän sodan ja etenkin Saksan kysymyksen polttopisteenä toiminut Berliini oli ajautunut toiseen poliittiseen kriisiinsä vuonna 1958. Kriisin alkupisteenä oli Neuvostoliiton johdon vaatimus rauhansopimuksesta Saksojen välille.¹³⁶ Sen lisäksi SED:n tavoitteena oli myös nostaa itsensä taloudellisesti samalle tasolle Länsi-Saksan kanssa. Taustalla vaikutti pitkään jatkunut tavoite voittaa kahden Saksan välinen yhteiskunnallinen ja ideologinen kilpailu, sekä todistaa SED:n sosialistisen järjestelmän ylivoimaisuus länsi-Saksaan verrattuna. Toisen Berliinin kriisin seurauksena muutama vuosi myöhemmin rakennettiin kylmän sodan merkittävin symboli, Berliinin muuri.

Itä-Saksan työläisten elintaso kyllä nousi 1950-luvulla. Suuret panostukset teollisuuteen nostattivat esimerkiksi teollisuuden ja käsityön tuotantoa 1950-luvulla.¹³⁷ Kuitenkin tieto siitä, että lännessä samasta työstä sai enemmän palkkaa ja palkalla oli mahdollista hankkia enemmän hyödykkeitä, jotka olivat myös laadukkaampia, sekä nostaa omaa elintasoaan luonnollisesti aiheutti tyytymättömyyttä itäsaksalaisissa. Tämä sai muuttoliikkeen jatkumaan entisestään Itä-Saksasta länteen. Reilut 3,1 miljoonaa ihmistä siirtyikin vuosien 1945 ja 1961 välillä Itä-Saksan alueelta Länsi-Saksan puolelle.¹³⁸ Yleinen tyytymättömyys ja myös Itä-Saksan hallinnon ongelmat oman asemansa vakiinnuttamisessa ajoivat ihmisiä pois, ja tämä oli Walter Ulbrichtin johtamalle maalle suuri talouden ja legitimitetin ongelma.

Vuonna 1958 järjestetty SED:n viides puoluekokous ajoi Berliinin kysymyksen kohti uutta suuntaa. Walter Ulbricht totesi kokouksessa, että Länsi-Berliiniä käytettiin tukikohtana vakoilulle ja että se toimi kylmän sodan tukikohtana. Tämän johdosta Ulbricht vaati, että kaupungin tilanne normalisoitaisiin, jotta se voisi toimia symbolina yhteistyölle ja edistykselle.¹³⁹ Tämän seurauksena kokouksessa vierailut neuvostojohtaja Nikita Hruštšov vaati rauhansopimusta Itä- ja Länsi-Saksan välille

¹³⁶ Wilke 2014 147.

¹³⁷ Niven & Thomaneck 2000 53.

¹³⁸ Niven & Thomaneck 2000 53.

¹³⁹ Wilke 2014 149.

marraskuussa 1958. Ehdotukseen liittyi myös Berliinin aseman muuttaminen vapaakaupungiksi. Pyyntö ei ollut realistinen, sillä se olisi tarkoittanut lännen sotilaallisen läsnäolon poistumista länsi-Berliinistä ja samalla myös tärkeän sillanpääaseman menettämistä. Neuvostoliitto ”ehdotuksessaan” antoi pyynnön toteuttamiseksi vielä aikarajan, mikä teki siitä vielä suuremman diplomaattisen ongelman. Jos länsivallat eivät vetäisi joukkojaan pois kuuden kuukauden sisällä, Neuvostoliitto katkaisisi huoltoreitit länsi-Berliiniin ja tilanne muistuttaisi vuoden 1948 saartoa. Luonnollisesti Neuvostoliiton ultimaatumi aiheutti vastareaktion lännessä ja myös diplomaattisen kriisin. Neuvostoliitto lähetti myöhemmin tammikuussa 1959 ehdotelman rauhansopimuksesta Saksojen välille. Rauhansopimuksen yhtenä ehtona oli edelleen aiemmin vaadittu Berliinin muuttaminen vapaakaupungiksi.¹⁴⁰

Itä-Saksassa aiemmin omaksuttu politiikka rauhanomaisesta rinnakkaiselosta otti Berliinin osalta menneisyydestä tutun suunnan, kun Länsi-Berliinistä alettiin maalata kuvaa Itä-Saksaan kohdistuneen sabotaasin tukikohtana. Myös syytökset lännen militarismia ja fasismia vastaan nousivat esiin. Esimerkiksi Länsi-Saksan alueelle sijoitettavat ydinaseet olivat propagandan kohteena.

Propagandan perusideana oli kuitenkin korostaa sitä, että Itä-Saksa oli rauhan valtio ja lännen fasismi ja militarismi olivat syynä Saksan jakoon ja alueen epätasapainoon. Julkiset tilaisuudet, jotka näkyivät vuosittain niin kaduilla kuin valtion medioissakin, olivat hyviä välineitä tällaisen mielikuvan luomiseen. Esimerkiksi juuri Luxemburgin ja Liebnechtin murhan vuosipäivän tilaisuudet ja ajankohtana muutenkin julkaistut artikkelit olivat omiaan perintödiskurssin esittämiseen ja samalla maalaamiseen Saksasta kuva ”oikeana Saksana”. Vaikka Rosa Luxemburgin ja Karl Liebnechtin hahmoja ei liiemmin liitetty osaksi poliittista keskustelua Berliinin kysymyksen yhteydessä, pystyttiin Berliinin jakoon ja vapaakaupungin ultimaatumiin liittyvä keskustelu liittämään osaksi muistopäivän uutisointia.

¹⁴⁰ Wilke 2014 167.

Tammikuun 19. päivä vuonna 1959 Luxemburg-Liebkecht-muistomarssia käsittelevässä artikkelissa Neues Deutschland uutisoi seuraavasti:

”Marssiletkassa berliiniläiset työläiset kulkivat samassa tahdissa usein saaden vastaan huutoja ja aplodeja. Tuhansia länsiberliiniläisiä monista kaupunginosista tuli kertomaan mielipiteensä Neuvostoliiton rauhanehdotuksesta. Letka kulki eteenpäin, samalla kun Neuköllnin puolella ihmiset kantoivat kylttiä, jossa luki ”Me neuköllniläiset olemme Berliinin kysymyksen rauhallisen ratkaisun puolella, siksi me kannatamme Neuvostoliiton ratkaisuehdotusta.”¹⁴¹

Luxemburgin ja Liebkechtin muistomarssit olivat hyviä tilaisuuksia SED:lle julistaa rauhantahtoisuuttaan ja esittää itsensä ainoina rauhan puolustajina Saksassa. Suuret joukkodemonstraatiot mahdollistivat sen, että maa saatiin näyttäytymään yhtenäisenä ja edistyksekkäänä. Artikkelit kertovat, että muistotilaisuudessa olisi ollut jopa 150 000 osanottajaa, jotka olivat paikalla vastustaakseen militarismia. Muistotilaisuuksien rooli autoritäärisessä valtiossa oli valtava. Maassa, jossa jokaista voitiin epäillä pienestäkin syystä vakoojaksi tai muuten vain pitää epäsuotuisana henkilönä, poisjääminen tärkeistä julkisista tapahtumista ei herättäisi ainakaan positiivista huomiota.¹⁴² Luxemburgin ja Liebkechtin muistotilaisuudet olivatkin keino tuoda poliittinen elämä ja kamppailu osaksi ihmisten arkea. Näin kaksikon muisto ja sen vaaliminen sai myös käytännöllisen merkityksen Itä-Saksassa.

Neuvostoliitto uusi vaatimuksensa vapaakaupungista vuonna 1961. Neuvostoliitossa ajateltiin Berliinin olevan kokonaisuudessaan oikeutetusti Itä-Saksan pääkaupunki, minkä osoitti jo vuosina 1948-1949 tapahtunut Berliinin saarto ja sitä seurannut kriisi. Maan mukaan Länsi-Berliini oli Yhdysvaltojen, Ranskan ja Britannian laittomasti miehittämä ja täten suuri este rauhansopimuksen saamiselle Itä- ja Länsi-Saksojen välille.¹⁴³

¹⁴¹ ND 19.1.1959 „Im Demonstrationszug der Berliner Werktätigen traten zugleich oft von Hochrufen und Beifall begrüßt, viele Tausenden Westberliner aus der verschiedenen Bezirken Westberlins für die sowjetischen Friedensvorschläge ein. Ihrem Zug voran trugen die Neuköllner ein Transparent mit der Aufschrift: „Wir Neuköllner sind für die friedliche Lösung der Berlinfrage, deshalb unterstützen wird die Berlinvorschläge der Sowjetunion“.

¹⁴² Hentilä 1992 126-127.

¹⁴³ Wilke 2014 159.

Neuvostoliitto ja Yhdysvallat neuvottelivat Wienissä toukokuussa 1961. Tarkoituksena oli Yhdysvaltain presidentti John F. Kennedyn puolesta puhua aseistariisunnasta ja ydinkokeiden lopettamisesta, mutta Hruštšov koki tärkeämmäksi ratkaista Saksan kysymys.¹⁴⁴ Kennedy pyrki pitämään kiinni Jaltan konferenssissa sovituista rooleista sekä Saksan ja Berliinin jaoista. Hruštšov ei taas tätä ymmärtänyt. Yhdysvaltain läsnäolo oli turvattu sopimuksin, ja Neuvostoliiton toimet sen rajoittamiseksi olisivat amerikkalaisten mukaan laittomia, sekä myös aggressiivisia.¹⁴⁵ Neuvotteluissa ei päästy sen suurempaan yhteisymmärrykseen. Neues Deutschland taas piti näitä neuvotteluja merkittävinä, sillä niistä odotettiin löytyvän rauhanomainen ratkaisu Saksan kysymykseen.

”Me olemme sitä mieltä, että nämä neuvottelut olivat hyvä alku, alku ulkoministerien neuvotteluille mutta myös keskustelulle Saksan demokraattisen tasavallan edustajien sekä lännen rauhanomaisen ratkaisun puolella olevien tahojen välille.”¹⁴⁶

Tällä Neues Deutschland viittasi siihen, että nyt Berliinin asema vapaakaupunkina oli jälleen nostettu neuvottelupöydälle, mutta myös rauhansopimus idän ja lännen välillä tulisi käsittelyyn. Vaatimus vapaakaupungista ei edelleenkään ollut lännen puolesta hyväksyttävissä. Jännitteet lisääntyivät, ja Yhdysvallat reagoikin Neuvostoliiton vaatimukseen lähettämällä Eurooppaan lisää sotilaita.¹⁴⁷

Myös Itä-Saksasta länteen pakenevien ihmisten määrä kiihtyi. Kun Itä-Berliinistä lännen puolelle siirtyi vuosina 1952-1953 reilut puoli miljoonaa ihmistä, oli se vuosien 1960 ja 1961 aikana, ennen muurin pystyttämistä, reilut 400 000 ihmistä.¹⁴⁸ Näin suurten väestömäärien poistuminen maasta oli Itä-Saksan taloudelle ja legitimitetille valtava takaisku.

¹⁴⁴ Wilke 2014 217.

¹⁴⁵ Wilke 2014 218.

¹⁴⁶ ND 14.6.1961 s.1 „*Wir sind der Meinung, daß diese Besprechung ein guter Anfang war; ein guter Anfang sowohl für die Verhandlungen der Außenminister als auch für die Besprechungen der Vertreter der Deutschen Demokratischen Republik und der Kräfte in Westdeutschland, die eine friedliche Lösung der Deutschlandfrage wünschen*“

¹⁴⁷ Ahonen 2011 13.

¹⁴⁸ Wilke 2014 50.

Berliinin kriisin aikana alkanut väestöpako olikin viimeinen sysäys kohti Berliinin muurin rakentamista. Ulbrichtin tavoitteena oli nostaa Itä-Saksa taloudellisesti ohitse Länsi-Saksasta, mitä jatkuvasti maasta poistuvat ihmismäärät eivät luonnollisesti auttaneet.¹⁴⁹ Työvoimaa tarvittaisiin etenkin tehtaisiin ja maatalouteen, mutta tällä vauhtia sitä ei pian enää Itä-Saksassa olisi. Kesällä 1961 aiemmin muurin rakentamisen suhteen vastahakoinen Neuvostoliitto näki rajojen sulkemisen helpompana ratkaisuna ja antoi Itä-Saksalle ja Ulbrichtille luvan aloittaa muurin rakentamisen.¹⁵⁰ Taustalla oli pitkälti Wienin huippukokouksessa Kennedyn esittämä jyrkkä linja Neuvostoliiton ja DDR:n vaatimuksille. Berliinin saartamisen seuraukset olisivat liian suuri riski alueen vakauden säilyttämiseksi.¹⁵¹ Tämän lisäksi se, että huippukokouksessa ei päästy millään tavoin lähemmäs rauhanomaista ratkaisua, kasvatti ihmisvirtaa Itä-Berliinistä Länsi-Berliinin puolelle. Kuitenkin vielä kesäkuussa 1961 Ulbricht kumosi väitteet aikeista rakentaa muuria Berliiniin.¹⁵²

Berliinin muurin pystytys aloitettiin elokuussa 1961. Elokuun 12. päivän iltana Itä-Saksan ministerineuvosto kokoontui Ulbrichtin johdolla ja teki päätöksen rajojen sulkemisesta, alkaen seuraavana päivänä.¹⁵³ Jo keskiyöllä aloitettiin työt muurin Itä- ja Länsi-Berliinin erottamiseksi toisistaan. Metrolinjat suljettiin, rajalle levitettiin piikkilanka-aitaa sekä useimmat rajanylityspaikat suljettiin kansalaisilta. Yhdessä yössä onnistuttiin sulkemaan koko raja Itä- ja Länsi-Berliinin välillä. Lännen yllättäneestä operaatiosta vastasi DDR:n johtoon myöhemmin astunut Erich Honecker.¹⁵⁴

Muuri liitettiin alusta asti DDR:ssä pitkään esillä olleisiin rauhan ja antifasismien diskursseihin. Maan johto korosti muurin pystyttämisen olleen teko kansalaisten suojelemiseksi lännen provokaatioilta ja fasistien pyrkimyksiltä aiheuttaa sekasortoa itä-Berliinissä. Neues Deutschlandin sivuilla aihetta käsiteltiin myös paljon. Walter Ulbricht käsitteli muurin pystyttämistä ja siihen liittyviä tapahtumia puheessaan elokuun 26. päivä julkaistussa lehdessä:

¹⁴⁹ Harrison 2005 121.

¹⁵⁰ Ahonen 2011 14.

¹⁵¹ Harrison 2005 198.

¹⁵² Harrison 2005 204.

¹⁵³ Wilke 2014 255-256.

¹⁵⁴ Wilke 2014 257.

”Rakkaat berliiniläiset! Viimeiset muutamit viikot ovat olleen kovia. Saksan demokraattisen tasavallan väestö ja etenkin sen pääkaupungin väestö ovat kohdanneet historiallisesti merkittävän testin.”¹⁵⁵

Puheessaan Walter Ulbricht pyrki liittämään itsensä osaksi berliiniläisiä ja tekemään itsestään samaistuttavamman. Hän totesi olevansa itsekin yksi ”vanhoista berliiniläisistä”.

”Myös minä kuulun vanhoihin berliiniläisiin, vaikka olenkin kotoisin Leipzigestä. Yli 40 vuotta sitten, tammikuussa 1919, saavuin ensimmäistä kertaa Berliiniin. Se oli yksi elämäni katkerimmista päivistä. 15. päivä tammikuuta saksalaiset militaristit olivat eläimellisesti murhanneet meidän Karl Liebknechtimme ja meidän Rosa Luxemburgimme.”¹⁵⁶

Ulbricht pyrki näillä sanoillaan liittämään itsensä osaksi sosialistista historiankirjoitusta ja tarinalla tehdä itsestään myötäeläjän itäberliiniläisille, ja muille DDR:n kansalaisille. Hän kertoi puheessaan vannoneensa Karl Liebknechtin haudalla, että ”pelkäämättä yhtäkään uhrausta, hän jatkaisi kamppailua, jotta kauhea saksalainen militarismi olisi tuhottu”¹⁵⁷

Puheen viestin voi nähdä jälleen osana diskurssia perinnöstä, jota Ulbricht ja DDR:n muu johto jälleen toteuttaisivat muuria rakentamalla. Muurin oli tarkoitus olla antimilitaristinen teko Itä-Saksan suojelemiseksi, ja sen pystyttämistä perusteltiin erityisesti sillä, että sen oli tarkoitus estää fasismin leviäminen lännestä Itä-Saksaan ja itäblokkiin yleisestikin. Kun Itä-Saksassa muurin ilmoitettiin olevan toimi Itä-Saksan turvaamiseksi, niin Lännen reaktiossa muuria verrattiin melko suoraan natsi-Saksan keskitysleireihin.¹⁵⁸

¹⁵⁵ ND 26.8.1961 s. 3 *”Liebe Berliner! Die Letzten Wochen hatten es in sich. Die Bevölkerung der DDR und ganz besonders die Bevölkerung der Hauptstadt der Deutschen Demokratischen Republik stand vor einer Prüfung von geschichtlicher Bedeutung.“*

¹⁵⁶ Ibid. *”Auch ich gehöre zu den alten Berlinern, obwohl ich aus Leipzig stamme. Vor mehr als 40 Jahren, im Januar 1919, kam ich zum ersten Mal nach Berlin. Es waren mit die bittersten Tage meines Lebens. Am 15. Januar hatten die deutschen Militaristen unseren Karl Liebknecht und unser Rosa Luxemburg bestialisch ermordet.“*

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Ahonen 2014 42.

Kyseinen viesti oli suoraan vastaan sitä itäsaksalaista diskurssia antifasismista, jolla maan johto pitkälti perusteli omaa olemassaoloaan. Muuri sinällään istui osaksi DDR:n johdon viestiä kamppailusta antifasismia ja lännen militarismia vastaan, mutta samalla sen olemus ja kaikki mitä se edusti tavallisille kansalaisille ja muulle maailmalle muistutti, kuten Länsi-Saksassa viestittiin, Hitlerin Saksaa. Molemmat Saksat syyttivät toisiaan fasisisesta toiminnasta, ja jälleen muurinkin yhteydessä keskusteltiin siitä, kumpi maista olisi oikeutettu perimään ”oikean” Saksan tittelin ja legitimizeetin.

Vaikka Rosa Luxemburgia ja Karl Liebknehtiä ei varsinaisesti liitetty yhteen Berliinin muurin kanssa, he olivat vahva osa DDR:n hallinnon keinoja taistella propagandasotaa länttä vastaan. He olivat myös osa sosialistista historiankirjoitusta, jolle SED perusti oman asemansa. Antimilitarismi, jota kaksikko aikanaan toiminnassaan vahvasti korosti, ja joka pitkälti heidän mainettaan tänäkin päivänä määrittää, oli helppo SED:n ja Neues Deutschlandin kääntää antifasismiin, mikä toisen maailmansodan jälkimainingeissa luonnollisesti viestitti vahvoista pyrkimyksistä rauhaan ja edistykseen. Kuitenkin Itä-Saksan hallinnon toimintaa pitkälti ohjaillut Neuvostoliitto ja sieltä omaksuttu stalinistinen malli, sen myöhemmästä hylkäämisestä huolimatta, aiheutti vakavaa ristiriitaa hallinnon haluaman diskurssin ja käytännön kokemuksen välille.

Berliini kaupunkina on kuitenkin vahvasti liitoksissa Rosa Luxemburgiin ja Karl Liebknehtiin. Siellä he harjoittivat politiikkaansa, perustivat KPD:n ja puolustivat Saksan pääkaupungissa poliittisia päämääriään. Siellä heidät myös murhattiin. Saksalainen fasismi kasvoi myös huippuunsa kaupungissa, ja siellä se myös kohtasi loppunsa. Tästä myös Neues Deutschland kirjoitti elokuussa 1961.

”Berliini on historiallisessa kehityksessä syntynyt DDR:n keskus, ensimmäinen työläisten ja maanviljelijöiden valtio. Täällä tapahtuivat kaikki Saksan viimeaikaisen historian eepoksellisimmat tapahtumat, Täällä Karl Liebknecht julisti marraskuun yhdeksäntenä päivänä vuonna 1918 Hohenzoller-monarkian kaatuneen ja tasavallan perustamisen.”¹⁵⁹

¹⁵⁹ ND 26.8.1961 „Berlin ist das geschichtlich gewachsene natürliche Zentrum der Deutschen Demokratischen Republik, des ersten deutschen Arbeiter-und-Bauern-Staates. Hier spielten sich alle

Berliini toimi DDR:lle pääkaupungin lisäksi myös tärkeänä tapahtumapaikkana. Massatapahtumat, muistomerkit, ja kaupungin sisältämä kamppailun historia olivat kaikki merkityksellisiä suhteessa SED:n historiapolitiikkaan ja sen tahtoon tehdä itsestään osa jatkumoa Saksan historiassa. Vaikka muurin rakentaminen tosiasiasa tehtiinkin taloudellisista syistä, ja väestöpaon estämiseksi, se oli myös propagandan väline, sekä symboli DDR:n pyrkimyksille määrittää itsensä antifasismilla:

”Täällä meidän Berliinissä, Hitlerin vallan tuhoamisen jälkeen yhdistyivät kaikki antifasistiset voimat ja työväenluokka.”¹⁶⁰

Walter Ulbrichtin aikana SED kärsi pitkään legitimizeettivajeesta. Sen uskottavuus vähentyi erityisesti Länsi-Saksan menestyksen ansiosta, sekä siitä, että maan riippuvaisuus Neuvostoliitosta oli todella selkeää, niin ulkovalloille kuin maan kansalaisille itselleenkin. Walter Ulbrichtin aikana Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht edelleen olivat tärkeä osa SED:n historiapolitiikkaa ja työtä legitimizeetin saavuttamiseksi, mutta kaikki se mitä Neues Deutschland koki kaksikolta perineensä, loisti poissaolollaan. Antimilitarismi jota maa julisti toteuttavansa, loisti poissaolollaan maan johdon tukahduttaessa väkivalloin kesäkuun 1953 kansannousun.

1950-luvulla hallinnon kiinnittäessä entistä enemmän huomiota historiapolitiikkaan ja etenkin historian sosialistiseen uudelleenkirjoittamiseen Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin kaltaisten henkilöiden merkitys korostui entisestään SED:n toiminnassa. Vuosittaisista muistomarsseista tuli entistä konkreettisempia linkkejä menneisyyteen.

epochemachenden Ereignisse der neuesten deutschen Geschichte ab. Hier verkündete Karl Liebknecht am 9. November 1918 den Sturz der Hohenzollernmonarchie und rief die Republik aus.“

¹⁶⁰ ND 26.8.1961 s.3 „Hier, in unserem Berlin, erfolgte nach der Zerschlagung der Hitler-Herrschaft die Einigung der Arbeiterklasse und aller antifaschistischen Kräfte“

4. Erich Honeckerin aika – perinnön toteutuminen

Siirryttäessä lähemmäksi 1970-lukua ja Walter Ulbrichtin aikakauden loppua, alkoi Erich Honeckerista tulla jo entistä näkyvämpi hahmo DDR:n sisällä. Ollessaan SED:n turvallisuudesta vastaava ministeri ja Stasin johtaja, oli hän ollut vastuussa Berliinin muurin pystyttämisestä vuonna 1961. Berliinin muurin pystyttäminen oli tehnyt hänestä entistä näkyvämmän henkilön puolueen sisällä, ja tämä näkyi myös Neues Deutschlandin sivuilla. Esimerkiksi vuonna 1969 Honeckerin monet puheet päättyivät otsikoihin Karl Liebknechtin ja Rosa Luxemburgin murhia käsittelevissä artikkeleissa. Tammikuun 20. päivä vuonna 1969 julkaistussa puheessa Honecker käsitteli Luxemburgin ja Karl Liebknechtin murhia, heidän perintöään sekä mainettaan ympäri maailmaa.

Puheessaan Honecker julistaa murhien 50-vuotispäivän ”*Maailman rauhan muistopäiväksi*.”¹⁶¹ Samat teemat siis edelleen toistuivat Karl Liebknechtin ja Rosa Luxemburgin ympärillä tapahtuvassa kirjoituksessa, myös Honeckerin puheissa. Karl Liebknecht ja Rosa Luxemburg olivat SED:n silmissä rauhan puolustajia ja tärkeitä esitaistelijoita Saksan kehittyessä kohti sosialistista valtiota.

*” Meidän Saksan demokraattinen tasavaltamme – kuten DDR:n 20-vuotisjuhlan julistuksissa ja teeseissäkkin jo julistettiin – on Saksan kansakunnan sosialistinen valtio, ensimmäinen rauhan, humaaniuden, demokratian ja sosiaalisen turvallisuuden valtio meidän historiassamme.”*¹⁶²

Erich Honecker syntyi vuonna 1912. Kun Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht perustivat Spartakistiliikkeen ja siitä myöhemmin KPD:n, oli hän vielä lapsi. Kuitenkin puolueen ideologia ja kommunismi olivat jo Honeckerin ollessa nuori osa hänen elämäänsä. Hän oli kommunistisen lapsijärjestön toiminnassa, minkä lisäksi hänen

¹⁶¹ ND 20.1.1969 s.3 ”*Weltfriedensgedenktag*”

¹⁶² Ibid. „*Unsere Deutsche Demokratische Republik - so wird im Aufruf und in den Thesen zum 20. Jahres-, tag der Gründung der DDR festgestellt - ist der sozialistische Staat deutscher Nation, der erste Staat des Friedens, der Menschlichkeit, der Demokratie und der sozialen Sicherheit in unserer Geschichte*“

isänsä oli alusta asti KPD:n jäsen.¹⁶³

Nuorena hänet lähetettiin myös Moskovaan opiskelemaan aatetta, mikä vahvisti suuresti hänen sidettään Neuvostoliittoon ja maan kommunistiseen puolueeseen.

Saksalainen historiankirjoitus oli myös hyvin näkyvillä Honeckerin vuoden 1969 muistopäivän yhteydessä pitämässä puheessa. Luxemburg ja Liebknecht oli jo aiemmin liitetty osaksi suurta saksalaisen sosialismin kertomusta, jota edelleen pyrittiin DDR:n hallinnossa ja propagandassa rakentamaan.

”Me rakennamme uutta sosialistista maailmaa Kommunistisen manifestin perijöinä, perijöinä kaikille vallankumouksellisille kokemuksille ja humanistisille perinteille Saksan historiassa. Sosialismin voittoisa aate valaisee tietämme.”¹⁶⁴

Puheensa lopussa Honecker julisti maan olevan tiukasti liitoksissa Neuvostoliittoon, joka hänen mukaansa oli maapallon mahtavin valtio. Hän päätti puheensa pontevasti Liebknehtiin ja Luxemburgiin viitaten:

”Tänään, puoli vuosisataa Karlin ja Rosan salamurhan jälkeen, voimme todella sanoa kuuluvamme historian voittajiin! Eläköön Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin katoamaton perintö!”¹⁶⁵

Honeckerin valtakauden aikana Neues Deutschlandissa yleistyi puheet Luxemburgin ja Liebknechtin perinnön toteutumisesta. Vaikka perintöä ei vielä kukaan hallinnon tai Neues Deutschlandin toimesta määritellä, voi tämän kaltaisen retoriikan nähdä kertovan siitä, että maan johto koki jo jossain määrin päässeensä poliittisiin tavoitteisiinsa, tai ainakin halusi kansalaistensa uskovan näin. Tässä luvussa tulen käsittelemään sitä, kuinka Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin hahmot elivät osana Itä-Saksan viimeisten vuosikymmenten vaiheita ja maassa tapahtuvia poliittisia muutoksia. Erityisesti tarkastelussa tullaan painottamaan Itä-Saksan viimeisiä vuosia, jolloin tyytymättömyys maan johtoa kohtaan kasvoi ja Itä-Saksan sosialistinen valtio lopulta lakkasi olemasta.

¹⁶³ Epstein 2003 40.

¹⁶⁴ ND 20.1.1969 s.3 ” *Wir bauen unsere neue sozialistische Welt als Erben des „Kommunistischen Manifests“, als Erben aller revolutionären Erfahrungen und humanistischen Traditionen der deutschen Geschichte. Die sieghafte Sache des Sozialismus erleuchtet unseren Weg*”

¹⁶⁵ Ibid. „*Heute, ein halbes Jahrhundert nach dem Meuchelmord an Karl und Rosa, können wir mit vollem Recht sagen: Wir gehören zu den Siegern der Geschichte I Es lebe das unvergängliche Vermächtnis von Karl Liebknecht und Rosa Luxemburg!*“

Tarkastelen myös Rosa Luxemburgin hahmoa osana hallinnon vastustajien toimintaa sekä sitä, kuinka DDR:n hallinnon murenevan uskottavuuden aikana kaksikko yhä oli osa SED:n pyrkimyksiä pitää kiinni käsityksestään itsestään saksalaisen historian voittajana.

4.1 1971 & 1979: Honeckerin valtaannousun muutokset Luxemburgin ja Liebkechtin muistelemisessa

Vuonna 1971 Honecker korvasi Walter Ulbrichtin SED-puolueen pääsihteerinä. Taustalla oli jo 60-luvun puolivälistä jatkunut valtakamppailu heidän välillään. Walter Ulbricht politiikassaan oli alkanut valtakautensa alun stalinismista luovuttuaan uudistamaan toimintaansa ja Itä-Saksaa. Berliinin muurin pystyttäminen vaikutti pitkälti tämän muutoksen syntymiseen. Väestöpako ei enää ollut yhtä vaarallinen uhka Itä-Saksan toimintakyvylle, minkä johdosta Ulbricht uskalsi lähteä sekä uudistautumaan valtionjohtajana että myös uudistamaan yhteiskunnan järjestelmää.¹⁶⁶

Ulbrichtin talouspolitiikka ei 60-luvun lopulle tultaessa ollut tuottanut toivottavaa taloudellista kehitystä Itä-Saksassa. Ulbrichtin johdolla vuonna 1963 julkaistu Uusi taloudellinen järjestelmä (*Neues Ökonomisches System*), jonka tarkoituksena oli korvata aiemmat viisivuotissuunnitelmat, epäonnistui Itä-Saksan tuotannon ja talouden nostamisessa ohitse Länsi-Saksasta. Talouspolitiikka herätti vastustusta myös puolueen sisällä, sillä sen päämääränä oli tuottaa hyödykkeitä ulkomaanvientiä varten, mikä olisi vaatinut päinvastaista diplomatiia myös lännen suuntaan kuin mitä Itä-Saksa oli aiemmin harjoittanut.¹⁶⁷

Tämä uudistuminen ei kuitenkaan ollut puolueen veteraanien mieleen. Uusi talousjärjestelmä olisi myös vaatinut hallinnon uudelleen järjestelemistä, minkä myötä veteraanistatus ja esimerkiksi toisen maailmansodan ja Hitlerin vallan aikana hankitut meriitit olisivat menettäneet merkitystään. Näiden sijalle olisi noussut suurempi painotus koulutukselle ja sitä kautta hankitulle ammattitaidolle.

¹⁶⁶ Epstein 2003 179-180.

¹⁶⁷ Epstein 2003 181.

Puolueveteraaneissa ja hyvin Neuvostoliitto-mielisessä Honeckerissa tämä aiheutti suurta vastustusta, sillä se olisi merkittävästi heikentänyt heidän asemaansa.¹⁶⁸

Puolueen sisällä sen veteraanit myös olivat edelleen vahvasti halukkaita seuraamaan Neuvostoliiton mallia, mikä myös vaikutti heidän nihkeään suhtautumiseensa Ulbrichtin uutta talousjärjestelmää kohtaan. Kilpailu Honeckerin ja Ulbrichtin välillä asemasta puolueen johdossa alkoikin juuri talouskysymyksistä. Honecker oli myös yksi Uuden taloudellisen järjestelmän vastustajista, minkä myötä hänellä oli paljon tukijoita puolueen sisällä. Veteraanit olivat edelleen vahvassa asemassa puolueen sisällä ja he saivat lisää kannatusta myös Neuvostoliiton suunnalta, maan johdossa olleen Hruštšovin vaihduttua Leonid Brezhneviin vuonna 1964.¹⁶⁹

Itä-Saksan olemassaolon alkuvaihetta ja Walter Ulbrichtin valtakautta leimasivat taloudelliset haasteet ja legitimizeettiin liittyvät ongelmat. Walter Ulbrichtin johdolla maan hallitus ja SED pyrkivät luomaan maasta uskottavaa uudistamalla historiankirjoitusta ja liittämällä itsensä saksalaisen historiankirjoituksen jatkumoon. Kuitenkaan samaan aikaan Ulbricht ei onnistunut kehittämään maan taloutta puheiden tasolle, tai tasolle missä sen kansalaisilla olisi hyvä olla. Rajojen sulkeminen ja Berliinin muurin pystytys vähensivät kyllä väestöpakoa länteen, mutta Itä-Saksan talous silti oli kaukana Länsi-Saksan takana, mikä sai aikaan myös sen, että maan legitimizeettiongelmat jatkuivat entisestään.

Ulbrichtin ja Honeckerin kamppailu vallasta määritti pitkälti Ulbrichtin viimeisiä vuosia vallassa. Vuonna 1970 hän yritti poistaa Honeckerin tämän asemasta puolueen keskuskomitean varapääsihteerinä. Tämä ei kuitenkaan onnistunut. Viikon päästä Ulbrichtin päätöksestä hän joutui Neuvostoliiton painostuksesta ottamaan Honeckerin takaisin pestiinsä.¹⁷⁰ Ulbrichtin pyrkimykset olivat muutenkin poikkeavia suhteessa Neuvostoliiton omiin poliittisiin suunnitelmiin, mikä vauhditti hänen ajautumistaan ulos sekä Itä-Saksan valtionjohdon että Neuvostoliiton suosiosta.

¹⁶⁸ Epstein 2003 181.

¹⁶⁹ Epstein 2003 182.

¹⁷⁰ Ibid.

Vaikka Ulbricht pyrkikin tekemään Itä-Saksasta, sekä itsestään, riippumattomamman suhteessa Neuvostoliittoon, oli suurvallan tuki edelleen edellytys hänen valta-asemalleen.¹⁷¹

Neuvostoliitossa ei pidetty siitä, että Ulbricht alkaisi toimimaan liian itsenäisesti, etenkin länttä kohtaan.¹⁷² Se olisi saattanut vähentää Neuvostoliiton vaikutusvaltaa Saksan alueella, mikä edelleen oli kylmän sodan tärkein polttopiste ja symboliselta arvoltaan merkittävä kahden suurvallan kiistassa. Honeckerin suosiota nosti hänen saamansa laaja tuki sekä veteraanipoliitikkojen että myös nuorempien puolueen jäsenten suunnalta. Honecker nimittäin toimi nuorisjärjestö FDJ:n johdossa Itä-Saksan perustamisesta vuoteen 1955 saakka.¹⁷³ Myöhemmät tehtävät Stasin johdossa sekä politbyroossa olivat entisestään vahvistaneet Honeckerin suosiota.

Lopulta Ulbrichtin vaihtuminen Honeckeriin kuitenkin tapahtui siitä syystä, että Neuvostoliiton johdossa ei oltu enää tyytyväisiä häneen. Leonid Brezhnev ei etenkään pitänyt Walter Ulbrichtin politiikasta, eikä siitä, että Itä-Saksa oli tämän alaisuudessa alkanut toimia liian itsenäisesti suhteessa Neuvostoliittoon. Honecker ja joukko hänen puolellaan olleita politbyroon jäseniä lähetti Brezhneville kirjelmän, jossa pyydettiin tämän tukea Ulbrichtin syrjäyttämiseksi. Perusteina olivat Ulbrichtin epäonnistunut talouspolitiikka ja hänen persoonaansa liittyvät ongelmat.¹⁷⁴ Ulbricht anoi eroa muutamaa kuukautta myöhemmin. Honecker pyrki heti tämän jälkeen hävittämään kaiken Ulbrichtin henkilökulttiin viittavan ja sulki tämän myös ulos maan politiikasta. Walter Ulbricht kuoli vuonna 1973.

Vaikka politiikassa vaihdos Ulbrichtista Honeckeriin olikin merkittävä ja tarkoitti yhden aikakauden loppua, se ei näkynyt suhtautumisessa Rosa Luxemburgiin ja Karl Liebnehtiin. Kaksikko oli edelleen symboli vallankumoukselle, antimilitarismille ja anti-imperialismille. Se mikä oli erilaista, niin samassa yhteydessä, kun Luxemburgin ja Liebnechtin murhan vuosipäivän juhlallisuuksia käsitellään, korostetaan myös Neuvostoliiton merkitystä, sekä sitä kuinka tärkeää DDR:n ja Neuvostoliiton yhteistyö

¹⁷¹ Epstein 2003 185.

¹⁷² Sarotte 2001 35.

¹⁷³ Sarotte 2001 29-30.

¹⁷⁴ Epstein 2003 185.

olisi. Esimerkiksi vuonna 1972, kun Honecker oli ensimmäistä vuotta maan johdossa, kirjoitettiin ND-lehdessä seuraavasti:

*”Sozialistien muistomerkillä Berliinin Friedrichsfeldessä sunnuntaina järjestetty voimakas kamppailumielenosoitus osoitti jälleen työväen tahdon Itä-Saksan DDR:n pääkaupungissa, Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin hengessä, työväenpuolueen johdolla. Uusin tavoittein sosialistinen isänmaa ja sen vankkumaton veljeys Neuvostoliiton ja muiden sosialistisen yhteisön maiden kanssa kaikkialla vahvistuu.”*¹⁷⁵

Edelleen lehdessä siis jatkettiin viestiä DDR:stä rauhaa rakentavana ja militarismia vastustavana voimana. Kuitenkin aiemmissa artikkeleissa Neuvostoliiton kanssa tehty yhteistyö ja hengenheimolaisuus olivat jääneet vähäisemmiksi, ainakin Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin käsittelyn yhteydessä. Korostettiin myös sitä, että he olivat olleet suuria Neuvostoliiton ihailijoita ja seuraajia, mikä tosin kaikilta osin ei ollut totta. Liebknechtin ja Luxemburgin ja heidän tovereidensa kerrottiin julistaneen ”historiallista totuutta”, jonka Lenin oli ensimmäisenä tuonut esiin.¹⁷⁶ Taustalla olikin varmasti se, että haluttiin vahvistaa jälleen yhteyttä Neuvostoliittoon, sen jälkeen, kun Walter Ulbricht viimeisinä vuosinaan DDR:n johdossa oli omassa toiminnassaan hakenut itsenäisempää asemaa. Artikkeleissa oli paljon viittauksia Neuvostoliittoon, mikä oli selkeä historiapolitiittinen valinta. Puolueen ja itäsaksalaisen historiankirjoituksen merkkihahmot haluttiin sitoa yhteen Neuvostoliiton kanssa, muistutuksena siitä, että maa oli ollut ja oli edelleen ikään kuin kisällin asemassa Neuvostoliittoon nähden. Tottahan oli, että DDR oli paljosta velkaa Neuvostoliitolle, ja Honeckerin valtaan noustua asia nostettiin selkeämmin myös esille. Samassa artikkelissa oli erinomainen esimerkki tällaisesta hienovaraisesta tavasta toteuttaa kyseistä politiikkaa.

¹⁷⁵ ND 17.1.1972 s.2 „Ein« machtvolle Kampfdemonstration zur Gedenkstätte der Sozialisten in Berlin-Friedrichsfelde bekundete am Sonntag den Willen der Werktätigen der Hauptstadt der DDR, im Geiste von Karl Liebknecht und Rosa Luxemburg unter Führung der Partei der Arbeiterklasse mit neuen Taten das sozialistische Vaterland und den unerschütterlichen Bruderbund mit der Sowjetunion und den anderen Ländern der sozialistischen Staatengemeinschaft allseitig zu stärken“

¹⁷⁶ ND 17.1.1972 s.1

Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht nähtiin edelleen hahmoina, joista tuli hakea historiallista esimerkkiä, mutta nyt muistutettiin myös siitä, että he hakivat aikanaan oman mallinsa Neuvostoliitosta. Neues Deutschland juhlavuosien artikkeleissa tämä muutos näkyi myös välittömästi Honeckerin noustua valtaan ja suhtautumisen Neuvostoliittoon muututtua.

Karl Liebknechtin kerrottiin kirjoittaneen seuraavasti:

””Venäläisestä neuvostotasavallasta” Karl Liebknecht kirjoitti kuudennelle Venäjän neuvostojen kongressille, ”tuli tunnus kamppailevalla Internationaalille, se ravistelee niitä, jotka jäävät jälkeen, täyttää rohkeudella ne, jotka horjuvat, ja kymmenkertaistaa kaikkien voimat ja päättäväisyyden. Sitä ympäröi herjaaminen ja viha, mutta se silti nousee tämän kaiken likaisen virran yläpuolelle – loistavaa työtä, täynnä valtavaa energiaa ja jaloja ideaaleja. Uusi, parempi maailma on alkamaisillaan!””¹⁷⁷

Neuvostoliiton tuki oli vielä 1970-luvullakin tärkeä tae Itä-Saksan poliittiselle toimijuudelle ja maan legitimitetille, ja näillä nimenomaan kansalle tarkoitetuilla viesteillä pyrittiin luomaan tälle asetelmalle historiallisia taustoja.

¹⁷⁷ ND 17.1.1972 s.1 „Die russische Sowjetrepublik“, so schrieb Karl Liebknecht an den VI. Allrussischen Sowjetkongreß, „wurde zum Banner der kämpfenden Internationale, sie rüttelt die Zurückgebliebenen auf, erfüllt die Schwankenden mit Mut und verzehnfacht die Kraft und Entschlossenheit aller. Verleumdung und Haß umgeben sie. Doch sie erhebt sich hoch über diesen ganzen schmutzigen Strom — ein großartiges Werk voll gigantischer Energie und edelsten Idealen. Eine neue, bessere Welt nimmt ihren Anfang!“

1979: Murhien 60. juhlavuosi ja DDR:n 30. juhlavuosi

Vuonna 1979 DDR:ssä juhlistettaisiin sen perustamisen 30-vuotisjuhluvuotta.

Tammikuussa vietetty Luxemburgin ja Liebknechtin murhien 60-vuotismuistopäivä oli jälleen alkuvuoden merkittävimpiä tapahtumia puolueelle. 15.1.1979 Neues Deutschland julkaisi Horst Dohlusin puheen, joka toisti jälleen samaa kaavaa kuin aiemminkin.

Horst Dohlus oli korkea-arvoinen puolueen jäsen, joka oli juuri nousemassa politbyroon jäseneksi seuraavana vuonna. Hänen mukaansa Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin perintö oli toteutettu ja DDR oli kamppailut loistokkaasti heidän kunniakseen imperialismia ja fasismia vastaan koko 30-vuotisen olemassa olonsa ajan.

”Se miksi he taistelivat, on meille todellisuutta”-otsikoitu puhe käsitteli DDR:n kehitystä sekä sitä, miten sen hallinto oli onnistunut toteuttamaan Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin jättämää aatteellista perintöä 30 vuoden aikana.¹⁷⁸

*”Siitä, minkä vuoksi Karl Liebknecht ja Rosa Luxemburg taistelivat, on tullut todellisuutta ensimmäisessä saksalaisessa työväen ja maanviljelijöiden valtiossa, jonka perustaminen oli käännekohta oman kansamme sekä Euroopan historiassa.”*¹⁷⁹

Puhe pitkälti toisti sitä samaa historiallista kertomusta, mitä oli rakennettu jo DDR:n perustamisesta saakka. Sen mukaan DDR:ssä oli onnistuttu perustamaan valtio, joka seurasi tiukasti Marxin, Engelsin ja Leninin ideoita. Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin kerrottiin antaneen tämä perintö eteenpäin heidän tultuaan murhatuiksi vuonna 1919. Artikkelissa oli hyvin vakuutteleva ote, ja se sisälsi paljon toistoa, etenkin perinnön toteutumisen kannalta. Puheen ohessa oli myös artikkeleita, joissa haastateltiin tavallisia kansalaisia. Nuorisojärjestö FDJ:n edustaja Klaus-Peter Wanderj sanoi haastattelussa seuraavaa:

¹⁷⁸ND 15.1.1979 *”Wofür sie gekämpft haben ist bei uns Wirklichkeit“*

¹⁷⁹ Ibid. *”Wofür Karl Liebknecht und Rosa Luxemburg kämpften, ist im ersten deutschen Staat der Arbeiter und Bauern Wirklichkeit geworden, dessen Gründung ein Wendepunkt in der Geschichte unseres Volkes und in der Geschichte Europas war.“*

”Meille Sosialistisen nuorisojärjestön jäsenille erityisesti, Karl Liebknecht ja Rosa Luxemburg ovat esimerkkeinä vallankumouksellisesta toiminnasta ja varmasta voitosta. – Me elämme sosiaalisessa varmuudessa, ja nuorella sukupolvella on maassamme kaikki mahdollisuudet ottaa vastaan vastuullisia tehtäviä.”¹⁸⁰

Teksti oli sävyiltään velvoittavaa, ja selkeästi suunnattu nuoremman väestön luettavaksi. Sosialismista haluttiin luoda kuvaa nuorisolle suosiollisena aatteena, sekä myös SED:stä nuorille lähestyttävämpää puoluetta. Sosialismi ja työväen liikkeen historia alkoivat olla jo nuorelle sukupolvelle kaukaisia aiheita, minkä johdosta niitä pyrittiin ilmeisesti tuomaan lähemmäs nuorisoa, ja Neues Deutschlandin rooli oli näyttää esimerkkejä siitä, kuinka puolueen historia edelleen vaikuttaisi Itä-Saksan väestöön.

Vuoden 1979 Luxemburgin ja Liebknechtin muistomarssin yhteydessä puhuttiin myös runsaasti siitä, kuinka SED:n yhdeksännessä puoluekongressissa oli tehty uusia päätöksiä talouden edistämiseksi ja DDR:n kehittämiseksi. Maa oli tietoisesti lähentynyt Neuvostoliittoa ja ottanut paljolti vaikutteita sieltä, esimerkiksi solmimalla ystävyys- ja avunantosopimuksen maan kanssa vuonna 1975. Itä-Saksan hallinto pyrki myös eriyttämään itseään lännestä, jotta se ikään kuin näyttäytyisi entistä tiiviimpänä osana itäblokkia.¹⁸¹ Liennytyksen aikaan, kun kansainvälisessä politiikassa esiintyi pyrkimyksiä idän ja lännen välisten suhteiden parantamiseen, esimerkiksi asevarustelun vähentämisen ja yhteisten neuvottelujen kautta, DDR etenkin koki ongelmia geopoliittisen asemansa vuoksi. Esimerkiksi kansalaisten vaatimukset vapaasta liikkuvuudesta aiheuttivat ongelmia DDR:n hallinnolle, jolla ei ollut edelleenkään varaa suuriin väestöpakoihin. Maan hallinto muutti maasta poistumisen laittomaksi vuonna 1982, ja siitä voitiin rankaista ankarastikin.¹⁸²

¹⁸⁰ Ibid. ”Gerade für uns Mitglieder des sozialistischen Jugendverbandes sind Karl Liebknecht und Rosa Luxemburg Vorbilder für Revolutionäres Handeln und Siegesgewissheit.- -Wir leben in sozialer Sicherheit und die junge Generation unseres Landes hat alle Möglichkeiten, verantwortungsvolle Aufgaben zu übernehmen.“

¹⁸¹ Besier & Stoklosa 2013 503.

¹⁸² Besier & Stoklosa 2013 504.

Kun liennytyksen aika päättyi Neuvostoliiton miehitettyä Afganistanin vuonna 1979 ja asevarustelu kiihtyi uudelleen, DDR pyrki edelleen luomaan itsestään kuvaa rauhaa rakentavana ja sovittelavana toimijana. Tätä myös Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin muistopäivinä pyrittiin korostamaan. Rauhan ja sosialismin yhteen liittäminen oli lähes sääntö Luxemburgin ja Liebknechtin muistoa vaalittaessa, etenkin poliitikkojen puheissa.

Siinä missä DDR:n hallinto pyrki luomaan itsestään kuvaa rauhan edistäjänä ja sosialismin ihannevaltiona, oli sen sisällä kuitenkin 1980-luvulle tultaessa alkanut syntyä entistä laajempaa tyytymättömyyttä. Nämä kriittiset äänet SED:tä, maan johtoa sekä sen sisällä vallitsevaa rajoitettua vapautta kohtaan ryhmittivät pitkin 1980-lukua yhä järjestäytyneimmiksi, mikä vaikutti myös siihen, että hallinnon tulkinta Rosa Luxemburgista sai haastajan maan sisältä

4.2 1980-luku: Puolueen asettamat ihanteet haastetaan

Kuten pitkin DDR:n historiaa on tullut selväksi, maan taloudellinen järjestelmä oli hyvin ailahteleva. Se ei onnistunut pysymään länsimaiden kehityksen tahdissa, vaikka se olikin itäblokin maiden mittapuulla huipputasoa. Itä-Saksa oli ollut lähellä Länsi-Saksan tasoa elintasomittauksissa 1970-luvulla, mutta sen suunnitelmatalous ei onnistunut vastaamaan nopeasti muuttuviin markkinoihin.¹⁸³

DDR:n valtuutettu SED ei onnistunut myöskään pitämään maan nuorison kiinnostusta yllä, ja itäsaksalainen identiteetti, jota oli pyritty rakentamaan jo pitkään, ei enää 1980-luvulla saanut samankaltaista vastaanottoa kuin mitä se aiemmin kerännyt. Kiinnostus esimerkiksi juuri puolueen tärkeimpään vaikuttajaan, historiankirjoitukseen väheni reilusti 1980-luvun alulle tultaessa. Itä-Saksan ja marxistisen historian opiskelu oli ollut pitkään esimerkiksi nuorisjärjestö FDJ:ssä yksi tärkeimmistä aktiviteeteista. Kuitenkin tämäkin toiminta lakkasi kiinnostamasta järjestön jäseniä, johtuen sen painopisteestä politiikassa ja myös opetuksen yleisestä yksioikoisuudesta.¹⁸⁴ Nuorten kiinnostus muurin toista puolta ja länttä kohtaan kasvoi myös merkittävästi, mikä väistämättä nosti rajoitetun vapauden tuoman tyytymättömyyden pintaan.

¹⁸³ Hentilä 1992 146.

¹⁸⁴ Saunders 2007 52-53.

Nuoriso oli kuitenkin paljolti omaksunut hallinnon antifasistisesta propagandasta tapoja toimia ja katsoa historiaa. Esimerkiksi holokaustiin suhtautumisessa ei näkynyt vastaavaa häpeää ja katumusta kuin Länsi-Saksassa. Nuoriso oli opetettu ajatukseen, että sosialistista Saksaa perustettaessa fasismista ja sen tuottamista kauhuista oltiin itäsaksalaisten osalta jo pesty kädet eikä vastuunkantoa enää tarvittaisi.¹⁸⁵ Kuitenkin SED:n oli vaikea estää ajatusten leviämistä lännestä tiedotusvälineiden ja median kautta.¹⁸⁶

DDR:n hallinto pyrki nostamaan historiasta roolimalleja kansalaisilleen, ja luonnollisesti Karl Liebknecht ja Rosa Luxemburg, yhdessä muiden KPD:n perustajajäsenten kanssa, olivat tärkeässä roolissa. Kuitenkaan nuoriso ei osannut samaistua tai nähdä heidän kaltaisissaan hahmoissa itselleen esikuvaa.¹⁸⁷ Pitkälti tämän yhteyden kadottamisen voi nähdä siinä, että ajan kulumisen tuomien muutosten ja 1980-luvun poliittisen ilmapiirin myötä nuorisolla ei ollut enää tarvetta Luxemburgin ja Liebknechtin kaltaisille hahmoille. Myös samalla kyllästyminen pakotettuun sosialistiseen patriotismiin voidaan nähdä syynä sille, että valtion viralliset poliittiset mantrat eivät enää tuottaneet samaa vaikutusta, mitä ne esimerkiksi saivat aikaan DDR:ää perustettaessa. 40 vuotta aiemmin puhe Rosa Luxemburgin, Karl Liebknechtin, Clara Zetkinin ja muiden spartakistien perinnöstä tuntui ajankohtaisemmalta ja tutummalta, sillä monet itäsaksalaiset olivat olleet kosketuksissa heihin ja heidän toimintaansa ennen Hitlerin ja fasismin nousua. Puheet kamppailusta militarismia ja fasismia vastaan saattoivat tuntua nuorisolta hyvinkin kaukaisilta ja joissain tapauksissa antifasismiakin alettiin kyseenalaistamaan, jopa siihen pisteeseen asti, että Adolf Hitleristäkin saatettiin muodostaa jonkinasteista esikuvaa.¹⁸⁸ Vaikka vastaavanlaiset äärireaktiot olivatkin harvinaisia, saksalaisen sosialismin sankareiden varaan rakennettu historia ja identiteetin rakentamiseen käytettävät historialliset merkkihahmot alkoivat olla ajastaan jäljessä.

¹⁸⁵ Saunders 2007 56-57.

¹⁸⁶ Childs 2001 100.

¹⁸⁷ Saunders 2007 57-58.

¹⁸⁸ Ibid.

DDR:n hallinnon suurimmaksi ongelmaksi muotoutuikin sen kykenemättömyys muuntautua. Neuvostoliiton talous oli alkanut 1980-tultaessa vähitellen heikentyä länttä vastaan jatkuneen kilpavarustelun ja huonon talouspolitiikan myötä. Sosialististen maiden johtotähtenä sekä DDR:n tärkeimpänä tukijana maan huonontunut tilanne vaikutti myös Itä-Saksaan. Neuvostoliiton painiessa omien ongelmiansa kanssa, 1980-luvulla sen ote alusmaistaan alkoi heikentyä, ja se legitimizeetti, minkä Itä-Saksa sai Neuvostoliiton tuen kautta, alkoi heikentyä.

Neuvostoliiton vähentynyt vaikutus myös sai DDR:n johdon etsimään keinoja siihen, että DDR voisi olla jatkossa suvereenimpi toimija ja näyttäytyä itsenäisenä sosialistisena Saksan valtiona. Etenkin Mihail Gorbatsovin aloittamat uudistukset huolestuttivat Honeckeria, sillä maassa kasvanut tyytymättömyys esimerkiksi rajoitettua poliittista vapautta kohtaan voisi saada uutta pontta *glasnostin* tai *perestroikan* levitessä sosialistisissa maissa. SED:n johdossa uskottiin vahvasti, että he olivat Gorbatšovia viisaampia toteuttaessaan kommunismia.¹⁸⁹

Honecker pyrkiin vastareaktiona Gorbatshovin uudistuksille vuonna 1986 alkaa vahvistamaan omaa julkikuvaansa.¹⁹⁰

Kun Honecker nousi valtaan vuonna 1971, oli hänen edeltäjänsä Walter Ulbricht joutunut epäsuosioon sen takia, että tämä oli pyrkinyt liian hanakasti erottamaan itsensä ja maansa Neuvostoliitosta. Nyt Honecker oli itse samassa tilanteessa. Itä-Saksan johdossa katsottiin, että heidän esikuvanaan aiemmin toiminut NKP ja Neuvostoliiton johto olivat alkaneet tulkitsemaan sosialismia väärällä tavalla ja että DDR oli omassa toiminnassaan viisaampi.¹⁹¹

Kuitenkin kyse oli pikemminkin pysähtyneisyydestä. Pysähtyneisyys johtui pitkälti siitä, että maan johdossa Erich Honeckerin kanssa vaikuttivat puolueveteraanit, jotka olivat jo hyvin iäkkäitä. Keski-ikä politbyroossa oli reilusti yli kuudenkymmenen, mikä loi kuilua maan johdon ja sen kansalaisten välille.¹⁹² Kaikki ne ihanteet, joita he olivat julistaneet ajavansa DDR:ää perustettaessa, oli jo julistettu monta kertaa toteutuneiksi.

¹⁸⁹ Childs 1999 125

¹⁹⁰ Besier & Stocklosa 2013 506.

¹⁹¹ Ibid.

¹⁹² Childs 1999 101.

Tästä huolimatta uusia tavoitteita ei esitetty eikä myöskään perinnön toteutuminen ollut vienyt Itä-Saksaa valtiona liiemmin eteenpäin. Poliitikassa puolueveteraanit olivat jumiutuneet samoihin ongelmiin, jotka olivat vaivanneet maan työväenluokkaa jo 1920-luvulla. Kansalaisille esimerkiksi pyrittiin tarjoamaan mahdollisuus asuntoon ja edulliseen asumiseen, mikä johti massarakentamiseen, jonka laatu oli valtavasti ajastaan jäljestä. DDR:n hallinnon virallisissa mittauksissa elintaso näyttäytyi kehittyneen valtavasti sosialismin myötä, mutta tulkinta tehtiin puolueveteraanien näkökulmasta.¹⁹³ Luonnollisesti kehitystä oli tapahtunut, mutta jos vertailua oltaisiin suoritettu esimerkiksi lännen valtioihin, kuten Iso-Britanniaan, Ranskaan tai Länsi-Saksaan, oli DDR:n elintaso varsin ajastaan jäljestä. Faktaa oli se, että DDR:n johdolla ei ollut kykyä organisoida maansa taloutta siten, että se olisi kasvattanut hyvinvointia ja tarjonnut kilpailukykyistä vastusta Länsi-Saksalle, joka edelleen oli sen tärkein kilpakummani, ja jota vastaan käydystä kamppailusta se haki legitimizeettiään, oman mittatilauksena tehdyn historiankirjoituksensa ohella. Itä-Saksan kansa sen sijaan vertasi elinolojaan Länsi-Saksaan, jossa heidän ystävänsä, sukulaisensa ja loput saksalaisista asuivat.¹⁹⁴ Itä-Saksassa voitiin televisioista katsella lännen lähetyksiä, ja sieltä kansalaiset saivat tietoa toisenlaisesta todellisuudesta, kuin mitä Itä-Saksassa virallisesti annettiin ymmärtää.

Pysähtyneisyys oli juuri se syy, miksi nuorempiin sukupolviin ei enää tarttunut DDR:n hallinnon propaganda ja historiakäsitys. Länneistä tulvi vaikutteita rajan yli Itä-Saksaan, ja etenkin popkulttuurin vaikutus oli suuri. Tarkasti ohjailut viralliset aktiviteetit, joita DDR:n hallinto oli järjestänyt, eivät enää vedonneet nuorisoon. Herännyt individualismi ja yksilöiden omat tarpeet törmäsivät yhteen massatapahtumien ja ryhmäkasvatuksen kanssa. Esimerkiksi juuri massojen voimaan perustuva luokka-ajattelu ja kamppailu oman luokka-aseman puolesta ei enää saanut samanlaista kannatusta. Länsi-Berliinissä esimerkiksi järjestetyt populaarikulttuurin tapahtumat, kuten konsertit, kantautuivat myös idän puolelle, mikä levitti kielteisiä asenteita valtiota kohtaan.¹⁹⁵ Esimerkiksi Länsi-Berliinissä vuonna 1987 järjestetty Berliinin 750-vuotisjuhlakonsertti, jossa esiintyivät muun muassa David Bowie ja Genesis, aiheutti nuorisossa levottomuutta.

¹⁹³ Epstein 2003 218-219.

¹⁹⁴ Epstein 2003 219-220.

¹⁹⁵ Saunders 2007 69.

Berliinin valtiopäivätalon edessä järjestetty konsertti sai nuorison vaatimaan poliisijärjestelmän alasajoa ja muurin purkamista.¹⁹⁶ Esimerkiksi rock-musiikin kapinahenkisyys ja individualismin korostaminen haastoivat DDR:n toivomaa sosialistista patriotismia.

Itä-Saksan hallinto oli rajoittanut vapautta pitkään. Liikkuvuus, politiikka ja ihmisten mahdollisuudet toimia olivat vahvasti rajoitettuja, mikä kasvatti tyytymättömyyttä entisestään. Myös hyvin arkiset asiat, kuten esimerkiksi pukeutuminen tai tapa laittaa hiukset, olivat DDR:ssä hyvin säänneltyjä. Sääntely ja ohjaus tekivät nuorison silmissä kaikesta samanlaista, tasaista ja tylsää.

Nuorten silmissä elämä DDR:ssä perustui rutiineihin ja toistettaviin lauseisiin, jotka kyllästyttivät nuorisoa.¹⁹⁷ Esimerkiksi nuorisojärjestö FDJ:n toiminnasta tippui paljon nuoria pois, sillä sen tarjoama ohjelma ei pystynyt tarjoamaan kiinnostavia aktiviteetteja. Tämä osoitti sen, että SED:n johto ja FDJ eivät pystyneet vastaamaan nuorison tarpeelle individualismista.

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Saunders 2007 70-71.

4.3 Rosa Luxemburg haasteena DDR:n muistipolitiikalle

”Vapaus on aina toisinajattelijoiden vapaus”¹⁹⁸

Sitaatti on Rosa Luxemburgin kirjoittamasta Venäjän vallankumousta ja bolševikkeja käsittelevästä tekstistä ”Venäjän vallankumous”. Kyseessä on vuonna 1918 kirjoitettu mutta vasta vuonna 1922 julkaistu vallankumousta käsittelevä artikkeli. Sitaatti kulkee osana tekstiä seuraavanlaisesti:

”Vapaus vain hallinnon kannattajille ja yhden puolueen jäsenille – huolimatta heidän määrästään – ei ole vapautta ollenkaan. Vapaus on aina ja ainoastaan niiden, jotka ajattelevat eri lailla. Ei minkään fanaattisen käsityksen ”oikeudesta” takia, vaan siksi, että kaikki mikä on opettavaista, tervettä ja puhdistavaa poliittisessa vapaudessa, riippuu tästä välttämättömästä luonteenpiirteestä ja sen tehokkuus katoaa, kun vapaudesta tulee erityinen etuoikeus”¹⁹⁹

Poliittinen vapaus ei ollut DDR:ssä millään tavalla realiteetti. SED:n diktatuuri ulottui kaikkialle yhteiskunnassa, maa oli suljettu ja sen kansalaisten mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämäänsä olivat vahvasti rajoitetut. Jo se, että maan pääkaupunkia halkoi muuri, joka piti DDR:n kansalaisia poissa kontaktista läntisten naapureidensa kanssa, todensi tätä realiteettia.

Luxemburg oli jo aikanaan melko kiistelty hahmo, niin sosialistien kuin heidän vastustajiensakin piirissä. Hänen kritiikkinsä *Venäjän vallankumouksessa* bolševikkeja kohtaan oli hyvin laajaa, mikä ajoittain herätti kritiikkiä myös SED:n kirjoituksissa, kuten esimerkiksi vuonna 1953, kun lehdessä kirjoitettiin Luxemburgin ideologisesta heikkoudesta ymmärtää Venäjän vallankumouksen olemusta.

Tällaista arvostelua ei Neues Deutschlandin artikkeleissa kuitenkaan osoitettu esimerkiksi Karl Liebknehtiä kohtaan.

Taustalla varmasti vaikuttivat myös kaksikon toisistaan poikkeavat taustat. Karl Liebknecht oli sosialistipoliitikko jo toisessa polvessa, sekä omassa tarinassaan jo hyvinkin progressiivinen hahmo viedessään veren perintönä saatua sosiaalidemokratian

¹⁹⁸ „Freiheit ist immer die Freiheit des andersdenkend“

¹⁹⁹ Luxemburg 2010 232.

aatetta omassa toiminnassaan entisestään sosialismin puolelle. Liebknecht ei ollut omassa toiminnassaan asettunut myöskään poikkitelein Neuvostoliiton kanssa. Hän puhtoisempana kuin Luxemburg, jonka käsitys sosialismista ja sen edistämisestä aiheutti kiistoja Neuvostoliiton suuntaan.

Omana aikanaan Luxemburg ei poliittisessa toiminnassaan liiemmin mitenkään painottanut naisten aseman parantamista. Hän koki, että työväenliikkeen ja työväenluokan asiaa parantamalla hän edistäisi myös naisten asemaa. Sukupuolikysymys ei myöskään ollut esillä osana Neues Deutschlandissa esiintynyttä Luxemburgin arvostelua. DDR:ssä kuitenkin sukupuolien välinen tasa-arvo oli hyvinkin edistynyttä. Naimattomien naisten oikeus ja mahdollisuus tehdä työtä ja tienata oma elantonsa oli valtion puolesta järjestetty lainsäädännönä. Esimerkiksi maan syntyvyys laski sen takia, että maan naiset olivat hyvin vahvasti kiinni työelämässä.²⁰⁰ DDR:ssä valtionjärjestys perustui työväenluokalle ja sille idealle, että työn tekeminen määräisi ihmisen arvon, sen sijaan että rooli yhteiskunnassa määrittyisi sukupuolen kautta. Tosin työllistyminen oli hyvin vahvasti sukupuolittunutta, ja naiset työskentelivät esimerkiksi hoitoalalla ja opettajina.²⁰¹ Myöskään esille ei noussut Luxemburgin juutalaistausta tai se, että hän oli kotoisin Puolasta. Puolalaistausta pikemminkin oli eduksi, sillä se toimi yhdistävänä tekijänä Puolan kommunistisen hallinnon kanssa.

Suoranaisesti Luxemburgia ei haukuttu tai todettu huonoksi poliitikoksi, mutta kuitenkin Neuvostoliittoon ja sosialististen vallankumousten malliesimerkkiin kohdistuvan kritiikkinsä myötä hän sai osakseen myös kriittisiä huomioita. Samalla kuitenkin Leniniltä haettiin jatkuvasti hyväksyntää ja synninpäästöä Luxemburgille, ja tästä Leninin puhutusta arvostuksesta haluttiin muistuttaa jatkuvasti. Esimerkiksi vuonna 1951 julkaistussa sosialistista historiankirjoitusta käsittelevässä artikkelissa kerrottiin Leninin sanoneen:

²⁰⁰ Guenther 2010 34.

²⁰¹ Ibid.

”Kun Spartakistiliike vaihtoi nimensä Saksan kommunistiseksi puolueeksi, tuli todella proletaarisen, todella kansainvälisen, todella vallankumouksellisen kolmannen internationaalin, kommunistisen internationaalin perustamisesta tosiasia.”²⁰²

Leninin sanoista haettiin vahvistusta SED:n perustamismyytille, puolue itsehän koki olevansa suorana jatkeena KPD:lle. Puolueen harjoittamastaan historiapolitiikasta hakema legitimizeetti eli tällaisista kirjoituksista. Luxemburgin ja Liebknechtin marttyyriasema ja -tarina oli säilytettävä, vaikka kaksikkoon kohdistuisikin vastakkainasettelua ja kiistoa. Rosa Luxemburgin arvo DDR:n historiapolitiikalle on tullut jo hyvin selkeästi esille, mutta hallinnon mustasukkaisuus hänen hahmostaan nousee myös erittäin hyvin esille Neues Deutschlandin sivuilla.

Tulkinnat, joita Luxemburgin toiminnasta tehtiin esimerkiksi Länsi-Saksassa, käytiin hyvin tarkkaan lävitse. Länsi-Saksan sosiaalidemokraattinen puolue piti Luxemburgia myös hyvin korkeassa arvossa, mutta tulkintojen osalta muurin toisella puolen hänet oli Neues Deutschlandin mukaan esitetty väärin.

Esimerkkinä vuonna 1967 tammikuussa Neues Deutschland puuttui länsisaksalaisen lehdistön tapaan käsitellä Rosa Luxemburgia.

*”Toimittajat, länsisaksalaisen sosiaalidemokratian poliitikot edustettuina lehdistössä ja lähetyksissä ovat tässä kuussa yhtäkkiä tunnustaneet rakkautensa erästä vuosisatamme merkittävää vallankumouksellista kohtaan: Rosa Luxemburgia. Luonnollisesti he ajavat vain omaa etuansa: Rosa Luxemburg mukamas elämäntyöllään antaa historiallisen legitimizeetin antikommunismille. Samalla he lämmittelevät vanhaa legenda mukamas selvittämättömästä kiistasta V.I. Leninin ja Rosas Luxemburgin välillä”.*²⁰³

Artikkeli keskittyi puolustamaan Rosa Luxemburgia ja todistamaan, että länsivaltojen tulkinnat ovat väärä ja hyökkäys Itä-Saksaa kohtaan. Verrattain laajan artikkelin

²⁰² ND 15.12.1951 s.3 „...als der ‚Spartakusbund‘ sich ‚Kommunistische Partei Deutschlands‘ nannte, da war die Gründung der wirklich proletarischen, wirklich internationalen, wirklich revolutionären Dritten Internationale

²⁰³ ND 15.1.1967 „Journalisten, die Politiker der Westdeutschen Sozialdemokratie in Presse und Rundfunk vertreten, haben in diesen Monaten plötzlich ihre Liebe zu einer bedeutenden Revolutionärin unseres Jahrhunderts entdeckt: zu Rosa Luxemburg. Natürlich verfolgen sie damit ihre eigenen Zwecke: Rosa Luxemburg soll mit ihrem Lebenswerk den Antikommunismus historisch legitimieren, wobei eifrig die alte Legende vom angeblich unüberbrückbaren Gegensatz zwischen W. I. Lenin und Rosa Luxemburg aufgewärmt wird“.

päämääränä oli DDR:n hallinnon välittämän viestin vastaisten tulkintojen alas ampuminen. Artikkelissa muun muassa viitattiin Rosa Luxemburgin postuumisti julkaistuun ”*Venäjän vallankumous*”-pamflettiin. Luxemburgin vankeudessa kirjoittama essee käsitteli bolsevikkien toteuttamaa vallankumousta ja Leninin tapaa tehdä se. Artikkelia julkaistiin postuumisti vuonna 1922. Neues Deutschland totesi, että lännessä Luxemburgin tekstiä tulkittiin tahallaan väärin, ulkona sitä ympäröivästä kontekstista ja Luxemburgin muista teksteistä. Neues Deutschlandissa kerrottiin, että pamflettia ei oltu tarkoitettu julkaistavaksi, mutta ”luopio Paul Levi” julkaisi sen luvatta vuonna 1922.²⁰⁴ Siihen nähden miten pitkä teksti oli kyseessä, on hyvin vaikea kuvitella tämän väittämän olleen totta.

Artikkelissa pyrittiin näiden tulkintojen mitätöinnin lisäksi korostamaan Rosa Luxemburgin tapaa ottaa mallia Venäjän vallankumouksesta ja bolsevikkien taktikoista. Tämä taas liitti saksalaisen sosialismin historiaa tiiviimmin Neuvostoliiton, Venäjän vallankumouksen ja Leninin yhteyteen, minkä itse näen viestinä siitä, että Luxemburg haluttiin maineestaan ja asemastaan huolimatta esittää alisteisena suhteessa Leniniin, joka käytännössä aatteen sisällä esiintyi kolmantena Karl Marxin ja Friedrich Engelsin jälkeen. Näin luotiin Neuvostoliitton liitoksissa olevaa historiankirjoitusta, joka oli selkeä diplomaattinen keino. Tietynlainen oman historiankirjoituksensa liittäminen ja Neuvostoliiton vaikutusten tunnustaminen osoitti kunnioitusta DDR:n puolesta Neuvostoliittoa kohtaan, käytännössä tarkoittaen, että DDR:n saavutukset eivät olisi olleet mahdollisia ilman Neuvostoliiton vaikutuksia.

Maassa edelleen vahvana ollut marxistis-leninistinen politiikka sai aikaan sen, että Luxemburgin *Venäjän vallankumous*-pamflettia ei saanut lukea tai levittää Itä-Saksassa.²⁰⁵ Se, että aatteelle ja valtiolle itselleen tärkeää hahmoa ei saanut vapaasti lukea ja tulkita, kertoi siitä, että legitimitetin perustaminen näille hahmoille oli hyvin huteraa ja lyhytnäköistä toimintaa. SED:n oli tärkeä pitää kiinni siitä, että puolueen oma ja virallinen tulkinta Rosa Luxemburgista pysyisi myös yleisenä käsityksenä.

²⁰⁴ ND 15.1.1967

²⁰⁵ Hentilä 1992 154.

Luxemburg ennen kaikkea oli sosialismin aatteen ja työväenliikkeen symboli, ja samalla myös tärkeä työkalu DDR:n hallinnolle.

Muistin ja menneisyyden kontrolloiminen oli ollut pitkään SED:n keino sopeuttaa kansa uuteen hallintojärjestelmään ja saksalaisille vieraaseen ja kaihdettuunkin poliittiseen systeemiin. Sosialistista identiteettiä pyrittiin vahvistamaan joukkotapahtumilla, jotka olivat julkikuvan ylläpidon ja kansalaisten kontrollin turvaamiseksi SED:lle erityisen merkittäviä, melkein pä merkityksessään loukkaamattomia tapahtumia.

Kuitenkin menneisyyteen ja sen hahmoihin liittyy aina valtavat määrät tulkinnallisuutta, mikä on totta myös Rosa Luxemburgin kohdalla. Hänen jälkeensä elämään jäänyt sitaatti tulisi 1980-luvun loppupuolella olemaan tärkeä symboli DDR:n hallintoa vastustaville tahoille.

Vuoden 1988 muistomarssi

Luxemburg-Liebkecht-muistomarssit olivat edelleen 80-luvulla vuoden alun tärkeimpiä tapahtumia, ja etenkin Berliinissä ne toivat kansalaiset yhteen. Vuosittain muistomarssi tapahtui heti tammikuun puolivälin aikoihin, ja tilaisuudet olivat olleet tärkeitä DDR:n hallinnolle, sillä muistomarssit olivat hyvinkin julkisia tilanteita, joissa valtionjohdon haluama viesti jaetuista tavoitteista ja ihanteista tavoitti suuren määrän ihmisiä.²⁰⁶ Demonstraatiolla SED:n johto tavoittaisi niin paikallaolijat kuin myös ihmiset, jotka lukivat tapahtuman kulusta seuraavan päivän lehdestä, tai seurasivat sitä radion tai television äärellä. Vuosittainen muistutus valtion tavoitteista ja toteutettavasta perinnöstä oli myös viesti siitä, että vaikka vuosi olikin vaihtunut, valtion sisäinen järjestys ei muuttuisi.

Vuoden 1988 muistomarssista teki merkityksellisen se, että tilaisuudessa joukko hallinnon vastustajia saapui paikalle esittämään kriittisen mielipiteensä hallituksen politiikkaa vastaan. Tilaisuudessa mielenosoittajat kantoivat mukanaan banderolleja, joissa luki hallituksen vastaisia ja siten laissa kiellettyjä sitaatteja, mukaan lukien Rosa Luxemburgilta lainattu sitaatti ”*Vapaus on aina toisinajattelijoiden vapaus*”. Mielenosoittajia oli pieni joukko siihen nähden, miten suuri Luxemburg-Liebkecht

²⁰⁶ Olsen s. 201

marssin osallistujamäärä yleensä oli, mutta silti hallinto koki aktivistien toiminnan vaarallisena omalle asemalleen. Neues Deutschlandin väittämien mukaan vuosittain keskimäärin 200 000 ihmistä osallistui muistomarsseille.²⁰⁷ Vähän yli sata mielenosoittajaa pidätettiin, mikä sai aikaan vastareaktion, jossa kansalaiset kokoontuivat kaduille osoittamaan tukensa pidätetyille toisinajattelijoille. SED ja Stasi tiesivät jo aiemmin suunnitelmasta protestoida Luxemburg-Liebnecht-marssilla. Jo aiemmin 1980-luvulla toisinajattelijoita oli painostettu muuttamaan pois maasta, jotta hallinnon vastustus DDR:ssä hiljenisi. Tälläkin kertaa osalle kuulustelluista aktivisteista tarjottiin pääsyä Länsi-Saksaan, ja kahta lukuun ottamatta he hyväksyivät tarjouksen.²⁰⁸

Luxenburgin sitaatti vapaudesta onkin hyvin tärkeä esimerkki siitä, miksi SED:n muistipolitiikka ja sen konkreettinen toteutus lopulta epäonnistui. Hyödyntäessään Rosa Luxemburgia ja Karl Liebnechtia osana historiapolitiikkaansa ja maan menneisyyden uudelleen kirjoittamista, SED laski sen varaan, että se voisi aktiivisesti estää kansalaisten virallisesta linjasta poikkeavat tulkinnat kaksikosta. Kuitenkin Luxemburgin itsensä tuottamat ajatukset lopulta veivät pohjan tältä toiminnalta. Luxemburgin ajatukset vaikuttamisesta ja politiikan toteuttamisesta eivät olleet linjassa sen kanssa, miten DDR toimi toteuttaessaan omaksumaansa perintöä. Marttyyritarinan alta pois lakaistut ajatukset, kuten juuri Luxemburgin sitaatti vapaudesta, olivat jääneet yhtä vahvasti elämään kuin heidän kuolemastaan kerrottu tarinakin.

SED oli varmistanut sen, että maan historiankirjoitus tukisi sen asettamaa linjaa menneisyyden tulkinnan osalta, mutta kansalaisten, ja etenkin nuorison, tulkinnan vapauteen se ei kuitenkaan ollut voinut vaikuttaa. Julkinen protesti ja hyökkäys muistomarssin kaltaiseen tilaisuuteen oli vahva osoitus laajasta tyytymättömyydestä kansalaisten keskuudessa, minkä lisäksi se kertoi myös aktivistien valmiuksista haastaa virallisia käsityksiä.

SED:n vuosittainen rituaali oli perustunut siihen, että vain sillä oli oikeus esittää Rosa Luxemburgin ajatuksia ja vain sillä oli oikea tulkinta Luxemburgin tavoitteista ja

²⁰⁷ ND 18.1988 ”Aufmarsch von über 200 000 Berlinern an den Gräbern von Karl und Rosa“

²⁰⁸ Olsen 2015 203.

toimintatavoista. Etenkin Luxemburgin halukkuus luoda sosialistinen valta demokratian kautta oli ongelmana SED:lle.²⁰⁹ Kun puolue perustettiin ja sen sisällä vallan jakoivat sosiaalidemokraatit ja kommunistit, kuitenkin hyvin pian sosiaalidemokraatit ja demokratia oli savustettu ulos maan politiikasta. Jos demokraattiset vaalit olisi järjestetty, mahdollisesti ei olisi koskaan syntynytäkään kahta Saksaa, mutta kuitenkin taustalla vaikuttanut Neuvostoliitto ja kommunistisen puolueen veteraanit olivat onnistuneet haalimaan itselleen aseman, jossa he pystyivät toteuttamaan politiikkaansa ja omaksumaansa perintöä. Luxemburgilta haettiin legitimizeetti, mutta samalla karsittiin pois kaikki kommunisteille haitallinen. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, miten hanakasti itäsaksalainen lehdistö reagoi Länsi-Saksassa kirjoitettuihin artikkeleihin tai esitettyihin tulkintoihin Rosa Luxemburgista. Esimerkiksi Länsi-Saksan sosiaalidemokraatit pitivät Luxemburgia suuressa arvossa, mikä oli omalla tavallaan myös ongelma SED:n legitimizeetille ja diskurssille itsestään Luxemburgin ideoiden ja poliittisten pyrkimysten perijänä.

Kuitenkin vastamielenilmaus muistomarssilla tammikuun 17. päivä 1988 oli ensimmäinen suuren mittakaavan haaste SED:n muistipolitiikalle. Sen lisäksi, että hallinto pidätytti mielenilmaukseen osallistuneita, se pitäytyi alussa ottamasta kantaa mielenilmaukseen. Esimerkiksi Neues Deutschlandin sivuilla ei kerrottu mielenilmauksesta ollenkaan. Tämä tietysti oli hallinnon tietoinen ratkaisu olla antamatta aktivisteille palstatilaa, mutta yritys sivuuttaa tapaus ei kuitenkaan onnistunut, ja Neues Deutschlandissa aihetta käsiteltiin kuun lopussa, tammikuun 30. päivänä, seuraavasti:

”Syynä tälle vihakampanjalle on se, että Rosa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin muistolle järjestetyn muistomarssin järjestäjät estivät suunnitellun väärinkäytön ja saivat syylliset vastuuseen. Jossain tapauksissa jouduttiin turvautumaan tutkintaan petollisia osallisia kohtaan. Ja se on DDR:n oma asia.”²¹⁰

²⁰⁹ Olsen 2015 204.

²¹⁰ ND 30.1.1988 s.2 „Als Anlaß für diese organisierte Haßkampagne wird die Tatsache mißbraucht, daß in der DDR-Hauptstadt die Veranstalter der traditionellen Kampf demonstration zu Ehren von Rosa Luxemburg und Karl Liebknecht einen geplanten Mißbrauch zurückwiesen und die Störer zur Rechenschaft zogen. In einigen Fällen mußten sogar Ermittlungen wegen landesverräterischer Kontakte eingeleitet werden. Das ist Sache der DDR.”

Neues Deutschlandin artikkelin sävy on vähättelevä, ja se kuvaa maan uhrin asemassa. Sen otsikko ”*Kuka hyötyy hysterisistä valituksista DDR:ää vastaan*” kertoo jo itsessään puolueen asenteesta mielenilmaukseen. Mielenosoituksia pidettiin lännen masinoimana ja etenkin Länsi-Saksan suunnitelmallisena iskuna. Artikkelissa käytännössä kerrottiin länsisaksalaisten olevan vain kateellisia Itä-Saksan saavutuksista. DDR:n kuvattiin olevan rauhanomainen valtio, jota kohtaan esitettiin syytöksiä.

1980-luvulla DDR pyrki yhä hanakammin näyttäytymään rauhan valtiona. Liennytyksen päätyttyä ja suhteiden kiristyttyä jälleen lännen ja idän välillä maa pyrki luomaan itsestään kuvaa itsenäisenä rauhanvälittäjänä, joka kuitenkin esitti lähinnä syytöksiä lännelle lisääntyneestä militarismista. Tätä viestiä myös Neues Deutschland pyrki korostamaan.

Lehti reaktiossaan ikään kuin syytti muistomarssilla esiintyneitä mielenosoittajia siitä, että ristiriitojen aiheuttaminen ja hallinnon kritiikki estivät tätä DDR:n ja SED:n tekemää rauhantyötä.

Hallinnon reaktio ja sen tekemät pidätykset saivat aikaan sen, että ihmiset alkoivat kerääntyä tukemaan pidätettyjä ja karkotettuja aktivisteja. Muistomarssi sai aikaan piristystä hallinnon vastustajien keskuudessa, ja tämä näkyi etenkin siinä, että suuret määrät ihmisiä kokoontuivat kirkkoihin osoittamaan tukensa mielenosoittajille. Kirkko muutenkin oli toiminut merkittävänä tekijänä hallintoa vastustaneiden liikkeiden tukemisessa ja tarjosi esimerkiksi tiloja kokoontumisille ja sai ihmiset siten keskustelemaan keskenään, ilman että Stasi olisi päässyt puuttumaan liialti asiaan. Hallinto kyllä tiesi, että vastustus oli noussut ja arvostelusta oli tullut glasnostin ja perestroikan julkistamisen myötä avoimempaa.²¹¹

Etenkin nuorison joukossa näkyi suuria muutoksia siinä, kuinka vahvasti he identifioivat itsensä erilleen hallinnosta, ja mielipiteet alkoivat muuttua paljon sen osalta, että toimiko SED ja maan johto heidän mielestään oikein. Esimerkiksi ”nuorten työläisten keskuudessa” usko sosialismiin oli horjumassa. Leipzigin nuorisotutkimuksen instituutin teettämässä kyselyssä vuonna 1986 selvisi, että sosialismiin täysin uskovien

²¹¹ Dale 2005 68.

määrä oli tippunut vuoden 1983 45 prosentista, kuuteen prosenttiin vuonna 1986.²¹² FDJ, jonka oli tarkoitus toiminnallaan vahvistaa nuorison sosialistista identiteettiä, oli menettämässä otettaan.

Neues Deutschlandissa kerrottiin kesällä 1988 Erich Honeckerin itävaltalaiselle medialle antamasta haastattelusta, jossa tämä sivusi hieman Rosa Luxemburgin ajatuksia ja saman vuoden tammikuussa esille nousutta sitaattia vapaudesta. Honecker käsitteli myös Itä-Saksassa meneillään ollutta kiistaa valtion ja kirkon välillä. Lehdessä puhuttiin suoraan sitaatin väärinkäyttöä, ja Honecker esittikin hyvin radikaalin vertauksen:

”Itävallalla on ollut myös paljon kokemusta tällä alueella – toisinajattelevat ihmiset eivät hyväksy tätä asiaa ja lyövät kepillä. Me olemme kokeneet SA:n ja SS:n. Minä itse olin Kolumbiahausin keskitysleirillä. Olin väliaikaisesti Adolf Hitlerin erityis-SS-joukkojen vanki. Näitä ovat toisinajattelijat. Minun täytyy saada erotella ne, jotka ajattelevat normaalisti ja ne, jotka ajattelevat eri tavalla. Rosa Luxemburg oli juuri murhattu ”toisinajattelijoiden” toimesta, kuten Karl Liebknechtkin. Ja tästä syystä on vaikea kuvitella kyseisiä sanoja Rosa Luxemburgin kirjoittamassa KPD:n ohjelmassa.
”²¹³

Erich Honecker vastauksessaan siis kielsi yhteyden Rosa Luxemburgin ja hänen oman sitaattinsa välillä. Vertauksellaan Natsi-Saksaan hän noudatti SED:n antifasistista diskurssia. SA:n ja SS:n ottaminen puheeksi näyttäisi olleen myös hyökkäys Itävallan mediaa kohtaan. Adolf Hitlerin itävaltalaistausta nousi rivien välistä esille, ja luultavasti kyseessä olikin Honeckerin piikki siitä, että itävaltalaismedia antoi huomiota hänen hallintonsa vastustajille.

²¹² Ibid.

²¹³ ND 15.6.1988 „Österreich hat ja auf diesem Gebiet große Erfahrungen gemacht - daß Andersdenkende Leute sein können, die diesen Spruch nicht akzeptieren und mit dem Knüppel dreinhauen. Wir haben die SA und die SS erlebt, ich selbst; war im KZ Kolumbiahaus, ich war bei der SS-Leibstandarte Adolf Hitler zeitweise inhaftiert. Das sind alles Andersdenkende. Da müssen Sie mir schon gestatten, daß ich da Unterschiede mache zwischen Normaldenkenden und Andersdenkenden.“ Rosa Luxemburg sei gerade von „Andersdenkenden“ viehisch • ermordet worden, genauso wie Karl Liebknecht. Im Übrigen werde man im Entwurf des Programms der KPD, das von Rosa Luxemburg ausgearbeitet wurde, schwerlich die zitierten Worte finden.“

DDR:n kahtena viimeisenä vuosikymmenenä suurimmiksi ongelmiksi heidän oman historia- ja muistipolitiikkansa suhteen nousivat maahan syntyneet paineet poliittisesta vapaudesta. Neuvostoliiton katoaminen tukemasta maan politiikkaa ja sen johtoa poisti uskottavuutta Honeckerilta ja SED:ltä, minkä lisäksi nuoremmat sukupolvet olivat kasvamassa erilleen DDR:n ideologiasta. Maan johto ei voinut myöntää sitä, että heidän ihanteensa eivät enää saaneet kannatusta samalla tavalla kuin aiemmin. Nuoriso imi vaikutteita lännestä, mikä lisäsi DDR:n johdon painetta päästää irti pysähtyneisyyden ajasta. Kuitenkin hallinnon kyvyttömyys reagoida ja kasata uskottavuuttaan johti sisäisten konfliktien purkautumiseen kaduille sekä myös samalla hallinnon vastustamisen yleistymiseen.

Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht olivat pitkään olleet hallinnon hallussa olleita hahmoja, joita SED ja Neues Deutschland pyrkivät suojelemaan vapaalta tulkinnalta. Kuitenkin vuoden 1988 muistomarssilla tapahtunut mielenosoitus ja sen jälkiseuraukset viimeistään osoittivat sen, että Itä-Saksalla ei ollut enää kykyä kontrolloida kansan muistia ja tapaa nähdä oma menneisyytensä. Se oli haastettu omalla aseellaan. Rosa Luxemburgin sitaatin kääntäminen mielenosoittajien toimesta oli osoittanut sen, että se, mikä SED:n johdolle oli pyhää, oli kansan arvostelulle altista ja että maan menneisyyden sankareihin nojaava historiapolitiikka oli ollut lyhytnäköistä siihen nähden, että jokainen uusi sukupolvi toi mukanaan omat uudet tulkintansa.

5. Päättäntä

Tässä tutkielmassa olen käsitellyt sitä, kuinka Rosa Luxemburgia ja Karl Liebknechtiiä käsiteltiin itäsaksalaisen Neues Deutschland-sanomalehden artikkeleissa 1949-1989. Tutkimukseni on osoittanut, että 1910-luvulla vaikuttaneet Liebknecht ja Luxemburg omalla toiminnallaan asettivat itsensä hyvin tärkeäksi osaksi saksalaista sosialismia. Tämän myötä Itä-Saksassa, ”sosialistisessa Saksan valtiossa”, he asettuivat hyvin merkittävään rooliin, erityisesti sen takia että he olivat mukana perustamassa KPD:tä. Jossain määrin heidän asemaansa yhdessä muiden puolueveteraanien sekä DDR:n päämiesten kanssa voisi verrata Yhdysvaltoihin ja siellä hyvinkin vahvana vaikuttavaan perustajaisä-myyttiin. Karl Liebknechtin ja Rosa Luxemburgin kohtalo tulla murhatuiksi vallankumouksen vastustajien toimesta nosti kaksikon statusta entisestään ja loppujen lopuksi olikin suurin vaikuttaja heidän merkittävyyteensä.

Alusta saakka DDR:ää perustettaessa Luxemburg ja Liebknecht selkeästi olivat merkityksellisiä uutta historiaa kirjoitettaessa ja itäsaksalaista, sosialistista, identiteettiä luotaessa. Neues Deutschland, SED:n äänenkannattajana ja osana poliittista koneistoa, vastasi pitkälti kaksikon julkikuvasta ja siitä, miten heidät tarkoitettiin esitettävän. Päivittäin julkaistun lehden artikkeleissa pidettiin ikään kuin oppitunteja menneisyydestä ja muistutettiin kansalaisia siitä, minkä uhrauksen Liebknecht ja Luxemburg olivat heidän eteensä tehneet. Tällä tavoin hallinto pyrki saamaan aikaan velvollisuudentunteen kansan keskuudessa ja samalla itselleen roolin johtajana tämän velvollisuuden täyttämiseksi. Lehden artikkelit pyrkivät myös normalisoimaan uutta sosialistista historiankirjoitusta uusine merkkihenkilöineen. Taustalla vaikuttivat hallinnon aktiiviset toimet ei toivottujen historiakäsitysten hävittämiseksi yhteiskunnasta. Näin Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht saivat lehden sivuilla myös toimijuuden SED:n historiapolitiikan välineinä. Itä-Saksa kärsi koko olemassaolonsa ajan ongelmista oman legitimititeettinsä kanssa, mikä pitkälti johtui siitä, että sen lähtökohdat syntyä Neuvostoliiton miehittämälle sektorille olivat ristiriidassa SED:n ja kommunistien julistaman historiallisen jatkumon kanssa.

Kuten jo rajauksia tehdessänikin oletin, suurin osa Luxemburgia ja Liebknechtiiä käsittelevistä artikkeleista julkaistiin tammikuussa kaksikon muistomarssiin liittyvän uutisoinnin yhteydessä. Vaikka muistomarssi tapahtuikin pääasiassa Berliinissä, oli sen uutisoinnilla suuri merkitys välitettävässä viestiä uskollisuudesta muualle Itä-Saksaan. Samalla kun uutisoitiin muistomarssista, pystyi hallinto lähettämään ikään kuin Luxemburgin ja Liebknechtin nimissä velvoittavan viestin kansalaisilleen. Usein viitattiin perintöön, ja tehtävään, jonka SED oli saanut hartioilleen hoidettavaksi. Lehdessä esitetty kuva kaksikosta konkretisoitui myös Itä-Saksan kaduilla ja arjessa muistomarssien ja muistomerkkien, sekä heidän mukaansa nimettyjen instituutioiden tai katujen myötä kuten esimerkiksi Jon Berndt Olsen on osoittanut.²¹⁴ Konkretia olikin tärkeä osa SED:n kampanjassa tehdä sosialismista osa saksalaisten arkea. Olsenin teoksessaan esittelemät havainnot muistipolitiikan käytännön toteuttamisesta tukevat omaa käsitystäni Luxemburgin ja Liebknechtin tärkeydestä SED:n historiapolitiikalle.

Tutkimusta tehdessä on käynyt yhä selkeämmäksi Luxemburgiin ja Liebknehtiin liittyvä koskemattomuus ja myös se, että SED omasta mielestään omisti oikeuden tulkita ja esittää kaksikkoa. Se, että SED asettui aina puolustuskannalle, kun kaksikkoa käsiteltiin kotimaassa tai ulkomailla muiden kuin DDR:n hallinnon toimesta, kertoo paljon siitä, kuinka hataralle pohjalle ja rajoitetulle osalle Luxemburgin ja Liebknechtin hahmoista se perusti omat tulkintansa ja politiikkansa menneisyytensä suhteen. Hyvänä esimerkkinä tästä on Luxemburgin sitaatti vapaudesta, jonka hallinto pyrki sensuurilla peittämään.

Tutkimusasetelmassani esitin kysymyksen mahdollisesta perinnöstä, jonka SED kokisi saaneensa Luxemburgilta ja Liebknechtiltä. Perintö esiintyi hyvin vahvasti osana kaksikon ympärille muodostunutta diskurssia. SED mielellään totesi toteuttavansa kaksikon perintöä, minkä se ilmaisi olevan kamppailua militarismia ja fasismia vastaan. Tämä toistui säännöllisesti lehden sivuilla, etenkin DDR:n alkuaikoina, jolloin uutisoitiin paljonkin siitä, että lännessä fasismi oli edelleen voimissaan ja DDR toimi vastavoimana sille. Militarismin vastustaminen liittyi erityisesti SED:n ylläpitämään diskurssiin DDR:stä rauhaa ajavana ja sotaa vastustavana valtiona. Kuitenkin maa luotti

²¹⁴ Jon Berndt Olsen *Politicizing the Past and Negotiating Memory in East Germany, 1945-1990*. (2011)

vahvasti puolisolitaallisiin joukkoihin, armeijaan sekä Varsovan liiton apuun omilla ongelmatilanteissaan. Tästä hyvä esimerkki oli vuoden 1953 kansannousu.

Perintö esiintyi usein Luxemburgin ja Liebknechtin muistomarssia käsittelevässä uutisoinnissa, jossa maan usein sanottiin toteuttavan tai toteuttaneen Luxemburgin ja Liebknechtin perinnön. Tarkempaa määritelmää Neues Deutschland ei kuitenkaan toteutuneelle perinnölle antanut, joten sen voi hyvin olettaa tarkoittaneen sosialistista Saksan valtiota ylipäätään. Toteutuneesta perinnöstä puhuminen lisääntyi muutenkin vasta DDR:n vahvistettua omaa legitimizeettään Honeckerin aikana ja Saksojen tunnustettua toisensa.

Kuitenkin mielenkiintoisena tekijänä esiin nousi se, että artikkeleissa ei koskaan suoraan mainittu sitä, mitä Luxemburgin ja Liebknechtin perintö käytännössä oli. SED tai Neues Deutschland ei suoraan eritellyt, mistä kaikesta perintö koostui. Tämän takia perinnön käsitteen toistaminen ja tietoinen kehittyminen jatkettavasta perinnöstä toteutuneeseen perintöön kertoo enemmänkin siitä, että pitkälti kyseessä oli argumentaation keino, jolla haluttiin vahvistaa ja oikeuttaa SED:n perustamista ja sosialismin ankkuroimista Itä-Saksan maaperälle.

Tarkalleen harkitus viestinnässä perintö-termin käytöllä oli suuri merkitys. Se ikään kuin antoi tehtävän Itä-Saksan kansalle; perintö täytyi toteuttaa ja se vaatisi koko kansan yhteistä työtä. Velvoittavaa sävyä luonnollisesti tuki Luxemburgin ja Liebknechtin marttyyriasema; heidän kuolemansa ei saanut olla turha. Perinnön tarkka määrittely ja DDR:lle ns. lopullisen päämäärän asettaminen olisi sitonut maan hallinnon liian tiukkoihin raameihin. Ja jos näitä raameja ei olisi täytetty, olisi hallinnon legitimizeetti ollut entistä heikommassa asemassa. Perintö-käsitteen pitäminen ilmassa ja osana keskustelua DDR:n yhteiskunnan olemuksesta ja maan tulevaisuudesta oli SED:n vaikuttamisen keino. Perintö-sanaan liittyvä tunnelataus sai aikaan velvoittavan ja osallistavan sävyn Neues Deutschlandin viestinnässä.

Yleisesti ottaen koen, että olen onnistunut aineistoni avulla hyvin vastaamaan tutkimuskysymyksiini. Kysymykset olivat tarpeeksi laajat, minkä myötä tarkasteluni oli riittävän kattavaa ja sain hyviä esimerkkejä siitä, miten Luxemburgin ja Liebknechtin perintöä käsiteltiin, mutta myös siitä, kuinka haasteellisia hahmoja he olivat SED:lle

käyttää osana historiapolitiikkaansa. Etenkin Luxemburgin hahmon tulkintaan liittyvät haasteet ja kontrollin pettäminen 1980-luvulla olivat tärkeä osa tutkimustani.

Käyttämäni aineisto oli mielestäni hyvin valittu. Neues Deutschland lehtenä oli selkeästi tavalliselle kansalle suunnattua propagandaa, ja sen artikkelit olivat virallisia käsityksiä, jotka kansan odotettiin omaksuvan. Lehti ilmensi selkeästi hallinnon viestinnän tavoitteita sekä myös antoi kuvan siitä, miten informaatio välittyi tavalliselle itäsaksalaiselle. Aineiston laajuus myös tarjosi hyvän mahdollisuuden tutkia muutosta pitkällä aikavälillä sekä tarkastella viestinnän muutosta DDR:n kokemien kriisien aikana. Neues Deutschland tarjoaa aineistona laajan kuvan siitä, kuinka tarkka SED:n kontrolli uutisoinnista ja kansalaisille välitetyistä käsityksistä oli. Lehden levikki oli aikoinaan Itä-Saksan suurin, mikä antoi sille luontaisesti vaikutusvaltaa ja auttoi myös siinä, että lehteä käytettiin kansalaisten velvoittamisessa toimimaan yhteisten tavoitteiden eteen.

Tutkimusta tehdessäni kiinnostukseni historiapolitiikkaa ja historianhallintaa kohtaan kasvoi suuresti, ja koenkin, että tämän teeman sisällä tutkimukseni tarjoaa hyvän tapausesimerkin siitä, miten erilaisia välineitä hallinnot voivat käyttää oman menneisyytensä käsittelyssä tai jopa uudelleen tulkitsemisessa. Etenkin vahvasti aatteen värittämä historiapolitiikka ja tietynlainen putkinäkö sitä tehdessä nousivat omassa tutkimuksessani esille. Historiapolitiikka, jota SED harjoitti Luxemburgin ja Liebnechtin tapauksessa, oli hyvin suunniteltua ja järjestelmällistä, mutta käytännössä sen toteuttaminen olisi vaatinut äärimmäistä sensuuria, sillä toisinajatteli- ja tulkitsijoita on aina olemassa. Mielelläni jatkaisinkin tutkimusta sen saralla, miten muistiin liittyvää politiikkaa harjoitetaan muissa ympäristöissä, niin ideologisesti kuin maantieteellisestikin.

Tutkielmaa tehdessä suurimmaksi haasteeksi osoittautui ehkä taustoituksen ja varsinaisen tutkimuskysymysten käsittelyn välillä tapahtunut painotus. Itä-Saksan politiikkaan ja SED:n toimintaan vaikuttivat monet tahot maan sisäpolitiikasta Neuvostoliittoon. Koen, että taustoitus oli tärkeä osa muutosten selittämistä sekä myös sitä, miten artikkelit, joissa Luxemburgia ja Liebnechtiä käsitellään, näyttäytyvät oman aikansa muodostamassa kontekstissa. Kaksikko ei luonnollisesti ollut enää aktiivinen toimija Itä-Saksassa, mutta maan johto vakaasti uskoi toimivansa heiltä saamansa

mandaatin alla. Koen kuitenkin, että laajan taustoituksen myötä olen onnistunut esittämään ristiriitoja todellisuuden sekä SED:n itsestään ja toiminnastaan antaman kuvan välillä.

Tutkimuksessa käyttämäni diskurssianalyysi metodina toimi hyvin, sillä pääasiassa tarkastelin SED:n julkista viestintää. Sanavalintojen rooli oli tutkimuksessani esimerkiksi suuri, kun tarkastelin DDR:n johdon pyrkimyksiä luoda käsitystä perinnöstä valtion alkuvuosina. Tämän lisäksi diskurssianalyysin avulla pystyin löytämään mielestäni ne sävyt, joita maan johto käytti halutessaan esimerkiksi velvoittaa kansalaisiaan toimimaan haluamallaan tavalla. Luonnollisesti taustalla vaikutti se, että saksan kieli ei ole äidinkieleni, mikä ajoittain toimi hidasteena, mutta koen päässeeni hyvin perille artikkelien sisällöistä. Kieli, jota Neues Deutschlandissa käytettiin, on hyvin arkista, mikä johtuu pitkälti lehden roolista puolueen äänenkannattajana ja siten myös pääasiallisena viestintävälineenä SED:n ja kansan välillä.

Jatkotutkimuksena voisin kuvitella syventyväni vielä enemmän juuri muistipolitiikkaan ja sen konkreettiseen toteuttamiseen. Kollektiivinen muisti ja kansalliset identiteetit ovat vahvasti kytköksissä ja vaikuttavat meidän jokaisen käsityksiin siitä, miksi ja mitä varten olemme yhteiskuntina ja niiden jäseninä omassa tilanteessamme. Ne ovat osa yhteiskunnallista kertomustamme ja sitä myötä myös tulevaisuuden suhteen merkityksellisiä tarkasteltavia. Mitkä tekijät vaikuttavat käsityksiimme ja minkälainen rooli esimerkiksi yhteiskunnan päättävillä tahoilla on omien käsitystemme suhteen? Tutkimusta voisi toteuttaa hyvin esimerkiksi vertailevasta näkökulmasta eri valtioiden, etnisyyksien, tai poliittisten ryhmienkin välillä. Tapa toteuttaa historiapolitiikkaa on aina tietoinen ratkaisu. Nykypäivänä kun esimerkiksi mediassa puhutaan runsaasti ääriliikkeiden kasvattamasta suosiosta, koen, että on tärkeää tarkastella historiapolitiikkaa yhteisenä välineenämme haitallisia tai vaarallisia käsityksiä vastaan.

Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht olivat SED:lle välineitä, joilla se pyrki oikeuttamaan oman diktatuurinsa ja kansalaistensa järjestelmällisen sorron. Mielivaltaisesti toiminut johto perusteli olemassaoloaan perinnöllä, joka näyttäytyi vuosittain järjestettävänä marssina. Kuitenkaan näissä tilaisuuksissa julistettu hyvinvointi ja menestys eivät näyttäytyneet maan kansalaisten arjessa.

Historian hallinta ja sen tulkintojen säännöllinen tarkastelu estävät historian tahallisen väärinkäytön ja mahdollistaa entistä laajemman ja kattavamman perustan tulevaisuuden tavoitteille. Tässä tutkimuksessa olen mielestäni pystynyt esittämään tapauksen, missä menneisyyttä hyödyntäen ja tietoisesti tulkiten pyrittiin oikeuttamaan tekoja, jotka eivät olisi muuten olleet hyväksyttävissä.

Lähteet

Alkuperäisaineisto:

- <https://www.nd-archiv.de/> Neues Deutschland-sanomalehden arkisto, sisältää kaikki lehdet aikavälillä 1945-1989.

Verkkoaineisto

- <https://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/de/recherche/kataloge-datenbanken/biographische-datenbanken/fritz-globig> Saksan liittovaltion biografia-arkisto
- <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/erich1.htm> Erich Honeckerin puhe „GDR: A State of Peace and Socialism” vuodelta 1984
- <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/fdj.htm> Erich Honeckerin puheet FDJ:n kongresseissa, kesäkuulta 1984 ja toukokuulta 1989.
- <https://www.tagesspiegel.de/berlin/100-jahre-novemberrevolution-tod-im-tiergarten/23859008.html>
- <https://www.dhm.de/lemo/biografie/karl-liebknecht> Verkossa toimiva museo
- <https://www.neues-deutschland.de/kontakt/9> Neues Deutschlandin About us-sivu.
- <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1912/05/12.htm> Rosa Luxemburgin puhe (*Frauenwahlrecht und Klassenkampf, 1912*) koskien naisten äänioikeutta ja osaa luokkataistelussa.

Kirjallisuus

- Ahonen, P. (2011). *The Berlin Wall and the Battle for Legitimacy in Divided Germany*. *German Politics & Society*, 29(2 (99)), 40-56
- Ahonen, P. (2011). *Death at the Berlin Wall*. Oxford: Oxford University Press.
- Armitage, David (2014), "*The International Turn in Intellectual History*." New York: Oxford University Press
- Besier, G., & Stokłosa, K. (2013). *European Dictatorships: A comparative history of the twentieth century*. Cambridge Scholar Publisher
- Brinks, J. H. (2001). *Paradigms of political change--Luther, Frederick II, and Bismarck: The GDR on its way to German unity*. Milwaukee, Wisc.: Marquette University Press.
- Broue P. (2004). *German revolution, 1917-1923*. Leiden: Brill Academic Publishers.
- Childs D. & Childs D. (1999). *The two red flags: European social democracy and soviet communism since 1945*. London: Routledge.
- Dale, G. (2005). *Popular protest in East Germany*. Taylor & Francis Group
- Epstein C. (2003). *The last revolutionaries: German communists and their century*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Fulbrook, M. (2011). *Dissonant lives: Generations and violence through the german dictatorships*. Oxford University Press
- Guenther, K. (2010). *Making their place: Feminism after socialism in Eastern Germany*. Stanford University Press
- Harmer, H. (2008). *Luxemburg*. Haus Publishing.
- Harrison, H. M. (2005). *Driving the soviets up the wall: Soviet-east german relations, 1953-1961*. Princeton University Press
- Hentilä, S. (1992). *DDR: Valtio ilman kansaa*. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Hentilä, S. (1994). *Jaettu Saksa, jaettu historia: Kylmä historiasota 1945-1990*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Herf, Jeffrey. *Divided Memory: The Nazi Past in the Two Germanys*, Harvard University Press, 1997
- Ihalainen, P., Ilie, C., & Palonen, K. (Eds.). (2016). *Parliament and parliamentarism: A comparative history of a European concept*. Berghahn Books
- Johnstone, (2018) Barbara. *Discourse Analysis*, John Wiley & Sons, Incorporated,
- Kitchen, M. (2011). *A history of modern Germany: 1800 to the present*. John Wiley & Sons.
- Kocka J. (2010). *Civil society and dictatorship in modern German history*. Boston: Brandeis University Press.

- Luxemburg, R. (2010). *Socialism or Barbarism: The selected writings of Rosa Luxemburg*. Pluto Press
- McDermott, K., & Stibbe, M. (2006). *Revolution and Resistance in Eastern Europe: Challenges to Communist Rule*. Berg Publishers. Bloomsbury Publishing
- McLellan J. (2004). *Antifascism and memory in east Germany: Remembering the international brigades 1945-1989*. Oxford: Oxford University Press, Incorporated.
- Niven B. & Thomaneck J. K. A. (2000). *Dividing and uniting Germany*. London: Routledge.
- Olsen, Jon Berndt. *Tailoring Truth: Politicizing the Past and Negotiating Memory in East Germany, 1945-1990*, Berghahn Books, Incorporated, 2015
- Ostermann, C. F., & Byrne, M. (2001). *Uprising in East Germany 1953: The Cold War, the German Question, and the First Major Upheaval Behind the Iron Curtain*. Central European University Press.
- Port, Andrew I. *Becoming East German: Socialist Structures and Sensibilities after Hitler*, edited by Mary Fulbrook, Berghahn Books, Incorporated, 2013.
- Sarotte, M. E. (2001). *Dealing with the devil: East Germany, detente, and Ostpolitik, 1969-1973*. The University of North Carolina Press
- Saunders, Anna. *Honecker's Children: Youth and Patriotism in East(ern) Germany, 1979-2002*, Manchester University Press, 2007.
- Steinmetz W., Freeden M. & Fernandez Sebastian J. (2017). *Conceptual history in the European space*. New York: Berghahn Books.
- Stangl, P. (2007). Revolutionaries' cemeteries in Berlin: Memory, history, place, and space. *Urban History*, 34(3), 407-426
- Tannen, D., Hamilton, H. E., & Schiffrin, D. (2015). *The handbook of discourse analysis*, John Wiley & Sons, Incorporated, 2015.
- White, S. (2001). *Communism and its collapse*. Taylor & Francis Group
- Wilke M. (2014). *The path to the berlin wall: Critical stages in the history of divided Germany*. New York, NY: Berghahn Books, Incorporated.